

CİLT 2, SAYI 1

ULUSLARARASI
HUKUK VE SOSYAL
BİLİM
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

ISSN 2687-2412

UHUSBAD

EDİTÖR

Öğr. Gör. Ergün DİLAVEROĞLU

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr. Öğr. Üyesi Arzu DİLAVEROĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Faik TANRIKULU

EDİTÖR KURULU

Prof.Dr. Bekir Berat ÖZİPEK

Prof. Dr. Sami ŞENER

Prof.Dr. Atilla YAYLA

Prof. Dr. Hacı DURAN

Doç. Dr. Nihat ALAYOĞLU

Dr.Öğr.Üyesi Arzu DİLAVEROĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Faik TANRIKULU

Öğr.Gör. Ergün DİLAVEROĞLU

BİLİM ve DANIŐMA KURULU

<i>Prof. Dr. Sedat MURAT</i>	<i>Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Atilla YAYLA</i>	<i>İstanbul Medipol Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK</i>	<i>İstanbul Medipol Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Sami ŞENER</i>	<i>Sosyologlar Derneđi</i>
<i>Prof. Dr. Hacı DURAN</i>	<i>İstanbul Medipol Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Nihat ALAYOĞLU</i>	<i>İstanbul Medipol Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Faruk TAŐÇI</i>	<i>İstanbul Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Hasan DİNÇER</i>	<i>İstanbul Medipol Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Serhat YÜKSEL</i>	<i>İstanbul Medipol Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Adem PALABIYIK</i>	<i>Bitlis Eren Üniversitesi</i>
<i>Dr. Mehmet Saim AŐÇI</i>	<i>İstanbul Medipol Üniversitesi</i>
<i>Dr. Faik TANRIKULU</i>	<i>İstanbul Medipol Üniversitesi</i>
<i>Dr. Umut ÜZMEZ</i>	<i>Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi</i>
<i>Dr. Arzu DİLAVEROĞLU</i>	<i>İstanbul Medipol Üniversitesi</i>
<i>Dr. Gencay KARAKAYA</i>	<i>İstanbul Ticaret Üniversitesi</i>
<i>Dr. Selman DURAN</i>	<i>İstanbul Medipol Üniversitesi</i>
<i>Dr. Melih COŐGUN</i>	<i>Nigde Ömer Halisdemir Üniversitesi</i>
<i>Dr. Ömer Erdem KOÇAK</i>	<i>İstanbul Medipol Üniversitesi</i>
<i>Dr. Salim ÖZDEMİR</i>	<i>Institut für sozialpädagogische-Forschung (ism) Mainz/Germany</i>
<i>Dr. Elif CESUR</i>	<i>İstanbul Medeniyet Üniversitesi</i>
<i>Dr. Elif BAYKAL</i>	<i>İstanbul Medipol Üniversitesi</i>

Dr. Hakan KALKAVAN

İstanbul Medipol Üniversitesi

Dr. Cengizhan Yıldırım

Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Hakan Kaya

Marmara Üniversitesi

Dr. Osman Akgül

İstanbul Üniversitesi

Dr. Hüseyin Yılmaz

Atatürk Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

- 1. Petrol Fiyatlarının Enflasyon Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi: G7 Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz**
Hasan DİNÇER
Hüsne KARAKUŞ1-12
- 2. Determining Factors That Affect Location Planning of Wind Farms: An Analysis with DEMATEL Method**
Serhat YÜKSEL
Gözde Gülseven UBAY
Gülsüm Sena ULUER13-21
- 3. Bölüm Memnuniyetini ve Mesleki Beklentiyi Etkileyen Sosyo-Ekonomik Faktörler**
Roza Süleymanoğlu DİNÇER
Bora KURTULUŞ.....22-37
- 4. The Turkish Vaqfs (Foundations) As An Economical and Social Model**
Sami ŞENER38-45
- 5. Uluslararası Ceza Hukuku'nda Evrensellik İlkesi**
Burak KAYA.....46-60
- 6. A Comparison About Eudaimonic Wellbeing In Authentic And Spiritual Leadership**
Elif BAYKAL61-73
- 7. Türk Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Libya Politikası**
Fatih TUNA... ..74-87

8. Evrensel ve Yerel Arasında Bir Okuma Denemesi; Modern Mimarlığın Beş İlkesi ve Corbusier Konutları

Büşra DİLAVEROĞLU88-97

Petrol Fiyatlarının Enflasyon Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi: G7 Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz

Hasan DİNÇER¹
Hüsne KARAKUŞ²

Özet

Bu çalışmanın amacı, petrol fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Bu amaca bağlı olarak, G7 ülkeleri inceleme kapsamına alınmıştır. Bununla birlikte Dünya Bankası'ndan alınan 1980-2018 dönem aralığındaki verilere odaklanılmıştır. Belirtilen ülkelere ait veriler Pedroni panel eşbütünleşme, Kao panel eşbütünleşme ve Dumitrescu Hurlin panel nedensellik analizleri ile test edilmiştir. Netice itibarıyla, petrol fiyatları ile enflasyon arasında uzun süreli bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın, petrol fiyatları ile enflasyon arasında nedensellik ilişkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle, petrol fiyatlarındaki değişim enflasyondaki artışı veya azalışı en çok etkileyen faktör değildir. Enerji birçok ürünün hammaddesi olduğundan dolayı, petrol fiyatlarındaki artış, ülkedeki birçok ürünün eş zamanlı olarak etkilenmesine yol açmaktadır. Bu durumun da ülkedeki maliyet enflasyonuna etki ettiği ortadadır. Belirtilen bu konular dikkate alındığında, petrol fiyatlarındaki değişimlerin enflasyon hedeflemesinde dikkate alınması önem arz etmektedir. Buna karşın, enflasyonun kontrol altına alınabilmesi için sadece petrol fiyatlarına odaklanmak da doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bunun en temel gerekçesi de ülkelerdeki yüksek enflasyona etki eden birçok farklı faktörün de bulunmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Petrol Fiyatları; Enflasyon; Pedroni Panel Eşbütünleşme Analizi; Kao Panel Eşbütünleşme Analizi; Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Analizi

Determining The Effect of Oil Prices on Inflation: An Econometric Analysis in G7 Countries

Abstract

The aim of this study is to determine the effect of oil prices on inflation. Depending on this purpose, G7 countries are included in the scope of the examination. In addition, the data taken from the World Bank in the 1980-2018 period are focused. Data from the countries mentioned were tested by Pedroni panel cointegration, Kao panel cointegration and Dumitrescu Hurlin panel causality analysis. As a result, it has been determined that there is a long-term relationship between oil prices and inflation. However, it was concluded that there was no causal relationship between oil prices and inflation. In other words, the increase or decrease in inflation does not affect the change in oil prices the most. Since energy is the raw material of many products, the increase in oil prices causes many products in the country to be affected simultaneously. It is obvious that this situation also affects the cost inflation in the country. Considering these issues, it is important to consider the changes in oil prices in inflation targeting. On the other hand, it will not be the right approach to focus only on oil prices to control inflation. The main reason for this is that there are many different factors that affect high inflation in the countries.

Keywords: Oil Prices; Inflation; Pedroni Panel Co-integration Analysis; Kao Panel Co-integration Analysis; Dumitrescu Hurlin Panel Causality Analysis

¹ Doç. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü hdincer@medipol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9465-5133>

² Lisans Öğrencisi, İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü husnekarakus@st.medipol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1354-9580>

1. GİRİŞ

Enerji, harekette bulunurken veya iş yaparken sarf edilen güç anlamına gelmektedir. İnsanoğlunun vazgeçilmez ihtiyaçlarından birisidir. Konut, ulaşım, sanayi, tarım gibi daha pek çok alanda enerji kullanılmaktadır. Bu noktada, enerji dünyada önemli olmaktadır. Enerji ihtiyaçlarının karşılanması toplum refahı açısından önemli olmaktadır (Qiu vd., 2020). Bununla birlikte, ülkelerin kalkınmasını sağlanabilmektedir. Enerji kaynakları bakımından zengin olan ülkelerin dışa bağımlılığı daha az olmaktadır. Buna bağlı olarak ülkeler, ekonomik anlamda kalkınmaktadır. Buna karşın, enerji kaynaklarının üretimi konusunda gelişmemiş, enerji kaynaklarına sahip olmayan birçok ülke enerji ihtiyaçlarını dışarıdan karşılamaktadır (Yüksel ve Ubay, 2020). Bu hususta, ülkeler ekonomik anlamda daha hassas olmaktadır (Yu vd., 2019; Karaca, 2011).

Bir ülkenin farklı kaynaklardan enerji elde edebilmesi mümkündür (Doğanay ve Coşkun, 2017). Söz konusu bu kaynaklar yenilenebilir ve yenilenemez enerji kaynakları olmak üzere iki farklı sınıfta değerlendirilmektedir. Yenilenemez enerji kaynaklarından birisi petroldür. Petrol, kaya ve yağ anlamına gelmektedir. Kömüre göre oldukça maliyeti düşük enerji kaynağı olmaktadır. İçerdiği hidrokarbon sayesinde basınçla dışarı çıkmaktadır. Bu bağlamda, petrol çıkarma maliyeti düşük olmaktadır (Varjani ve Gnansounou, 2017). Bununla birlikte ham petrol kolay işlenmekte, taşınabilmekte, yüksek dereceli sıcaklık sağlamakta ve daha fazla elektrik üretmektedir (Mikayilov vd., 2020). Bu bağlamda, ülkeler açısından petrol kullanımı önemli olmaktadır. Petrolün kullanım alanı da oldukça geniştir. Isınma, elektrik, ulaşım, sanayi gibi daha pek çok alan, petrol kullanımına örnek olarak gösterilebilmektedir (Özdemir, 2018).

Petrol, dünyanın her yerine eşit dağılmış bir enerji kaynağı değildir. Buna bağlı olarak, petrol üretimi ve tüketimi de ülkelere göre farklılık göstermektedir. Petrol üretimi konusunda geri kalmış ülkeler genellikle petrolü ithal etmektedir. Buna bağlı olarak, ülkeler, petrol fiyatlarında yaşanan değişimlerden etkilenmektedir (Yüksel vd., 2020). Petrol fiyatlarında yaşanan artışlar, petrol ithal eden ülkeleri olumsuz etkilemektedir. Buna karşın, bu artış petrol ihraç eden ülkeleri ise olumlu etkilemektedir. Tüm bu hususlar değerlendirildiğinde, petrol fiyatlarında yaşanan değişimler ülke ekonomilerini etkilemektedir (Çınar, 2019). Örnek olarak, milli gelir, ödemeler dengesi ve istihdam, petrol fiyatlarında yaşanan değişimlerden etkilenen önemli makro ekonomik faktörlerdir (Pelin ve Güney, 2013). Netice itibarıyla, ülkelerin ekonomik kalkınması adına, petrol fiyatlarında yaşanan değişimlerin ülkelerin makro ekonomik faktörler üzerindeki etkisine dikkat edilmelidir (Türkyılmaz ve Ergin, 2019).

Enflasyon, fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artışı ifade etmektedir. Söz konusu bu fiyat artışı sadece bir mal üzerinden düşünülmemelidir. Enflasyon, mal veya hizmet gruplarındaki genel fiyat seviyesindeki sürekli artışı ifade etmektedir (Ulaş, 2010). Bununla birlikte kişilerin mal veya ürünlere olan talepleri de enflasyonun belirlenmesinde etkili olmaktadır. Ürün veya hizmetlere olan talep, enflasyonun artmasına neden olmaktadır (Kalkavan ve Ersin, 2019)). Enflasyon artışı ise ülke ekonomisini olumsuz etkilemektedir. Bu problem neticesinde, maliyetleri artırmakta, üretim miktarını düşürmekte ve yatırım imkanlarını kısıtlamaktadır (Dinçer vd., 2018). Bu durum da ülkelerin yurtiçi hasılasının içerisinde yatırım kaleminin azalmasına neden olmaktadır. Enflasyon hesaplanırken temsili ürün sepeti oluşturulmaktadır. Bu ürün sepetlerine bağlı olarak enflasyon belirlenmektedir. Dolayısıyla, sepette yer alan ürünlere dikkat edilmesi gerekmektedir (Berber ve Artan, 2004).

Enflasyon, ürün gruplarında yaşanan fiyat değişimlerinden etkilenmektedir. Söz konusu ürün gruplarından birisi de petroldür. Petrol fiyatlarında yaşanan değişimler, özellikle petrol ithal eden ülkeleri olumsuz etkilemektedir. Bu artış özellikle ithalatçı ülkelerde girdi maliyetlerini artırmaktadır. Belirtilen bu maliyet artışı, bu ürünlerin fiyatlarına da yansımaktadır. Bu durum da ilgili ülkelerdeki enflasyon oranlarının artmasına yol açmaktadır (Özata, 2019). Yüksek enflasyon bir ülkedeki belirsizliği arttırdığından dolayı, enflasyon oranlarında yaşanan bu artış, ülkedeki yatırımların azalmasına sebebiyet vermektedir. Belirtilen bu problem ise ülkelerin ekonomik kalkınmasını olumsuz yönde etkilemektedir (Öksüzler ve İpek, 2011).

Enflasyona etki eden birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden bir tanesi de petrol fiyatlarıdır. Bu konuya bağlı olarak, bu çalışmanın amacı, petrol fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Bu bağlamda, G7 ülkeleri inceleme kapsamına alınmıştır. Söz konusu ülkelere ait 1980-2018 dönem aralığındaki yıllık veriler incelenmiştir. Bu çalışmanın literatürdeki çalışmalara kıyasla birçok özgünlüğü bulunmaktadır. Literatürdeki çalışmalarda daha çok tek ülke inceleme kapsamına alınmış ve ilgili çalışmaların birçoğunda VAR ve ARDL modelleri kullanılmıştır. Dolayısıyla, petrol fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkisinin farklı kapsamda ve yöntemde incelenmesine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu bağlamda, ilgili çalışmada G7 ülkeleri inceleme kapsamına alınarak literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte, bu çalışma, Pedroni panel eşbütünleşme, Kao panel eşbütünleşme ve Dumitrescu Hurlin panel nedensellik analizi ile test edilmektedir. Buna analizlerin de çalışmanın metodolojik anlamda özgünlüğünü artırdığı düşünülmektedir.

Çalışma beş farklı bölümden oluşmaktadır. Bu bölüm giriş kısmı olup, konu ile ilgili temel bilgiler anlatılmıştır. Bununla birlikte, ikinci bölümde literatürdeki benzer çalışmalar özetlenecektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise analiz sürecinde dikkate alınacak yöntemler hakkında bilgi verilecektir. Elde edilen analiz sonuçları ise çalışmanın dördüncü bölümünde verilecektir. Çalışmanın son bölümünde ise elde edilen sonuçlar tartışılacak ve çözüm önerileri sunulacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde petrol fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkisine yönelik birçok çalışma bulunmaktadır. Çalışmanın detaylarına Tablo 1 de yer verilmiştir.

Tablo 1: Petrol Fiyatlarının Enflasyon Üzerindeki Etkisine Yönelik Yapılan Çalışmalar

Yazar	Kapsam	Yöntem	Sonuç
Choi vd. (2018)	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler	Literatür Taraması	Küresel petrol fiyatında yaşanan artış, enflasyon oranlarını artırmaktadır. Enflasyon ise para politikası araçları ile kontrol altına alınmalıdır.
Cerra (2019)	Venezuela	General Equilibrium model	Petrol gelirlerinde düşüş olduğunda enflasyon oranları artmaktadır. Yapılan devalüasyonlar enflasyon oranlarını düşürmektedir.
Hammoudeh ve Reboredo (2018)	2006-2016 dönem aralığındaki ABD	ARDL (Auto Regressive Distributed Lag) Regresyon Modeli	Petrol fiyatları enflasyon beklentilerini olumlu yönde etkilemektedir. Petrol fiyatlarındaki değişimler enflasyon beklentilerini şekillendirmektedir.
Katırcıoğlu vd. (2018)	1960-2015 dönem aralığındaki Türkiye	ARDL (Auto Regressive Distributed Lag) Modeli ve Toda Yamamoto Nedensellik Analizi	Petrol fiyatlarında yaşanan değişiklikler enflasyon oranlarını etkilemektedir. Bununla birlikte, bankaların karlılığı enflasyona bağlı olarak değişmektedir.

Meo vd. (2018)	1980-2016 dönem aralığındaki Pakistan	Doğrusal Olmayan ARDL Modeli	Petrol fiyatlarında yaşanan değişimler enflasyon oranlarını etkilemektedir. Bu hususa bağlı olarak turizm sektörü de olumsuz etkilenmektedir.
Kartaev ve Medvedev (2019)	2000-2017 dönem aralığındaki 11 gelişmiş 27 gelişmekte olan ülkeler	Dinamik Panel Modeli	Petrol fiyatları ile enflasyon arasında ilişki bulunmaktadır. Söz konusu bu ilişki para politikası ile kontrol edilebilmektedir.
Istiak ve Alam (2019)	ABD	VAR Modeli ve Anket Yöntemi	Petrol fiyatlarındaki beklentiler enflasyon oranlarını etkilemektedir.
Pelin ve GÃœNEY (2013)	1990-2012 dönem aralığındaki Türkiye	Granger Nedensellik Analizi	Petrol fiyatlarının makroekonomik faktörler üzerinde etkisi bulunmaktadır. Petrol fiyatlarında yaşanan artış Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemektedir.
Wu ve Ni (2011)	ABD ve Tayvan	VAR Modeli ve Granger Nedensellik Analizi	Petrol fiyatlarındaki değişimler enflasyon oranlarını etkilemektedir. Bununla birlikte faiz oranlarında yapılacak değişimleri belirlemektedir.
Valcarcel ve Wohar (2013)	1948-2011 dönem aralığındaki ABD	Yapısal Vektör Otoregresyonları	Petrol fiyatlarında yaşanan değişim petrol taleplerini etkilemektedir. Talepteki değişimlere bağlı olarak enflasyon oranları değişmektedir.
Narayan ve Narayan (2010)	2000-2008 dönem aralığındaki Vietnam	Johansen Eşbütünlük Analizi ve VAR Modeli	Petrol fiyatlarındaki değişimler hisse senedi fiyatlarını belirlemektedir. Bununla birlikte, enflasyon oranlarına da etki etmektedir.
Volkov ve Yuhn (2016)	Rusya, Brezilya, Meksika ve Norveç	Toda ve Yamamoto	Döviz kuru, enflasyon ve petrol fiyatları arasında ilişki bulunmaktadır. Birindeki değişim hepsini etkilemektedir.
Tiwari vd. (2019)	1871-2018 dönem aralığındaki ABD	VAR Modeli	Petrol fiyatlarında artış olduğunda enflasyon oranları da artmaktadır. Petrol fiyatlarında yaşanan düşüş enflasyon oranlarını etkilemektedir.
Trang ve Hong (2017)	ABD ve OECD	VAR Modeli	Petrol fiyatlarındaki artış enflasyon oranlarının artmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde işsizliği ve bütçe açığını ortaya çıkarmaktadır.

Chen vd. (2016)	1990-2014 dönem aralığındaki 16 OECD Ülkesi	VAR Modeli	Petrol fiyatı şoklarının döviz kuruna etkisi doğrusal değildir. Bununla birlikte petrol fiyatlarında yaşanan artış enflasyon oranlarını ve endüstri maliyetlerini artırmaktadır.
Alagöz vd. (2017)	1980-2016 dönem aralığındaki OECD Ülkeleri	Panel Veri Analizi	Petrol fiyatlarındaki artış cari açığa sebep olmaktadır. Bununla birlikte, ham petrol fiyatlarında artış enflasyon oranlarında %0.04 artışa neden olmaktadır.
Koçak vd. (2017)	2003-2017 dönem aralığındaki Türkiye	VAR Modeli	Petrol fiyatları ile enflasyon arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Petrol fiyatlarındaki artış, enflasyon oranlarını artırmaktadır.
Türkyılmaz ve Ergin (2019)	1968-2016 dönem aralığındaki OPEC ülkeleri	Panel Veri Analizi	Enflasyon, ekonomik büyüme ve petrol fiyatları arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmaktadır. Petrol fiyatlarında artış olduğunda enflasyon oranı artmaktadır. Buna karşın ülkeler ekonomik anlamda hızlı büyümektedir.
Çelik (2018)	1980-2018 dönem aralığındaki Türkiye	Toda ve Yamamoto, Granger Nedensellik Testi, VAR Modeli	Petrol, insanların en çok talep ettiği enerji kaynağıdır. Buna bağlı olarak, petrol fiyatlarında artış olduğunda enflasyon oranları da artmaktadır.
Bayraktutan ve Solmaz (2019)	1993-2017 dönem aralığındaki 20 ülke	Panel Veri Analizi	Petrol fiyatlarındaki artış enflasyon oranları hakkında bir uyarı niteliğinde haber vermektedir. Petrol fiyatlarında yaşanan artışın ithalatçı ülkeler için enflasyonu artırıcı bir etki yapacağına sinyalini vermektedir.

Tablo 1’de literatürde yapılmış benzer çalışmaların özetlerine yer verilmiştir. Çalışmalarda genel olarak, petrol fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkisi incelenmiştir. Örnek olarak, Choi vd. (2018) çalışmada küresel petrol fiyatı şoklarının enflasyon üzerindeki etkisini incelemiştir. Söz konusu çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler inceleme kapsamına alınmıştır. İlgili çalışma literatür taramasıyla desteklenmiştir. Sonuçta, küresel petrol fiyatında yaşanan artışın, enflasyon oranlarını artırdığı belirlenmiştir. Enflasyonun ise para politikası ile kontrol altına alınması gerektiği belirlenmiştir. Petrol fiyatlarında yaşanan artışlar, ülkede üretim maliyetlerini artırmaktadır. Buna bağlı olarak enflasyon oranlarına artırıcı bir etki yapmaktadır (Chen vd., 2016; Trang ve Hong, 2017). Bu çalışmalara paralel olarak, Tiwari vd. (2019) çalışmada petrol fiyatı ile enflasyon geçişi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Söz konusu çalışma 1871-2018 dönem aralığındaki ABD inceleme kapsamına alınmıştır. İlgili çalışma, VAR modeli ile test edilmiştir. Sonuç itibarıyla, petrol fiyatlarında artış olduğunda enflasyon oranlarının da arttığı belirlenmiştir. Aynı zamanda, petrol fiyatlarında yaşanan düşüşün enflasyon oranlarını etkilediği vurgulanmıştır.

Literatürde petrol fiyatlarında yaşanan değişimlerin enflasyon üzerindeki etkisini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Hammoudeh ve Reboredo (2018) çalışmada petrol fiyatları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışma, 2006-2016 dönem aralığındaki ABD inceleme kapsamına

almıştır. Bununla birlikte çalışma, ARDL (Auto Regressive Distributed Lag) regresyon modeli ile incelenmiştir. Petrol fiyatlarının enflasyon beklentilerini olumlu yönde etkilediği vurgulanmıştır. Petrol fiyatlarındaki değişimlerin enflasyon beklentilerini şekillendirdiği belirlenmiştir. Katırcıoğlu vd. (2018) çalışmasında petrol fiyatları, enflasyon ve banka karlılığı konularını araştırmıştır. Çalışmada 1960-2015 dönem aralığındaki Türkiye inceleme kapsamına alınmıştır. İlgili çalışma, ARDL (Auto Regressive Distributed Lag) modeli ve Toda Yamamoto nedensellik analizi ile test edilmiştir. Sonuçta, petrol fiyatlarında yaşanan değişikliklerin enflasyon oranlarını etkilediği belirlenmiştir. Bununla birlikte, bankaların karlılığının enflasyona bağlı olarak değiştiği ifade edilmiştir. Belirtilen bu çalışmalara ek olarak, Meo vd. (2018) çalışmasında petrol fiyatları, enflasyon ve döviz kurunun turizm sektörüne etkilerini araştırmıştır. Söz konusu çalışma, 1980-2016 dönem aralığındaki Pakistan inceleme kapsamına alınarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte çalışma, doğrusal olmayan ARDL modeli ile incelenmiştir. Netice olarak, petrol fiyatlarında yaşanan değişimlerin enflasyon oranlarını etkilediği belirlenmiştir.

Literatürde petrol fiyatları ile enflasyon konusu birçok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Genel olarak, petrol fiyatlarında yaşanan değişimlerin, ülkedeki yerli enflasyon oranlarını etkilediği vurgulanmıştır. Özellikle ham petrol fiyatlarında yaşanan değişimlerin enflasyon oranlarını etkilediği vurgulanmıştır. Enflasyon oranlarının ise para politikası araçları ile kontrol altına alınması gerektiği ifade edilmiştir. Bu sayede ülkedeki enflasyon oranlarının kontrol altına alınabileceği tespit edilmiştir (Kartaev ve Medvedev, 2019; Cerra, 2019).

Literatürde petrol fiyatlarının makroekonomik faktörler üzerindeki etkisine dair çalışmalar da bulunmaktadır. Türkyılmaz ve Ergin (2019) çalışmasında petrol fiyatları, ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Söz konusu çalışma, 1968-2016 dönem aralığındaki OPEC ülkeleri inceleme kapsamına alınarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte çalışma, panel veri analizi ile test edilmiştir. Sonuçta, enflasyon, ekonomik büyüme ve petrol fiyatları arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunduğu belirlenmiştir. Petrol fiyatlarında artış olduğunda enflasyon oranının arttığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, ülkelerin makroekonomik faktörlerinin olumsuz etkilendiği belirtilmiştir. Belirtilen bu çalışmalara paralel olarak, Alagöz vd. (2017) çalışmasında, petrol fiyatlarının makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini incelemiştir. Söz konusu çalışmada, 1980-2016 dönem aralığındaki OECD ülkeleri inceleme kapsamına alınmıştır. Çalışma, panel veri analizi ile test edilmiştir. Sonuçta, petrol fiyatlarındaki artışın cari açığa sebep olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, ham petrol fiyatlarındaki artışın enflasyon oranlarında %0.04 artışa neden olduğu vurgulanmıştır.

Yapılan literatür taraması neticesinde, petrol fiyatları ile enflasyon konusunun birçok araştırmacı tarafından ele alındığı tespit edilmiştir. Söz konusu çalışmaların bir kısmında tek ülke incelenirken; bir kısmında ise ülke gruplarına yer verilmiştir. Bununla birlikte, ilgili çalışmaların bazıları tek yöntemle incelenirken; bazıları ise birden fazla yöntemle incelenmiştir. Genellikle çalışmalarda, petrol fiyatlarında yaşanan değişimlerin enflasyon üzerindeki etkisinin olumsuz olduğu ifade edilmiştir. Petrol fiyatlarındaki artışın enflasyon oranlarını artırdığı ve bu durumun ülke ekonomisini olumsuz etkilediği vurgulanmıştır. Bu çalışmalar genellikle ARDL, VAR modeli kurularak test edilmiştir. Aynı zamanda çalışmaların bir kısmının da panel veri analizi ve Granger nedensellik analizi ile test edildiği görülmektedir. Bundan dolayı, bu konunun farklı ülke grubu ve analiz yöntemleri ile test edilmesi gerekliliği doğmuştur. Bu çalışma, petrol fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkisini G7 ülkeleri inceleme kapsamına alınarak tespit etmeyi amaçlamaktadır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmanın analiz sürecinde Pedroni panel eşbütünleşme, Kao panel eşbütünleşme ve Dumitrescu Hurlin panel nedensellik analizlerinden yararlanılacaktır. Pedroni panel eşbütünleşme analizi, değişkenler arasında uzun vadeli ilişki olup olmadığını değerlendirmektedir. Bu analiz sürecinde, 11 farklı test sonucu elde edilmektedir (Dinçer vd., 2017; Yüksel ve Oktar, 2017). Bunlardan en az 6 tanesi, testi geçiyorsa, değişkenler arasında ilişki vardır anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, sonuçların anlamlı olabilmesi için olasılık değerlerinin 0.05'ten düşük olması gerekmektedir (Pedroni, 1999). Bununla birlikte, değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişkiyi tespit etmek için Kao panel eşbütünleşme analizinden de yararlanılmaktadır (Dinçer ve Yüksel, 2019; Kara ve Ersin, 2020). Kao

panel eşbütünlük analizi için Pedroni panel analizinden farkı ise sadece bir test sonucunun olmasıdır. Söz konusu bu analizde sonuçların anlamlı olabilmesi için olasılık değerinin 0.05'ten düşük olması gerekmektedir. Bundan dolayı, değişkenler arasındaki uzun süreli ilişkiyi Kao panel eşbütünlük analizi ile tespit etmek daha zor olmaktadır (Nguyen ve Kakinaka, 2019).

Çalışmada dikkate alınan diğer bir yöntem de Dumitrescu Hurlin panel nedensellik analizidir. Söz konusu analiz, değişkenlerin gerçek nedenini tespit etmektedir. Bununla birlikte, değişkenler arasındaki gerçek ilişkiyi belirlemektedir (Ersin ve Baş, 2019). Bu analiz ile değişkenler arasındaki güçlü ilişki tespit edilmektedir (Dumitrescu and Hurlin, 2012). Bu nedenle, bu çalışmada 3 farklı analiz yönteminden faydalanılmaktadır. Değişkenlerin olasılık değerleri 0.05'ten düşük olduğunda etkilenen değişken ile etkileyen değişken arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi vardır demektir (Ersin, 2020). Dumitrescu Hurlin panel nedensellik analizinin sadece bir ön koşulu bulunmaktadır. Analizde kullanılan değişkenlerin sabit olması gerekmektedir (Dinçer vd., 2019).

4. G7 ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde G7 ülkeleri üzerine bir analiz yapılmıştır. Bu aşamada, ilk olarak inceleme kapsamına alınan G7 ülkeleri açıklanmıştır. Bundan sonraki aşamada ise analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

4.1. Veri Seti ve Kapsam

G7 ülkeleri dünyanın en büyük ekonomisine sahip ülkeler olmaktadır. G7 ülke grubu ilk olarak 1975 yılında petrol krizi konusunu görüşmek üzere toplanmıştır. Bu bağlamda, G7 ülke grubunun ilk olarak 1975 yılında ortaya çıktığı görülmektedir. 1998 yılında Rusya'nın katılımıyla G8 olarak belirtilmiş olsa da Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle üyeliği iptal edilmiştir (Tunalı ve Ulubaş, 2017). Yeniden G7 ülke grubu olarak anılmaya başlamıştır. Söz konusu G7 ülkeleri ise; Kanada, Almanya, ABD, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya ve Japonya olmaktadır. Bu ülkeler ekonomik anlamda gelişmiş ülkeler olmaktadır (Ergör, 2017). Bu çalışma petrol fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Söz konusu çalışmada G7 ülkeleri inceleme kapsamına alınmıştır. Bununla birlikte, 1980-2018 dönem aralığındaki veriler dikkate alınmıştır. Söz konusu bu veriler Dünya Bankası'ndan alınmıştır. İlgili çalışma Pedroni panel eşbütünlük, Kao panel eşbütünlük ve Dumitrescu Hurlin panel nedensellik analizi ile test edilmiştir.

Analiz Sonuçları

Çalışmada ilk olarak Pedroni panel eşbütünlük analizi ile test edilmiştir. Bunun için ilk olarak, değişkenler birim kök testinden geçmiştir. Değişkenlerin birim kök testi Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: G7 Ülkeleri İçin Değişkenlerin Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Olasılık Değeri (Düzy)	Olasılık Değeri (Birinci Sıra Fark)	Birim Kök Testi Sonucu
Petrol Fiyatları	0.3968	0.0000	Birinci sıra farkında durağandır.
Enflasyon	0.0000	-	Düzeyde durağandır.

Tablo 2'de petrol fiyatları ve enflasyon değişkenlerine yönelik yapılan birim kök testi sonuçlarına yer verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, G7 ülkelerinde petrol fiyatlarının birinci sıra farkında durağan olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, G7 ülkeleri için enflasyonun düzeyde durağan olduğu görülmektedir. Bu aşamada petrol fiyatlarının birinci sıra farkında yeni bir seri oluşturulması gerekmektedir. Daha sonra G7 ekonomileri için söz konusu değişkenlere yönelik Pedroni panel eşbütünlük analizi yapılmaktadır. Pedroni panel eşbütünlük analiz sonuçlarına ise Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3: G7 Ülkeleri İçin Pedroni Panel Eşbütünleşme Analizi Test Sonuçları

Farklı Testler	İstatistik	Olasılık Değeri	Ağırlıklı İstatistik	Olasılık Değeri
Panel v-Statistic	0.769830	0.2207	1.184483	0.1181
Panel rho-Statistic	-2.286713	0.0111	-3.091338	0.0010
Panel PP-Statistic	-6.871670	0.0000	-6.786968	0.0000
Panel ADF-Statistic	-5.819099	0.0000	-5.375032	0.0000
Group rho-Statistic	-1.930064	0.0268		
Group PP-Statistic	-7.954297	0.0000		
Group ADF-Statistic	-6.356731	0.0000		

Tablo 3'te G7 ülkeleri için yapılan Pedroni panel eşbütünleşme analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Yapılan 11 test içerisinde, 9 testin olasılık değerlerinin 0.05'ten küçük olduğu görülmektedir. Bu analiz sürecinde, 11 farklı test sonucundan en az 6'sı testi geçiyorsa değişkenler arasında ilişki vardır. Bu analiz sonucuna göre; G7 ülkeleri için petrol fiyatları ile enflasyon arasında ilişki bulunmaktadır. Çünkü 9 test 0.05 olasılık değerinin altındadır. Değişkenler arasındaki ilişkinin incelendiği bir başka yöntem ise Kao panel eşbütünleşme analizidir. Bu analiz sonuçlarına ise Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4: G7 Ülkeleri İçin Kao Panel Eşbütünleşme Analizi Test Sonuçları

Test İsmi	t-İstatistik	Olasılık Değeri
Kao Panel Eşbütünleşme Analizi Sonuçları	-7.694083	0.0000

Tablo 4 olasılık değerinin 0.05'ten düşük olduğunu göstermektedir. Kao panel eşbütünleşme analizine göre G7 ülkeleri için petrol fiyatlarındaki değişimlerin enflasyonu etkilediği bilgisini vermektedir. Bu ülke grupları için yapılan son test ise Dumitrescu Hurlin panel nedensellik analizidir. Bu analiz sonuçları ise Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5: G7 Ülkeleri İçin Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Analizi Test Sonuçları

Hipotez	Lag Numarası	Olasılık Değeri
Petrol fiyatları enflasyonun birincil nedeni değildir.	1	0.2892
	2	0.6966
	3	0.2977

Tablo 5'te, G7 ülkeleri için yapılan Dumitrescu Hurlin panel nedensellik analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Tabloya göre, lag1, lag2 ve lag3 olasılık değerlerinin 0.05'ten büyük olduğu görülmektedir. Bu analize göre olasılık değerleri 0.05'ten küçük olsaydı, petrol fiyatlarının enflasyonun birincil nedeni olduğu tespit edilecekti. Fakat tabloya göre olasılık değerlerinin 0.05'ten büyük olması, petrol fiyatlarının G7 ülkeleri için enflasyonun birincil nedeni olmadığı tespit edilmiştir.

5. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, petrol fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Bu amaca yönelik olarak G7 ülkeleri inceleme kapsamına alınarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, 1980-2018 dönem aralığındaki verilere odaklanılmıştır. İlgili çalışma, Pedroni panel eşbütünleşme, Kao panel eşbütünleşme ve Dumitrescu Hurlin panel nedensellik analizi ile test edilmiştir. Sonuçta, petrol fiyatları ile enflasyon arasında uzun süreli bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Pedroni panel eşbütünleşme analizi ve Kao panel eşbütünleşme analizine göre petrol fiyatları ile enflasyon arasında ilişki olduğu belirlenmiştir. Buna karşın, Dumitrescu Hurlin panel nedensellik analiz sonuçlarına göre ise petrol fiyatları ile enflasyon arasında nedensellik ilişkisinin bulunmadığı belirlenmiştir. Yani, petrol fiyatlarındaki değişim enflasyondaki artışı veya azalışı en çok etkileyen faktör değildir.

Bu çerçevede, G7 ülkelerinde enflasyon hedeflemesi yapılırken, petrol fiyatlarındaki değişim dikkate alınmalıdır. Enerji, sanayideki en önemli hammaddelerden biridir. Bu doğrultuda, petrolün fiyatının artması da üretim sürecindeki maliyetlerin artmasına sebebiyet verecektir. Bunun sonucunda da ülkede maliyet enflasyonunun yaşanılması kaçınılmaz bir hal alacaktır. Özetle, G7 ülkelerinin petrol fiyatlarında yaşanan değişimlerin enflasyona etkisine dikkat etmesi gerekmektedir. Aksi durumda, yaşanacak yüksek enflasyon sonucunda ülkedeki belirsizlik artacak ve bu durum da yatırımların azalmasına sebebiyet verecektir.

Belirtilen bu konular dikkate alındığında, petrol fiyatlarındaki değişimlerin enflasyon üzerindeki etkisini ölçebilecek yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu hususta, ülkelerin petrol fiyatlarında yaşanan değişimlerden ne derece etkilendikleri tespit edilmiş olacaktır. Buna göre ülkeler, petrol fiyatlarına karşı duyarlılığını ölçebilecek ve enflasyon oranlarını kontrol altına alabilecektir. Bununla birlikte, petrol fiyatlarında yaşanan değişimlere bakarak enflasyon tahmin edilecektir. Bu sayede enflasyonu önceden kontrol etmenin yolu da sağlanmış olacaktır. Buna karşın, enflasyon oranının kontrol edilmesinde de sadece petrol fiyatlarına odaklanılmaması gerektiği de ortadadır.

Bu çalışmanın en önemli kısmı, petrol fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkisine odaklanmasıdır. Yapılacak yeni çalışmalarda petrol fiyatlarının başka hususlar üzerindeki etkisine de odaklanması gerekmektedir. Bu çalışmanın diğer bir kısmı ise sadece G7 ülkeleri üzerinde odaklanmasıdır. Dolayısıyla, E7, OECD, MINT gibi ülke gruplarının da dikkate alınması yerinde olacaktır. Bu sayede, elde edilen sonuçlar daha faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Alagöz, M., Alacahan, N. D., & Akarsu, Y. (2017). Petrol fiyatlarının makro ekonomi üzerindeki etkisi-ülke karşılaştırmaları ile panel veri analizi.
- Bayraktutan, Y., & Solmaz, A. R. (2019). Petrol Fiyatları ve Enflasyon İlişkisi: Seçilmiş Petrol İthalatçısı Ülkeler İçin Panel Veri Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), 279-291.
- Berber, M., & Artan, S. (2004). *Enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği* (No. 2004/21). Discussion Paper.
- Cerra, V. (2019). How can a strong currency or drop in oil prices raise inflation and the black-market premium?. *Economic Modelling*, 76, 1-13.
- Chen, H., Liu, L., Wang, Y., & Zhu, Y. (2016). Oil price shocks and US dollar exchange rates. *Energy*, 112, 1036-1048.
- Choi, S., Furceri, D., Loungani, P., Mishra, S., & Poplawski-Ribeiro, M. (2018). Oil prices and inflation dynamics: Evidence from advanced and developing economies. *Journal of International Money and Finance*, 82, 71-96.
- Çelik, R. (2018). *Döviz kuru ve petrol fiyatlarının enflasyona yansımaya karakteri: Türkiye örneği* (Master's thesis, Uludağ Üniversitesi).
- Dinçer, H., & Yüksel, S. (2019). Identifying the causality relationship between health expenditure and economic growth: an application on E7 countries. *Journal of Health Systems and Policies*, 1(1), 5-23.
- Dinçer, H., Yüksel, S., & Adalı, Z. (2017). Identifying causality relationship between energy consumption and economic growth in developed countries. *International Business and Accounting Research Journal*, 1(2), 71-81.
- Dinçer, H., Yüksel, S., & Canbolat, Z. N. (2019). A strategic approach to reduce energy imports of E7 countries: use of renewable energy. In *Handbook of research on economic and political implications of green trading and energy use* (pp. 18-38). IGI Global.
- Dinçer, H., Yüksel, S., & Şenel, S. (2018). Analyzing the global risks for the financial crisis after the great depression using comparative hybrid hesitant fuzzy decision-making models: policy recommendations for sustainable economic growth. *Sustainability*, 10(9), 3126.
- Doğanay H., Coşkun O. (2017). Enerji Kaynakları. Pegem Akademi.
- Dumitrescu, E. I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic modelling*, 29(4), 1450-1460.
- Ergör, Z. B. (2017). Yatırımcı duyarlılığı ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişki: G7 ülkeleri ile gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırmalı analizi.
- Ersin, İ. (2020). Determining the Importance of Domestic Firms on Stock Market Performance in Terms of Financial Marketing: An Application on OECD Countries. In *Handbook of Research on Decision-Making Techniques in Financial Marketing* (pp. 269-286). IGI Global.
- Ersin, İ., & Baş, H. (2019). Güney Avrupa refah ülkelerinde sosyal harcamalar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(1), 193-213.
- Hammoudeh, S., & Reboredo, J. C. (2018). Oil price dynamics and market-based inflation expectations. *Energy Economics*, 75, 484-491.
- Istiak, K., & Alam, M. R. (2019). Oil prices, policy uncertainty and asymmetries in inflation expectations. *Journal of Economic Studies*.

- Kalkavan, H., & Ersin, I. (2019). Determination of factors affecting the South East Asian crisis of 1997 probit-logit panel regression: The South East Asian crisis. In *Handbook of research on global issues in financial communication and investment decision making* (pp. 148-167). IGI Global.
- Kara, F., & Ersin, İ. (2020). The Effects of Health Expenditures to Decrease Infant Mortality Rates in OECD Countries. In *Multidimensional Perspectives and Global Analysis of Universal Health Coverage* (pp. 357-383). IGI Global.
- Karaca, Ö. (2011). *İstanbulda Mevcut Bir Büro Yapısının Enerji Etkin Yenilenmesi* (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Kartaev, P., & Medvedev, I. (2019). Monetary policy and the effect of the oil prices pass-through to inflation. *Russian Journal of Economics*, 5, 211.
- Katircioglu, S., Ozatac, N., & Taspınar, N. (2018). The role of oil prices, growth and inflation in bank profitability. *The Service Industries Journal*, 1-20.
- Koçak, S., Balan, F., & Albayrak, B. (2017). Türkiye ekonomisinde petrol fiyatları ve enflasyon ilişkisi: ampirik analiz. *Journal of Life Economics*, 4(4), 261-273.
- Meo, M. S., Chowdhury, M. A. F., Shaikh, G. M., Ali, M., & Masood Sheikh, S. (2018). Asymmetric impact of oil prices, exchange rate, and inflation on tourism demand in Pakistan: new evidence from nonlinear ARDL. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 23(4), 408-422.
- Mikayilov, J. I., Mukhtarov, S., Dinçer, H., Yüksel, S., & Aydın, R. (2020). Elasticity Analysis of Fossil Energy Sources for Sustainable Economies: A Case of Gasoline Consumption in Turkey. *Energies*, 13(3), 731.
- Narayan, P. K., & Narayan, S. (2010). Modelling the impact of oil prices on Vietnam's stock prices. *Applied energy*, 87(1), 356-361.
- Nguyen, K. H., & Kakinaka, M. (2019). Renewable energy consumption, carbon emissions, and development stages: Some evidence from panel cointegration analysis. *Renewable Energy*, 132, 1049-1057.
- Öksüzler, O., & İpek, E. (2011). Dünya petrol fiyatlarındaki değişimin büyüme ve enflasyon üzerindeki etkisi: Türkiye örneği.
- Özata, E. (2019). Türkiye'de Petrol Fiyatlarından Enflasyona Asimetrik ve Doğrusal Olmayan Geçişkenlik. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 17-32.
- Özdemir, A. (2018). Suda Tph (Toplam Petrol Hidrokarbonları) Analizinin Petrol ve Doğalgaz Arama Amaçlı Kullanımı: Türkiye'den Önemli İlk Sonuçlar. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 6(4), 615-636.
- Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 61(S1), 653-670.
- Pelin, Â., & GÃœNEY, G. E. (2013). The effects of oil prices changes on output growth and inflation: evidence from Turkey. *Journal of Economics and Behavioral Studies*, 5(11), 730-739.
- Qiu, D., Dinçer, H., Yüksel, S., & Ubay, G. G. (2020). Multi-Faceted Analysis of Systematic Risk-Based Wind Energy Investment Decisions in E7 Economies Using Modified Hybrid Modeling with IT2 Fuzzy Sets. *Energies*, 13(6), 1423.
- Tiwari, A. K., Cunado, J., Hatemi-J, A., & Gupta, R. (2019). Oil price-inflation pass-through in the United States over 1871 to 2018: A wavelet coherency analysis. *Structural Change and Economic Dynamics*, 50, 51-55.
- Trang, N. T. N., & Hong, D. T. T. (2017). Nonlinear effects of oil prices on inflation, growth, budget deficit, and unemployment. *Journal of Economic Development*, (JED, Vol. 24 (1)), 73-89.

- Tunalı, H., & Ulubaş, M. A. (2017). Elektrik enerjisi tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: G7 ülkeleri üzerine bir uygulama (1970-2015). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 20(1), 1-13.
- Türkyılmaz, S., & Ergin, N. (2019, April). Ham Petrol Fiyatları, Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişkiler İçin Yapısal Kırılmalı Dinamik Panel Veri Analizi: Opec Ülkeleri Örneği. In *International Congress Of Management Economy And Policy 2019 Spring Proceedings Book* (p. 295).
- Ulaş, S. (2010). *Enflasyon ve döviz kurunun hisse senedi piyasasına etkileri, İMKB'de uygulaması* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Valcarcel, V. J., & Wohar, M. E. (2013). Changes in the oil price-inflation pass-through. *Journal of Economics and Business*, 68, 24-42.
- Varjani, S. J., & Gnansounou, E. (2017). Microbial dynamics in petroleum oilfields and their relationship with physiological properties of petroleum oil reservoirs. *Bioresource technology*, 245, 1258-1265.
- Volkov, N. I., & Yuhn, K. H. (2016). Oil price shocks and exchange rate movements. *Global Finance Journal*, 31, 18-30.
- Wu, M. H., & Ni, Y. S. (2011). The effects of oil prices on inflation, interest rates and money. *Energy*, 36(7), 4158-4164.
- Yu, Z., Liu, W., Chen, L., Eti, S., Dinçer, H., & Yüksel, S. (2019). The effects of electricity production on industrial development and sustainable economic growth: A VAR analysis for BRICS countries. *Sustainability*, 11(21), 5895.
- Yüksel, S., & Oktar, S. (2017). Okun yasasının farklı gelişme düzeyindeki ülkelere ilişkin ekonometrik analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 39(1), 323-332.
- Yüksel, S., & Ubay, G. G. (2020). Identifying The Influencing Factors of Renewable Energy Consumption in Turkey With MARS Methodology. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-14.
- Yüksel, S., Ubay, G. G., & Sezer, D. (2020). Determining The Influence of Oil Prices On Economic Growth And Financial Development: An Analysis for Turkey with VAR Methodology. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 1-23.

Determining Factors That Affect Location Planning of Wind Farms: An Analysis with DEMATEL Method

Serhat YÜKSEL¹
Gözde Gülseven UBAY²
Gülsüm Sena ULUER³

Abstract

Generating electricity from wind energy is now amongst the cheapest forms of renewable kind and less expensive than that produced by new coal and nuclear power plants. As wind energy investments have increased, capacity has continued to grow more and more. The numbers for wind power for the future are expected to be astounding. This paper presents a model in order to identify factors that are significant for the wind farms installment which can have important support for the planners and the managers in the area of wind energy projects. The suggested model is based on a multi-criteria decision-making method, which is DEMATEL. The implementation of DEMATEL method has shown that wind direction condition is the most important factor for the wind farm in the area. Therefore, analyzing wind direction conditions in detail and keeping in touch with meteorologists in building process are suggested in order to successfully identify the potential suitable sites for the wind farms.

Keywords: Wind Energy; Location Selection; DEMATEL; Renewable Energy; Investments

Rüzgar Santrallerinin Yerleşim Planlamasını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: DEMATEL Yöntemi ile Bir Analiz

Özet

Rüzgar enerjisinden elektrik üretmek, şimdi en ucuz yenilenebilir enerji türleri arasındadır ve yeni kömür ve nükleer enerji santrallerinden üretilenlere kıyasla daha ucuzdur. Rüzgar enerjisi yatırımları arttıkça kapasite gittikçe artmaya devam etmektedir. Gelecek için rüzgar enerjisi sayılarının şaşırtıcı olması beklenmektedir. Bu makale, rüzgar enerjisi projeleri alanındaki planlamacılara ve yöneticilere önemli destek verebilecek rüzgar santrallerinin kurulum lokasyonunun belirlenebilmesi adına önemli olan faktörleri tanımlamak için bir model sunmaktadır. Önerilen model çok kriterli bir karar verme yöntemi olan DEMATEL yaklaşımına dayanmaktadır. DEMATEL yönteminin uygulanması sonucunda rüzgar yönü koşulunun bölgedeki rüzgar santrallerine yer belirlemek için en önemli faktör olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle, rüzgar santralleri için potansiyel uygun alanların başarılı bir şekilde tanımlanması amacıyla rüzgar yönü koşullarının ayrıntılı bir şekilde analiz edilmesi ve meteorologlarla iletişim halinde kalması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rüzgar Enerjisi; Yer Seçimi; DEMATEL; Yenilenebilir Enerji; Yatırımlar

1. Introduction

The need for energy production increases day by day in the world. The periods in which energy use increases so much requires the discovery of new energy sources (Yu et al., 2019:2). Although fossil

¹Assoc. Prof., İstanbul Medipol University, The School of Business, İstanbul, Turkey, email: serhatyuksel@medipol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9858-1266>

²Graduate Student, İstanbul Medipol University, The School of Business, İstanbul, Turkey, email: gozde.ubay@std.medipol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6709-6495>

³Graduate Student, İstanbul Medipol University, The School of Business, İstanbul, Turkey, email: gsuluer@st.medipol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9477-4450>

fuels are frequently preferred sources for electricity production from past to present, fossil fuels are both a resource to be consumed and the fact that they have many negative effects on the environment such as carbon emission reveals that these resources cannot be used for a long time (Yüksel et al., 2019:3). In this case, it highlights environmentally friendly and inexhaustible energy sources, which are renewable ones (Qiu et al., 2020:2). Especially with the development of technology, many countries have started to make investments in this direction and have started to work for the expansion of renewable energy sources. The enormous need for energy brings renewable energy sources to the agenda constantly.

Wind energy, which is one of the renewable energy sources, is clean and does not pollute the environment, it is the cheapest energy source that can renew itself, and it can be produced cheaper compared to thermal and nuclear power plants, which makes wind energy stand out from other renewable energies (Kumar et al., 2016:209). Wind energy is a renewable energy source that has sufficient potential in many regions of the world and gives hope for the future. Wind energy, which is one of the renewable energy sources, is frequently preferred by countries to meet this increasing energy need. Wind energy is obtained by converting the speed of the wind turbines located at certain points into usable energy (Yüksel and Ubay, 2020:2). Wind energy is converted into mechanical energy in the past as windmills and today, thanks to wind turbines. Apart from obtaining energy, wind turbines have benefits such as preventing air pollution, saving fossil fuels, providing new job positions and regional development. Contrary to fossil or nuclear fuels, wind cannot be transported or stored.

For this reason, determining where the wind farms will be located is a very important problem. Wind energy, like most renewable energy sources, requires extensive capital. However, if the technological developments in the wind energy sector continue, the costs of wind power plants are expected to decrease significantly in the coming years. The fact that the installation costs of wind power plants have decreased considerably in the last 15 years has increased the demand for wind turbines worldwide. At this point, many factors that can determine the locations of wind farms can be considered. As Nematollahi et al. (2016) research in Middle East stated that RE eliminate problems thanks to the solar and wind energy generate electricity supply. With regard of these, Izquierdo et al. (2020) denoted that wind energy is one of the most important energy powers and its component should be reliable and operated well. So, ease of access to field, electrical energy demand of the region, ease of connecting to the national grid, size of the field and the wind direction condition of the land have a role in order to determine accurate location for wind energy power. The most important of these can be the size of the area where the wind farm will be installed (Dinçer and Yüksel, 2019:1775). Wind power plants are structures that cover quite a large area with turbines and other equipment they contain. therefore, the area where the wind farm will be installed should be large enough in terms of width (Dinçer et al., 2019:152). Besides that, wind power plants need to be installed in areas that receive regular and continuous wind. Average wind and hourly wind speeds required for the places where wind power plants will be installed are generally taken from meteorological stations.

In this paper, the main factors that affect the functionality of wind farms in terms of are discussed. In this context, as a first, 5 different factors that affect selecting a location for wind farms are determined by scanning literature on this subject. Later on, an analyze is made by using DEMATEL method to give a weight to every criterion that are taken into account. This article can contribute a lot to the literature. Firstly, the analysis results can be very beneficial for countries that want to adapt wind energy. According to results, countries can decide where to locate the wind farms, so these investments can be more efficient. In addition to this, this study can offer both investors and managers the opportunity to analyze the geographical areas in a short time in terms of suitability for plant installation. In this case, it will help determine the areas where they can focus the feasibility studies. The methods that are used in that article are also bring novelty. DEMATEL which is used in the analysis process, facilities to remove the uncertainty and vague information issue in decision-making process. It also provides the interrelationships between criteria (Zhang and Deng, 2019).

The article includes 5 different sections. In the first section of the study, a brief introduction to wind energy was given. Later on, related studies on determinants of the efficiency of wind farms was examined. In the third part, a theoretical background on the DEMATEL is given. After that, the results

of the analysis are examined and expressed. In the final section, information about conclusion part was given.

2. Literature Review

Usage of renewable energy (RE) is rapidly increasing with rising energy demand and global warming. At this point, wind energy can be used in order to handle increased energy demand. However, there are some factors that affect efficiency of wind energy. Location of wind farms is one of them. In this context, there are many studies in literature that explain what important factors that are needed to take into account when build a wind farm. The first factor is ease of access to field. The literature related to measurement experiment for actual field and angle of attack (associated with length of wind blades) has included limited study. Angle of attack measurement is important for accessing actual field in order to evaluate power loss and fatigue loads. Any changes in the wind turbine blades can cause huge damages. So, measurement, design of wind turbines and setting up correctly angle of attack to the actual field is important and difficult for wind speed and control mechanism (Wu et al., 2020:4). Moreover, Rehman et al. (2018) remarked that wind turbines blades design, speed of environment and other equipment are effective on performance, converting energy efficiency and reducing cost. On the other hand, Hart et al. (2019) denoted that type of wind turbines should be setup appropriate characteristics of wind field in order to prevent failures, maintain its operations and control energy load efficiently. Also, Bucksteeg (2019) studied that geographical diversification is determinant of wind turbines in order to secure electricity supply, balance peak loads and cost savings.

Secondly, electrical energy demand of the region is also an important factor when deciding the wind farms where to locate. Global warming, CO₂ emissions and energy consumption is increasing day by day. For example, electricity demand and environmental pollution are rising strictly in China. Thus, RE energy-based electricity generation has come into question and also, Chinese government encourage electricity producers so they would use RE. Wind power is completely more efficient than biomass energy generation in order to meet electricity demand and wind power has fewer environmental impacts. In addition to that, wind power in desert is converted to electricity energy easier than steppe and woodland (Gao et al., 2019:308). On the other hand, Duman and Güler (2018) study stated that people move to seasonal vacation homes/second homes for summer months in Turkey. In these seasons, electricity demand is high in coastal regions. For example, Çeşme, İzmir is the one of the most place in Turkey where has relatively high solar and wind energy potential. Thus, storage technology of electricity power concerted by solar and wind energy is economically important for the regions during seasonal and regular times. So, PV/Wind/Battery, PV/Battery and Wind/Battery systems are more economical. However, wind-based systems are costlier than PV based systems in İzmir. Otherwise, Bentouba and Bourouis examined for remote are from Algeria where live more than 200 families. In that place, PV/Wind/Diesel/Battery hybrid system is processing to electricity power in order to meet demand because of decreasing CO₂ and COE (cost of electricity). Also, Devrim and Bilir (2016) studied on İncek region of Ankara in Turkey and they said that hybrid systems based on PV, wind and fuel cell electricity generation is above the electricity demand of the region except November while wind energy is satisfying a part of these demand.

Ease of connecting to the national grid is also important for location of wind farms. Energy should be accessible for every consumer in the world and it is possible with grids. Many of rural area (e.g. sub-Saharan Africa countries, in rural areas in Iran and Jordan) is still supplying their electricity demand far away from national grids and they are satisfying their demands more expensive and their energy generation methods are harmful for environment because of hard to connection of national grid problem (Feilat et al., 2018:257; Bashir et al., 2018:1217; Alayi et al., 2019:4). Therefore, RE based production and distribution these energy with national grids are feasible against to cost of traditional methods. As cited in Jahangiri et al. (2019) research, electricity generation by wind turbine and distribution with national grid is are economically recommended and also, national grid/wind turbine/solar cell scenario is stated as the most cost-effective electricity producing in Iran. In addition to that areas which are far away and no connection of national grids with Iran should use wind energy.

Moreover, Bennaceur et al. (2019) expressed that wind power location to the geography and connection grid for distribution play a key role for energy cost and efficiency in Algeria.

In this context, size of the field is a factor that is needed to take into account. Size of field and wind turbine measurement should be appropriate for each other. Otherwise, there might be damages for wind turbine blades, labours, wiring systems, speed of wind turbines and its other equipment such as its sensors. So, 3D DIC system and a multi-camera 3DPT system is less costly to measure field and gather all data to the wind turbine blades as Poozesh et al. (2017) experienced. Furthermore, observing the field and real-time foundation monitoring is help to wind turbine monitoring, sensor design, construction and field installation activities, operation, reducing fixed cost and environmental impact on wind turbines and policy makers (Rubert et al., 2018:97). Besides, Pagnini et al. (2015) specified that small wind turbines should be established in small urban environment in order to gain efficiency from converted energy.

The wind direction condition of the land can be a leading factor on locating wind farms. Wind data, wind speed and wind direction condition of the land are factors for wind power-based energy generation efficiency. Bagavathsingh et al. (2016) denoted that wind direction and wind shear value is changing in summer and winter terms (seasonal) and it shows difference turbulence between near coastal and urban coastal. For example, Milanese et al. (2017) found by looking using meteorological software, historical data and technical feasibility analysis that the most feasible wind fields/ wind farms establishments for turbines and above ground heights in specific geographical area, south of Italy. Also, Li et al. (2018) remarked by looking wind speed, direction records and geographical conditions that North China, Northeast China, Central China, coastal regions in East China and Southeast China regions were the most optimal land for wind power in China. On the other hand, extreme wind direction causes extreme energy load and damages on lifetime of wind turbines (HAWT) components such as its blades.

3. Methodology

This part of the study includes the analysis regarding the relationship between factors that affect selecting a location for wind farms. For this purpose, DEMATEL analysis is taken into account. The DEMATEL analysis is one of the multi-criteria decision-making methods that helped make decisions under uncertain and vague situations. For numerical data sets, DEMATEL can be used alone. In the context of the DEMATEL analysis; it is possible to explain relationships between criteria (Han and Deng, 2018:5073). The DEMATEL analysis is considered to express which are the most important criteria that affect our purpose. The most important benefit of this analysis is that, in the DEMATEL method, it can be understood which variables affect others. In DEMATEL analysis, the steps are as follows:

Firstly, an expert team is formed, and the evaluations about direct affect between each pair of elements are acquired. (Dinçer et al., 2017). Later on, these linguistic evaluations are converted into crisp values, as a result, the direct-relation matrix (\tilde{Z}) can be formed as in the equation (1).

$$\tilde{Z} = \begin{bmatrix} 0 & \tilde{z}_{12} & \cdots & \cdots & \tilde{z}_{1n} \\ \tilde{z}_{21} & 0 & \cdots & \cdots & \tilde{z}_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \cdots & \cdots \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \tilde{z}_{n1} & \tilde{z}_{n2} & \cdots & \cdots & 0 \end{bmatrix} \quad (1)$$

After the direct-relation matrix, average values of these assessments are considered, as the details are shown in the equation (2) (Yüksel et al., 2017).

$$\tilde{z} = \frac{\tilde{Z}^1 + \tilde{Z}^2 + \tilde{Z}^3 + \cdots \tilde{Z}^n}{n} \quad (2)$$

Later on, normalized direct-relation matrix X is generated by considering the equations (3)-(5).

$$\tilde{X} = \begin{bmatrix} \tilde{x}_{11} & \tilde{x}_{12} & \cdots & \cdots & \tilde{x}_{1n} \\ \tilde{x}_{21} & \tilde{x}_{22} & \cdots & \cdots & \tilde{x}_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \cdots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \tilde{x}_{n1} & \tilde{x}_{n2} & \cdots & \cdots & \tilde{x}_{nn} \end{bmatrix} \quad (3)$$

$$\tilde{x}_{ij} = \frac{\tilde{z}_{ij}}{r} = \left(\frac{Z_{a'_{ij}}}{r}, \frac{Z_{b'_{ij}}}{r}, \frac{Z_{c'_{ij}}}{r}, \frac{Z_{d'_{ij}}}{r}; H_1(z_{ij}^U), H_2(z_{ij}^U) \right), \left(\frac{Z_{e'_{ij}}}{r}, \frac{Z_{f'_{ij}}}{r}, \frac{Z_{g'_{ij}}}{r}, \frac{Z_{h'_{ij}}}{r}; H_1(z_{ij}^L), H_2(z_{ij}^L) \right) \quad (4)$$

$$r = \max \left(\max_{1 \leq i \leq n} \sum_{j=1}^n Z_{d'_{ij}}, \max_{1 \leq i \leq n} \sum_{j=1}^n Z_{d'_{ij}} \right) \quad (5)$$

After creating normalized direct-relation X, the total-relation matrix T can be formed as in the equations (6)-(10).

$$X_{\hat{a}} = \begin{bmatrix} 0 & a'_{12} & \cdots & \cdots & a'_{1n} \\ a'_{21} & 0 & \cdots & \cdots & a'_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \cdots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a'_{n1} & a'_{n2} & \cdots & \cdots & 0 \end{bmatrix} \quad (6)$$

$$X_{\hat{h}} = \begin{bmatrix} 0 & h'_{12} & \cdots & \cdots & h'_{1n} \\ h'_{21} & 0 & \cdots & \cdots & h'_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \cdots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ h'_{n1} & h'_{n2} & \cdots & \cdots & 0 \end{bmatrix}$$

$$\tilde{T} = \lim_{k \rightarrow \infty} \tilde{X} + \tilde{X}^2 + \cdots + \tilde{X}^k \quad (7)$$

$$\tilde{T} = \begin{bmatrix} \tilde{t}_{11} & \tilde{t}_{12} & \cdots & \cdots & \tilde{t}_{1n} \\ \tilde{t}_{21} & \tilde{t}_{22} & \cdots & \cdots & \tilde{t}_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \cdots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \tilde{t}_{n1} & \tilde{t}_{n2} & \cdots & \cdots & \tilde{t}_{nn} \end{bmatrix} \quad (8)$$

$$= \left(a''_{ij}, b''_{ij}, c''_{ij}, d''_{ij}; H_1(\tilde{t}_{ij}^U), H_2(\tilde{t}_{ij}^U) \right), \left(e''_{ij}, f''_{ij}, g''_{ij}, h''_{ij}; H_1(\tilde{t}_{ij}^L), H_2(\tilde{t}_{ij}^L) \right) \quad (9)$$

$$[a''_{ij}] = X_{\hat{a}} \times (I - X_{\hat{a}})^{-1}, \dots, [h''_{ij}] = X_{\hat{h}} \times (I - X_{\hat{h}})^{-1} \quad (10)$$

Subsequently to these steps, the sum of rows and the sum of columns are denoted as vector (\tilde{D}_i) and vector (\tilde{R}_i) respectively. The horizontal axis vector $(\tilde{D}_i + \tilde{R}_i)$ is formed by adding (\tilde{D}_i) to (\tilde{R}_i) , which expresses how much the criterion important is. When $(\tilde{D}_i + \tilde{R}_i)$ is higher, it means that the factor is closer to the central point by considering the equations (11)-(12).

$$\tilde{D}_i = \left[\sum_{j=1}^n \tilde{t}_{ij} \right]_{n \times 1} \quad (11)$$

$$\tilde{R}_i = \left[\sum_{i=1}^n \tilde{t}_{ij} \right]'_{1 \times n} \quad (12)$$

4. Analysis Results

In the analysis process of this study, as a first, factors that need to be taken into account when locate a wind farm are determined. In this regard, recent studies on this topic in the literature are scanned. As a result of the analysis, 5 different criteria were determined as can be seen in Table 1.

Table 1. List of Criteria

Criteria Set	Literature
Ease of Access To The Field (C1)	Wu et al. (2020); Rehman et al. (2018)
Size of the Field (C2)	Poozesh et al. (2017); Rubert et al. (2018)
Electricity Demand of the Region (C3)	Gao et al. (2019); Duman and Güler (2018)
The Wind Direction Condition (C4)	Bagavathsingh et al. (2016); Milanese et al. (2017)
Ease of Connection to the National Grid (C5)	Feliat et al. (2018); Bashir et al. (2018)

Firstly, assessments from three different experts that are academicians or high-level managers are collected. These experts have at least 15-year experience in the area of this study. They made their evaluations by considering 5 different criteria and these evaluations are analyzed in regard of DEMATEL. These analysis steps are made on Microsoft Excel program.

Table 2. Direct-Relation Matrix (A)

	C1	C2	C3	C4	C5
C1	0,00	1,33	3,00	0,00	0,67
C2	3,00	0,00	2,33	0,33	1,00
C3	1,33	1,33	0,00	0,33	1,00
C4	4,00	4,00	4,00	0,00	3,67
C5	3,33	3,33	3,00	1,00	0,00

The analysis results acquired from the experts are defined in the direct-relation matrix as seen in Table 2. After direct-relation matrix, this matrix is normalized, and new matrix is given on Table 3.

Table 3. Normalizing Matrix (X)

	C1	C2	C3	C4	C5
C1	0,00	0,09	0,19	0,00	0,04
C2	0,19	0,00	0,15	0,02	0,06
C3	0,09	0,09	0,00	0,02	0,06
C4	0,26	0,26	0,26	0,00	0,23
C5	0,21	0,21	0,19	0,06	0,00

Then as seen in Table 4, total relation matrix is formed.

Table 4. Total-Relation Matrix

	C1	C2	C3	C4	C5
C1	0,06	0,13	0,24	0,01	0,07
C2	0,26	0,07	0,24	0,03	0,10
C3	0,14	0,13	0,07	0,03	0,09
C4	0,45	0,41	0,47	0,04	0,32
C5	0,34	0,31	0,34	0,08	0,07

In the next step, the weights of the criteria have been determined. The details are given on Table 5.

Table 5. Effect-relationship Degree Results and Weight Values

Criteria	D	R	D-R	D+R	Weights
Ease of Access to The Field (C1)	0,52	1,25	-0,74	1,77	0,195635012
Size of the Field (C2)	0,70	1,05	-0,35	1,75	0,193957466
Electricity Demand of the Region (C3)	0,47	1,36	-0,89	1,83	0,202134632
The Wind Direction Condition (C4)	1,70	0,20	1,50	1,90	0,209686761
Ease of Connection to the National Grid (C5)	1,14	0,66	0,48	1,80	0,198586129

According to the results of Table 5, the wind direction condition and electricity demand of the region are the most influencing criterion. Additionally, size of the field turns out to have a relatively low weight.

5. Discussion and Conclusion

In this study, it is aimed to determine important factors for locating wind farms. As a first, the criteria that affect the effectiveness of wind farms locations are determined. Later that step, these criteria are analyzed by using DEMATEL method. The findings indicate that the wind direction condition (C4) is the most important criterion that needed to be taken into account when build a wind farm. Using existing icing and wind maps, predictive models, and onsite measurements can be helpful at that point. On the other hand, a high-skilled analyzing team can be created in order to monitor wind speed before installation process. Bagavathsingh et al. (2016) also emphasized the importance of this situation. In their research, they determined that the wind direction condition of the land can be a leading factor on locating wind farms. Wind speed and its direction condition of the land are factors for wind power-based energy generation efficiency. The efficiency of wind farms can be affected even by changing wind directions and intensity as the seasons change. It shows that, investor that want to make wind energy investors should take into account seasonal changes also. In this context, working with an expert team on geography can be beneficial. Otherwise, the efficiency of investments in the area can be volatilized. Also, Milanese et al. (2017) and Li et al. (2018) remarked the importance of wind direction by analyzing Italy and China respectively.

In the other hand, electricity demand of the region (C3) is also determined as an important factor. It indicates that a place with high demand for renewable energy sources will be efficient when selecting a place in wind energy, such investments will be inefficient in a place where there is little demand for renewable energy sources. In this case, it is of utmost importance to establish the demographic structure of the places where the stations will be installed before the wind power plants are located. At this point, the authorities should work with the experts to examine the population structure of the place in detail and see if the people in this place are open to green energy. As Devrim and Bilir (2016) and Duman and Güler (2018) also identified this situation for different cities and they concluded that when there is a high demand for wind energy in an area, the efficiency of wind energy installments is increase since this energy cannot be stored.

In this study, it is aimed to determine factors that are needed to take into account when locate a wind farm. In this framework, the perspectives of the DEMATEL method were taken into consideration in the process of the development of both criteria and novel strategies. Using DEMATEL is considered

as the most important constraint of the study. Thus, in future studies, it will be appropriate to determine the criteria by implying another method whose accepted in the literature. On the other hand, wind energy investments could differ among countries even cities. So that, it is important to conduct an analysis for different country groups or cities.

References

- Alayi, R., Kasaeian, A., Najafi, A., & Jamali, E. (2019). Optimization and evaluation of a wind, solar and fuel cell hybrid system in supplying electricity to a remote district in national grid. *International Journal of Energy Sector Management*.
- Bagavathsingh, A., Srinivas, C. V., Maran, P. S., Baskaran, R., & Venkatraman, B. (2016). Wind Direction Dependent Vertical Wind Shear and Surface Roughness Parameterization in Two different Coastal Environments. *IJGAES*, 4(3), 1-9.
- Bashir, N., Modu, B., & Harcourt, P. (2018). Techno-Economic Analysis of Off-grid Renewable Energy Systems for Rural Electrification in North-eastern Nigeria. *International Journal of Renewable Energy Research*, 8(3), 1217-1228.
- Bennaceur, F., Merzouk, N. K., Merzouk, M., & Hadji, A. (2019). Technical and economic viability of a wind farm installed in a windy area of Algerian western south region. *Euro-Mediterranean Journal for Environmental Integration*, 4(1), 7.
- Bentouba, S., & Bourouis, M. (2016). Feasibility study of a wind–photovoltaic hybrid power generation system for a remote area in the extreme south of Algeria. *Applied Thermal Engineering*, 99, 713-719.
- Bucksteeg, M. (2019). Modelling the impact of geographical diversification of wind turbines on the required firm capacity in Germany. *Applied Energy*, 235, 1476-1491.
- Devrim, Y., & Bilir, L. (2016). Performance investigation of a wind turbine–solar photovoltaic panels–fuel cell hybrid system installed at İncek region–Ankara, Turkey. *Energy Conversion and Management*, 126, 759-766.
- Dinçer, H., & Yüksel, S. (2019). Multidimensional evaluation of global investments on the renewable energy with the integrated fuzzy decision-making model under the hesitancy. *International Journal of Energy Research*, 43(5), 1775-1784.
- Dinçer, H., Hacıoğlu, Ü., & Yüksel, S. (2017). Balanced scorecard based performance measurement of European airlines using a hybrid multicriteria decision making approach under the fuzzy environment. *Journal of Air Transport Management*, 63, 17-33.
- Dinçer, H., Yüksel, S., & Martinez, L. (2019). Balanced scorecard-based Analysis about European Energy Investment Policies: A hybrid hesitant fuzzy decision-making approach with Quality Function Deployment. *Expert Systems with Applications*, 115, 152-171.
- Duman, A. C., & Güler, Ö. (2018). Techno-economic analysis of off-grid PV/wind/fuel cell hybrid system combinations with a comparison of regularly and seasonally occupied households. *Sustainable Cities and Society*, 42, 107-126.
- Feilat, E. A., Azzam, S., & Al-Salaymeh, A. (2018). Impact of large PV and wind power plants on voltage and frequency stability of Jordan's national grid. *Sustainable cities and society*, 36, 257-271.
- Gao, C. K., Na, H. M., Song, K. H., Dyer, N., Tian, F., Xu, Q. J., & Xing, Y. H. (2019). Environmental impact analysis of power generation from biomass and wind farms in different locations. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 102, 307-317.
- Han, Y., & Deng, Y. (2018). An enhanced fuzzy evidential DEMATEL method with its application to identify critical success factors. *Soft computing*, 22(15), 5073-5090.
- Hart, E., Turnbull, A., Feuchtwang, J., McMillan, D., Golyshva, E., & Elliott, R. (2019). Wind turbine main-bearing loading and wind field characteristics. *Wind Energy*, 22(11), 1534-1547.
- Izquierdo, J., Márquez, A. C., Uribebarria, J., & Erguido, A. (2020). On the importance of assessing the operational context impact on maintenance management for life cycle cost of wind energy projects. *Renewable Energy*, 153, 1100-1110.

- Jahangiri, M., Haghani, A., Shamsabadi, A. A., Mostafaeipour, A., & Pomares, L. M. (2019). Feasibility study on the provision of electricity and hydrogen for domestic purposes in the south of Iran using grid-connected renewable energy plants. *Energy Strategy Reviews*, 23, 23-32.
- Kumar, Y., Ringenberg, J., Depuru, S. S., Devabhaktuni, V. K., Lee, J. W., Nikolaidis, E., ... & Afjeh, A. (2016). Wind energy: Trends and enabling technologies. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 53, 209-224.
- Li, Y., Wu, X. P., Li, Q. S., & Tee, K. F. (2018). Assessment of onshore wind energy potential under different geographical climate conditions in China. *Energy*, 152, 498-511.
- Maeda, T., & Kamada, Y. (2019). Study Effect of Extreme Wind Direction Change on 3-Bladed Horizontal Axis Wind Turbine. *International Journal of Renewable Energy Development*, 8(3).
- Milanese, M., Tornese, L., Colangelo, G., Laforgia, D., & de Risi, A. (2017). Numerical method for wind energy analysis applied to Apulia Region, Italy. *Energy*, 128, 1-10.
- Nematollahi, O., Hoghooghi, H., Rasti, M., & Sedaghat, A. (2016). Energy demands and renewable energy resources in the Middle East. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 54, 1172-1181.
- Pagnini, L. C., Burlando, M., & Repetto, M. P. (2015). Experimental power curve of small-size wind turbines in turbulent urban environment. *Applied Energy*, 154, 112-121.
- Poozesh, P., Baqersad, J., Niezrecki, C., Avitabile, P., Harvey, E., & Yarala, R. (2017). Large-area photogrammetry based testing of wind turbine blades. *Mechanical Systems and Signal Processing*, 86, 98-115.
- Qiu, D., Dinçer, H., Yüksel, S., & Ubay, G. G. (2020). Multi-Faceted Analysis of Systematic Risk-Based Wind Energy Investment Decisions in E7 Economies Using Modified Hybrid Modeling with IT2 Fuzzy Sets. *Energies*, 13(6), 1423.
- Rehman, S., Alam, M., Alhems, L. M., & Rafique, M. M. (2018). Horizontal axis wind turbine blade design methodologies for efficiency enhancement—A review. *Energies*, 11(3), 506.
- Rubert, T., Perry, M., Fusiek, G., McAlorum, J., Niewczas, P., Brotherston, A., & McCallum, D. (2018). Field demonstration of real-time wind turbine foundation strain monitoring. *Sensors*, 18(1), 97.
- Wu, G., Zhang, C., Cai, C., Yang, K., & Shi, K. (2020). Uncertainty prediction on the angle of attack of wind turbine blades based on the field measurements. *Energy*, 117515.
- Yu, Z., Liu, W., Chen, L., Eti, S., Dinçer, H., & Yüksel, S. (2019). The effects of electricity production on industrial development and sustainable economic growth: A VAR analysis for BRICS countries. *Sustainability*, 11(21), 5895.
- Yüksel, S. (2017). The impacts of research and development expenses on export and economic growth. *International Business and Accounting Research Journal*, 1(1), 1-8
- Yüksel, S., & Ubay, G. G. (2020). Identifying The Influencing Factors of Renewable Energy Consumption in Turkey With MARS Methodology. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-14.
- Yüksel, S., Dinçer, H., & Meral, Y. (2019). Financial analysis of international energy trade: a strategic outlook for EU-15. *Energies*, 12(3), 431.
- Zhang, W., & Deng, Y. (2019). Combining conflicting evidence using the DEMATEL method. *Soft computing*, 23(17), 8207-8216.

Bölüm Memnuniyetini ve Mesleki Beklentiyi Etkileyen Sosyo-Ekonomik Faktörler

Roza SÜLEYMANOĞLU DİNÇER¹
Bora KURTULUŞ²

Öz

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin okudukları bölümden memnuniyetleri, geleceğe yönelik mesleki beklentileri ölçülmeye ve bu değişkenlere etki eden cinsiyet, aile geliri ve eğitim düzeyi gibi sosyo-ekonomik faktörlerin ve okunulan eğitim düzeyinin etkileri Doğu Üniversitesi örnekleminde araştırılmıştır. Bu değişkenlerin ön lisans ve lisans öğrencileri arasındaki farklılıkları da incelenmiştir. Çalışmada anket yöntemi kullanılmıştır. Uygunluk yöntemi ile seçilen lisans ve ön lisans düzeyindeki 788 öğrencinin anket cevapları SPSS 23 ile değerlendirilmiştir. Ankette ilk olarak öğrencilerin ve ailelerinin demografik ve sosyo-ekonomik durumunu ölçen 19 soru yer almıştır. Anketin ikinci kısmında ise programdan memnuniyet ve gelecek beklentilerinin ölçülmesi hedeflenmiştir. Toplam 12 sorunun yer aldığı bölümde 6 soru programdan memnuniyeti ölçerken diğer 6 soru ise gelecek beklentisiyle ilgilidir. Gelecek beklentisiyle ilgili soruların yarısı maddi ve iş bulmayla ilgili iken diğerleri eğitim aldığı alanda çalışmaya yöneliktir.

Bu araştırma kapsamında kadınların erkeklere, lisans öğrencilerinin ön lisans öğrencilerine, geliri yüksek olanların düşük olanlara, not ortalaması yüksek olanların düşük olanlara ve aile eğitim düzeyleri yüksek olanların daha düşük olanlara göre beklenti ve memnuniyet düzeylerinin daha fazla olduğu hipotezleri test edilmiştir. Elde edilen bulguların çoğu da bu hipotezleri destekler niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: *Bölüm Memnuniyeti, Mesleki Beklenti, Sosyo-Ekonomik Faktörler, Lisans ve Ön lisans*

Socio-Economic Factors Affecting Department Satisfaction And Professional Expectation Abstract

In this study, the satisfaction of university students from their departments, their Professional expectations for the future were measured and the effects of socio-economic factors such as gender, family income and education level affecting these variables and the level of education studied were investigated in the Doğu University sample. The differences of these variables between associate and undergraduate students were also examined. Survey method was used in the study. Survey responses of 788 students at the undergraduate and associate level selected by the eligibility method were evaluated with SPSS 23. The survey first included 19 questions measuring the demographic and socio-economic status of students and their families. In the second part of the survey, it is aimed to measure satisfaction and future expectations from the program. In the section with a total of 12 questions, 6 questions measure satisfaction with the program, while the other 6 questions are related to future expectations. Half of the questions about future expectations are about material and employment, while others are for working in the field of education.

Within the scope of this research, the hypotheses that women have higher expectations and satisfaction levels compared to men, undergraduate students; to associate degree students, those with higher income to those with lower income, those with higher average grades to those with lower average grades, and those with higher family education levels to those with lower were tested. Most of the findings obtained support these hypotheses.

Keywords: *Programme Satisfaction, Professional Expectation, Socio-Economic Factors, Undergraduate and Associate Degree*

¹ Öğretim Görevlisi, Doğu Üniversitesi Sosyal Hizmetler Programı, r.suleymanoglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2649-7572>

² Öğretim Görevlisi, Dr. , Doğu Üniversitesi Dış Ticaret Programı, borakurtulus@gmail.com , <https://orcid.org/0000-0002-1112-7758>

Giriş

Gençler, toplumsal gelişiminin anahtarı olarak görülmektedir. Değişimin yapı taşlarından biri olarak kabul edilen gençlere yüklenen bu sorumluluk, onların geleceğe yönelik beklentilerinin de belirlenerek karşılanmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü bu beklenti, içinde yaşanılan toplumdaki bağımsız olarak ortaya çıkmamaktadır. Ayrıca beklentilerinin karşılanacağına yönelik umut, gençlerin ruh sağlıklarını da olumlu yönde etkileyecek ve yaşamdan memnuniyet düzeylerini artıracaktır.

Gençlerin gelecek beklentisi ve bölümlerinden memnuniyet düzeyleri, bireysel özellikleri, aile ya da çevresi gibi bireyin dışındaki nedenlere ya da iş ortamı gibi değişkenlere bağlı olarak şekillenmektedir. Bu sürecin birçok faktör tarafından belirlenmesi ve duygusal bir yanının olması, ölçülmesini zorlaştırmakta ve faktörlerin önem derecesini belirlemeyi güç hale getirmektedir.

Bu çalışmada, Doğu Üniversitesi öğrencilerinden hareketle öğrencilerin bölümlerinden memnuniyet düzeyleri ve gelecekte mesleki beklentileri³ sosyo-ekonomik etmenlerden hareketle açıklanmaya; bu etmenlerin ön lisans ile lisans düzeyinde okuyan öğrenciler arasındaki hangi farklılıklara ve benzerliklere neden olduğu saptanmaya çalışılmıştır.

Yaş, cinsiyet, akademik performans gibi bağımsız değişkenler, aşağıda yer verilen literatüre dayandırılmış ve beklentiler üzerinde etkileri göz önünde bulundurulmasından dolayı dikkate alınmıştır.

Ön lisans ve lisans düzeyleri arasında memnuniyete ve gelecek beklentisine ilişkin herhangi bir karşılaştırmaya dayalı çalışmaya rastlanılmamış olması da çalışmanın önemini ve özgün yönünü oluşturmaktadır. Ayrıca cinsiyet, aile geliri ve eğitimi gibi sosyo-ekonomik değişkenlere göre gelecek beklentisi ve memnuniyet düzeylerindeki farklılaşmaların açığa çıkartılması amaçlanmıştır. Kadınların erkeklere, lisans öğrencilerinin ön lisans öğrencilerine, geliri yüksek olanların düşük olanlara ve aile eğitim düzeyleri yüksek olanların daha düşük olanlara göre beklenti ve memnuniyet düzeylerinin daha fazla olduğu hipotezleri test edilmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular bu hipotezleri doğrular niteliktedir.

Literatür Taraması

Türkiye’de üniversiteye başlayacak gençler, okudukları bölümü çeşitli nedenlere bağlı olarak tercih etmektedir. Diğer bir ifadeyle gençlerin bölüm tercihlerini etkileyen birçok değişken vardır. Okuduğu bölümü kendi seçenlerin yanı sıra, ailesinin, arkadaşlarının ya da öğretmenlerinin yönlendirmesi, bölümün cinsiyetine uygun olduğunun düşünülmesi, mezun olunan lise alanı ve üniversite sınavında alınan puandan dolayı tercihi söz konusu olabilmektedir (Kurtuluş ve Süleymanoğlu Dinçer, 2019: 200). Üniversite giriş puanına göre tercih yapan öğrenciler, ilgi duymadıkları ya da az ilgi duydukları bölümlerin seçiminde bulunabilmektedir. Bölüm tercihleri, gençlerin mesleki doyumunu sağlamada ve sonraki süreçte yaşam beklentilerini karşılamada önemli etkiye sahiptir. Bu tercihler hem kişisel hem de toplumsal yaşamı etkilemekte, üniversiteden alınan eğitim ise kişilerin memnuniyet düzeylerini belirlemektedir.

Gençlerin, bölüme ilişkin memnuniyet düzeylerini ölçen bazı araştırmalar mevcuttur. Örneğin, 13 kamu üniversitesinin ilk ve son sınıfında okuyan 1839 öğrenciye hem nitel hem de nicel yolla toplanan veriler sonucu öğrencilerin yarısına yakınının bölümden memnun olduğu bulunmuştur (Şahin, Zoraloğlu ve Şahin Fırat, 2011: 429). Memnuniyet düzeylerini ölçen bir diğer araştırma ise Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde Ekonometri, İktisat, İşletme ve Maliye lisans bölümü öğrencilerine yönelik yapılmıştır. Üniversite, bölüm ve öğretim elemanlarına yönelik üç alandaki memnuniyet düzeyinin incelendiği çalışmada, birinci ve ikinci öğretim ile 3. ve 4. sınıf olma değişkenlerine yönelik

³ Bu çalışma kapsamında gelecek beklentisi, mesleki boyutta ele alınmıştır.

diskriminant analizi yapılmıştır. Sosyo-ekonomik nedenler üzerinde ise durulmamıştır (Altaş, 2006)

15 farklı ülkede bireylerin memnuniyetinin sosyo-ekonomik koşullar çerçevesinde ele alındığı ve bu ikisi arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırmada yaşın, gelirin ve medeni durumun (yaşam) memnuniyetle güçlü bir ilişkisi olduğu bulunurken işsizliğin de memnuniyetle ilişkisi olduğu tespit edilmiştir (Peiro, 2006: 348). Bu çalışmalar, öğrencilerin memnuniyet düzeylerini farklı yönleriyle ele almaktadır fakat sosyo-ekonomik değişkenlerin bu düzeyleri belirleyici etkisini incelememektedir. Gelecek beklentilerinin incelendiği araştırmalara ise aşağıda yer verilmektedir.

21. yüzyılın ilk çeyreğinde gelecek beklentisini araştırmaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. W. I Thomas, gelecek beklentisine ilişkin çalışmaların öncüsü olarak kabul edilmektedir ve beklentilerin sonucu etkilediğini şu cümlesi ile özetlemektedir: “Eğer kişi, bir durumu gerçek olarak kabul ederse sonuçlar da gerçek olur” (Tatar’dan aktaran Şimşek, 2012: 92). Gençlerde gelecek beklentisi ise ‘iyi bir işte çalışmak’, ‘unvan sahibi olmak’ ve ‘evlenmek’ gibi planları kapsamaktadır ve gençlerin gelecek beklentisini ‘aile’, ‘okul’ ve ‘sosyo-ekonomik durum’ etkilemektedir (Şimşek, 2012: 93). Bu nedenle bu çalışmada, gençlerin aile yapıları, aile ve öğrenciye ilişkin sosyo-ekonomik değişkenler ve öğrencilerin akademik başarıları üzerinde durulmuştur.

1999’da Konrad Adanear Vakfı’nın yaptığı çalışmada ise gençlerin beklentilerinde ilk sırayı ‘iş ve maddi destek’ almaktadır. Sivas’ta yapılan başka bir araştırmada ise ortaöğretim düzeyindeki gençlerin geleceğe yönelik beklentilerini ‘tanınan bireyler olma’ ve ‘yaptıkları işte başarılı olma’ oluşturmaktadır. Bu ilk beklentiden sonraki beklenti ‘huzurlu bir yaşam sürmek’ iken üçüncü beklentileri ‘zengin olmak’tır (Gönüllü, 2003).

Gençlerin gelecek beklentilerini ölçen bir diğer çalışma ise İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. İstanbul Üniversitesi’nde farklı fakültelerde öğrenim gören toplam 391 öğrenci, seçkisiz örnekleme metoduyla seçilmiş ve gelecek beklentileri analiz edilmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin geleceğe yönelik beklentileri farklı alanlarda yoğunlaşmakla birlikte en yüksek yoğunluğun (%60,4) ‘sevilen bir mesleğin yapılması ve mesleki başarı’ olduğu görülmektedir. Bu beklentiye ise %39,2 oran ile ‘mutlu bir evlilik yapmak’, %37 oran ile ‘ekonomik kazanç sağlamak’, %34,3 ile ‘toplumsal saygınlık’, %32,5 ile ‘daha demokratik toplum’ ve %32 ile ‘iyi bir ebeveyn olmak’ beklentileri takip etmektedir (Yavuzer, Demir, Meşeci ve Sertelin, 2005: 97). Bu ilk sıralarda yer alan ve daha demokratik toplum haricindeki diğer beklentilerin, bireysel beklentiler olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin üniversite öğreniminden beklentilerinden hareketle doyum düzeylerini araştıran bir çalışmaya göre öğrencilerin ‘üniversite öğreniminden öncelikli beklentileri’nin ilk üç sırasını ‘kişisel gelişme/kendini tanıma’ (%26,5); ‘toplumsal gelişme/anlayış kazanma’ (%26) ve ‘mesleğe hazırlama’ (%22,4) oluşturmuştur (Şahin, Zoraloğlu, Fırat, 2011: 441). Yine aynı araştırmaya göre öğrencilerin toplam %49,5’i bölümdeki yaşantılarından tamamen memnun veya memnun olduklarını belirtmiştir. Hiç memnun olmadığını veya memnun olmadığını belirtenlerin oranı ise %22,1’dir (s. 444). Bir başka araştırmada ise öğrencilerin doyum düzeyleri incelendiğinde okudukları üniversiteden ya da fakülteden memnun olmayanların oranının %40,3 olduğu görülmektedir (Erdoğan, Şanlı ve Şimşek Bekir, 2005, s. 483). Genel olarak öğrencilerin gelecek beklentilerini ve memnuniyet düzeylerini ölçen kısmi de olsa çalışmalar bulunmakla birlikte öğrencilerin beklenti ve memnuniyet düzeylerini sosyo-ekonomik değişkenlere bağlı olarak analiz eden çalışmaların literatürde pek yer almadığı görülmektedir.

Beklentiler bazı demografik özelliklere göre değişmektedir. Örneğin cinsiyet, beklentilerin değişmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Esasen Moore, Moore ve McDonald’ın (2008) yaptıkları çalışmada da cinsiyetin akademik yönelimli beklentileri etkilemesinin yanı sıra akademik performansı yüksek olan öğrencilerin de bu beklentileri etkilemesi üzerinde durulmuştur. Bu araştırmaya göre kadınlar ve yüksek not ortalamasına sahip öğrencilerin akademik beklentileri daha fazladır.

Beklentileri ve memnuniyet düzeyini etkileyen diğer bir demografik özellik yaştır (Seigner, 1992; Levine, 1993; Balloo, Pauli, Worrell, 2017; Alauddin, Ashman, Nghiem ve Lovell, 2017). Örneğin Seigner yaptığı araştırmada, ortaokul, lise ve üniversite okuyan gençlerin yaşa bağlı olarak gelecek beklentilerinin birbirinden farklı olduğunu bulmuştur (1992).

Öğrencilerin beklentilerini karşılamak da onların başarılarını etkilemektedir. Beklentilerin karşılanmaması şikâyetlerin artmasına neden olmaktadır. Genel memnuniyet düzeyinde bir artışın şikâyetlerin görülme sıklığını da azaltması beklenmektedir (Chiandotto, Bini ve Bruno, 2007: 46). Üniversiteden doyum, öğrencilerin beklentilerinin karşılanmasıyla yükselmekte, okul doyumsuzluğu ise (Fine, 1986) okula yabancılaşmayı ve okuldan hoşnut olmamayı beraberinde getirerek okulu bırakma nedenlerinden biri olmaktadır (s. 406-407).

Son yıllarda gelecek beklentisine yönelik yapılan çalışmalar, gençlerin beklentilerinin tutarlı olduğunu göstermektedir. Gençler beklentilerini, genellikle meslek, eğitim ve aile kurmak olarak üç başlık altında tasniflemektedir. İleriki yaşlarda gençler, kariyer odaklı bir beklentiye sahipken cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde kızların daha çok aile kurmayı istemeleri, erkeklerin de eğitim ve mesleki beklentilere odaklanmaları dikkat çekmektedir (Şimşek, 2012: 93)

Evlilik, düzenli bir iş bulma, ev ya da araba sahibi olma gibi maddi refahı oluşturan hususlar, bağımsızlığın ve yetişkinliğin birer sembolü ve hem ekonomik hem de sosyal statünün göstergesi olduklarından birçok genç tarafından en önemli beklentileri oluşturmaktadır (Moore, 2003: 524). Gençler daha ideal, diğer bir ifadeyle normatif ve bireysel beklentilere sahiptir.

Yukarıda yer verilen çalışmalar, esasen bu konunun önemini ortaya çıkarmakla birlikte nicelik olarak da yetersiz olduğunu göstermektedir. Gençlerin, yaşam memnuniyetlerini artırmak için çalışmalara ağırlık vermek ve beklentilerinin karşılanmasına yardımcı olarak toplumsal sorumluluklarını yerine getirmede onlara fırsat tanımak oldukça önemlidir. Çünkü beklentiler, kişilerin ileriki süreçte nasıl bir bireye dönüşeceğini ortaya koymaktadır.

Yöntem

İstanbul'un Kadıköy (Acıbadem) ve Üsküdar (Çengelköy) ilçelerinde olmak üzere iki yerleşkesine sahip olan Doğu Üniversitesi bir vakıf üniversitesidir. Anketin uygulandığı 2019 haziran-temmuz aylarında Çengelköy yerleşkesinde Hukuk Fakültesi (HF) ve Meslek Yüksekokulu (MYO) programları olmak üzere iki farklı birimde eğitim verilmektedir. Mühendislik Fakültesi (MF), Fen-Edebiyat Fakültesi (FEF), Sanat ve Tasarım Fakültesi (STF), İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF)⁴ olmak üzere dört fakülte de Acıbadem yerleşkesinde yer almaktadır.

Bilgi toplama aracı olarak da anket tekniği ve örneklem seçiminde uygunluk kriteri kullanılmıştır. Etik kurul izni alınmış ve ankete katılımın isteğe bağlı olduğu vurgulanmıştır. 810 kişiye uygulanan anket içerisinde toplam 788'i geçerli sayılmıştır. Birçok sorunun eksik bırakıldığı ya da sistematik cevapların verildiği toplam 22 anket değerlendirmeye alınmamıştır. Doğu Üniversitesi'nde bulunan 19 farklı ön lisans programının tamamından ve mevcut 31 lisans programının 27'sinde okuyan farklı sayılarda öğrenciler ankete katılım sağlamışlardır. Anketin uygulanmadığı bölümler ise şunlardır: Endüstri Ürünleri Tasarımı, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Mimarlık ve Makine Mühendisliği Bölümleri.

Tablo 1'de 2018-2019 bahar yarıyılı öğrenci sayıları ve ankete katılan öğrencilerin dağılımları verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin ve Ankete Katılan Öğrencilerin Dağılımları

⁴ Bu fakülte 2019-2020 güz dönemi başlangıcında Çengelköy yerleşkesine taşınmıştır.

FAKÜLTE	HF	FEF	MF	İİBF	STF	MYO	TOPLAM
ÖĞRENCİ SAYISI	615	747	1977	1140	1283	2107	7869
KATILAN ÖĞRENCİ SAYISI	45	61	118	86	87	391	788

Okulla ilişkisi devam eden tüm öğrencilerin dâhil edildiği bu öğrenci sayılarına ilişkin bilgi Öğrenci İşleri Müdürlüğünden alınmıştır. Bu sayılar dikkate alındığında ankete toplam katılım oranının %10'dan fazla olduğu görülmektedir.

Uygunluk yöntemi kullanıldığı için ankete katılım oranı fakülte ve meslek yüksekokulu bazında farklılık göstermektedir.

Ankette ilk olarak öğrencilerin ve ailelerinin demografik ve sosyo-ekonomik durumunu ölçen 19 soru yer almıştır. Sorular cinsiyet, yaş, okunulan program, genel not ortalaması, kardeş sayısı, burs, çalışma durumu, anne ve babanın eğitimi, mesleği ve gelir durumları gibi faktörleri ölçmektedir.

Anketin ikinci kısmında ise programdan memnuniyet ve gelecek beklentilerinin ölçülmesi hedeflenmiştir. Toplam 12 sorunun yer aldığı bölümde 6 soru programdan memnuniyeti ölçerken diğer 6 soru ise gelecek beklentisiyle ilgilidir. Gelecek beklentisiyle ilgili soruların yarısı maddi ve iş bulmayla ilgili iken diğerleri eğitim aldığı alanda çalışmaya yöneliktir.

Sorulara verilen yanıtlar için sunulan seçenekler aşağıda belirtildiği gibi 5'li likert tipine uygun olarak hazırlanmıştır:

Kesinlikle katılmıyorum (1)	Katılmıyorum (2)	Kararsızım (3)	Katılıyorum (4)	Kesinlikle katılmıyorum (5)
-----------------------------	------------------	----------------	-----------------	-----------------------------

Sorular hazırlanırken memnuniyet ya da beklenti ölçeği mevcut geçerli bir ölçek kullanılmamıştır. Verilen cevaplar öncelikle teker teker incelenmiş, memnuniyet ve beklenti düzeylerinin sosyo-ekonomik faktörlere göre değişip değişmediği analiz edilmiştir. Ayrıca, gelecek beklentisi ve memnuniyet düzeylerini ölçmeye yönelik sorular faktör analizi ile incelenip 3 faktöre ayrılmıştır. Bununla birlikte tespit edilen faktörlere göre testler de uygulanmıştır.

Memnuniyet ve beklenti ile ilgili sorulara verilen cevaplar 1 ile 5 değerleri arasında olduğu için dağılımları kesiklidir ve normal dağılmadıkları için parametrik testler kullanılmamıştır. İki ortalama farkı, ikiden fazla ortalama farkı ve iki değişken arasındaki korelasyon için sırası ile *Mann-Whitney U Testi*, *Spearman Korelasyon Katsayısı* ve *Kruskal-Wallis Testi* kullanılmıştır. Gelir düzeyini ölçen değişkenler ile öğrenim düzeyinin bağımsız olup olmadığının testinde ise *Ki-Kare* kullanılmıştır.

Betimleyici İstatistikler

Betimleyici istatistiklerin paylaşıldığı bu başlık altında cinsiyet, yaş, aile gelir düzeyi, eğitimleri gibi sosyo-ekonomik ve demografik özelliklere; program memnuniyeti ile gelecek beklentilerine ilişkin sorulara verilen yanıtlara yer verilmiştir.

Demografik ve sosyo-ekonomik değişkenlerle ilgili önemli bulunan istatistikler aşağıda özetlenmiştir:

Lisans programlarında ankete katılan kadın öğrenci oranı %51,6'dır. Bu oran ön lisans programında daha fazladır (% 61,8). Lisansta 397, ön lisansta ise 391 anket geçerli kabul edilmiştir.

Öğrencilerin %78,8'inin yaşları 19-23 arasında değişmektedir. Öğrencilerin, %5,6'sı 18 yaşında ve %6'sı ise 24 yaşındadır. 25 yaş üstündeki öğrencilerin oranı ise %9,6'dır.

Aile ikametgâhlarına bakıldığında lisans öğrencilerinde İstanbul dışında ikametgâh etme oranının ön lisans öğrencilerine oranla daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Lisans öğrencilerinde şehir dışında ikamet etme oranı %24,2 iken ön lisans bu oran %11,5'tir. Ayrıca hukuk ve psikoloji gibi yüksek puanla yerleşilen bölümlerde şehir dışında ikamet etme oranının diğer fakülte bölümlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin %80,9'u ailesinin yanında konakladıklarını, %86'sı anne ve babasının sağ olduğunu ve birlikte yaşadıklarını ifade etmiştir. %66,8'inin annesi ev hanımıdır. %26,9'unun babası emekli, %40,8'i ise serbest meslek sahibi (kendi işinde, esnaf) ve %22,2'si ise özel sektör çalışmandır.

Öğrencilerin %42'si toplam 2 kardeşken %8,3'ü 5 veya daha fazla kardeştir. Tek çocuk olduğunu ve toplam 3 kardeş olduğunu belirtenlerin oranı sırasıyla %13,1 ve %25,9'dur.

Anne ve baba eğitim düzeyleri lisans öğrencilerinde daha yüksektir. Baba eğitim düzeyi ön lisans ve üstü olanların oranı lisans öğrencileri için %30,7 bulunmuştur. Bu oran ön lisans ise %8,1'dir. Eğitim düzeyi ön lisans ve üstü olan annelerin oranı lisans öğrencilerinde %20, ön lisans öğrencilerinde ise %4,1 olarak bulunmuştur. Baba eğitim düzeyi genel olarak anne eğitim düzeyinden yüksektir.

Aile toplam geliri dikkate alındığında öğrencilerin %15,5'i, 2 bin 500 TL ve altı toplam gelire sahip olduğunu belirtirken %36,7'si 2 bin 501 ile 5 bin arasında toplam gelire sahip olduklarını ifade etmiştir. 5 bin TL'den daha fazla ve on bin TL'den daha düşük toplam gelire sahip olanların oranı ise %33,9'dur. Ailelerinin toplam gelirlerinin 10 bin TL'den daha fazla olduğunu ifade edenlerin oranı ise %10,6'dır. Lisans öğrencilerinin aile toplam gelirlerinin ön lisans öğrencilerinininkine oranla daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin geliri 7500 TL'nin üstünde olanların oranı lisans %31, ön lisans ise %11,3'tür.

Aileye ait herhangi bir gayrimenkul olduğunu belirtenlerin oranı ön lisans %68,8 iken lisans bu oran %86'dır. Ailesinin ya da kendisinin araç sahibi olduğunu belirten ön lisans öğrencilerinin oranı %60,8 iken lisans öğrencilerinde bu oran %76,9'dur. Öğrencilerin %75,1'i herhangi bir işte çalışmamaktadır. %18,9'u yarı zamanlı, %6'sı ise tam zamanlı olarak çalışmaktadır. Ankete katılanların %14'ü tam burslu okuduklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin %37,9'u mezun olduktan sonra iş hayatına atılmak istediklerini belirtmişlerdir. Ön lisans öğrencilerinin %45,5'i Dikey Geçiş Sınavı ile lisans bölümünde okumak istediklerini, söylemişlerdir. Lisans öğrencilerinin de %27,4'ü yüksek lisans yapmak istemektedir.

Tablo 2. Program Memnuniyeti ve Gelecek Beklentileri ile İlgili Cevapların Ortalamaları

Soru Numaraları ⁵	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
Cevap Sayısı	773	773	766	770	772	771	771	770	767	772	771	773
Ortalamalar	3,2 7	3,9 9	3,8 5	3,3 3	3,1 6	4,0 7	3,7 0	3,6 5	3,8 8	3,8 7	3,7 8	3,5 3

⁵ Sorular, tablo 3'te verilmiştir.

Ortalamalar 3,16 ile 4,07 arasında değişmektedir. Nispeten uçta yer alan sorular:

24. Soru: Beş yıla kadar kendi işimi kurmak istiyorum. Ortalaması 3,16

20. Soru: Mezun olunca kısa sürede iş bulacağımı düşünüyorum. Ortalaması 3,27

23. Soru: Mezuniyet sonrası tatmin edici bir maaş beklentim var. Ortalaması 3,33

21. Soru: Eğitim aldığım alanda çalışmak istiyorum. Ortalaması 3,99

25. Soru: Alanımda kariyer yapmak (yükselmek) istiyorum. Ortalaması 4,07

Tablo 3. Program Memnuniyeti ve Gelecek Beklentilerini Ölçen Cevapların Dağılımları (%)

		Kesinlikle katılmıyorm	Katılmıyorm	Kararsızm	Katılıyorm	Kesinlikle katılıyorm
20	Mezun olunca kısa sürede iş bulacağımı düşünüyorum	8,2	13,6	36,9	26,3	15,1
21	Eğitim aldığım alanda çalışmak istiyorum	3,8	4,9	16,7	37,8	36,9
22	Eğitim aldığım alanda çalışmanın kişisel tatmin sağlayacağını düşünüyorum	4,6	6,0	17,4	43,7	28,3
23	Mezuniyet sonrası tatmin edici bir maaş beklentim var	6,8	13,5	32,9	33,4	13,5
24	Beş yıla kadar kendi işimi kurmak istiyorum	11,8	17,6	30,8	22,0	17,7
25	Alanımda kariyer yapmak (yükselmek) istiyorum	3,4	5,1	13,7	36,4	41,4
26	Aldığım eğitim mesleki açıdan gelişimimi sağladı	4,9	6,9	24,3	41,1	22,8
27	İdealim olan bölümde/programda okuyorum	7,5	10,8	18,1	36,0	27,7
28	Okuduğum bölümden/programdan memnunum	3,7	7,2	17,5	41,3	30,4
29	Okuduğum bölüm kişisel gelişimime katkı sağladı	4,0	6,1	16,7	45,1	28,1
30	Okudukça bölüme olan ilgim arttı	5,4	8,4	19,1	36,8	30,2
31	Okuduğum bölüm sosyal çevremi genişletti	7,6	11,1	23,9	35,3	22,0

Tablo 3'te gösterilen 12 sorudan 26-27-28-29-30 ve 31. sorular okunulan bölümden memnuniyetle ilgili sorulardır. 21-22 ve 25. sorular öğrencinin eğitim aldığı alanda çalışmak istemesi, 20-23 ve 24. sorular ise iş bulma beklentileri ile ilgilidir. İş bulma ile ilgili sorulara verilen cevapların ortalamalarının düşük çıkması öğrencilerin bu konuda karamsar olduklarını göstermektedir. En yüksek ortalamaya ve kesinlikle katılıyorum oranına sahip olan iki soru ise öğrencilerin eğitim aldıkları alanda çalışmak istemesiyle ilgili sorulardır.

İleri Analizler

Bu bölümde uygulanan yöntemlere göre bulgular aşağıda sırası ile verilmiştir:

Faktör Analizi:

İlk olarak program memnuniyeti ve beklentiyi ölçen sorularda ortak faktör yapılarının mevcut olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu durumun tespiti için faktör analizi yöntemi kullanılmıştır. Faktör analizi uygulamasında özdeğeri 1'den büyük olan ve toplam varyansı açıklamada etkisi olan faktörler dikkate alınmıştır. Rotasyon kullanılmadığı zaman faktör yapıları karışık olduğu için varimax yöntemi ile rotasyon yapılmış ve 3 faktör bulunmuştur. Önemli tablolar ise aşağıda özetlenerek gösterilmiştir.

Tablo 4. KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,897
Bartlett's Test of Approx. Chi-Square	3995,95	5
Sphericity	df	66
	Sig.	,000

Tablo 5. Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	5,400	44,999	44,999	5,400	44,999	44,999	3,503	29,188	29,188
2	1,290	10,746	55,745	1,290	10,746	55,745	2,645	22,044	51,232
3	1,060	8,832	64,576	1,060	8,832	64,576	1,601	13,345	64,576
4	,794	6,619	71,195						

Tablo 6. Rotated Component Matrix^a

	Component		
	1	2	3
20 Mezun olunca kısa sürede iş bulacağımı düşünüyorum	,180	,313	,650

21	Eğitim aldığım alanda çalışmak istiyorum	,278	,843	,038
22	Eğitim aldığım alanda çalışmanın kişisel tatmin sağlayacağını düşünüyorum	,284	,786	,112
23	Mezuniyet sonrası tatmin edici bir maaş beklentim var	,089	,364	,691
24	Beş yıla kadar kendi işimi kurmak istiyorum	,085	-,212	,751
25	Alanımda kariyer yapmak (yükselmek) istiyorum	,313	,631	,195
26	Aldığım eğitim mesleki açıdan gelişimimi sağladı	,644	,324	,155
27	İdealim olan bölümde/programda okuyorum	,634	,449	,135
28	Okuduğum bölümden/programdan memnunum	,747	,391	,074
29	Okuduğum bölüm kişisel gelişimime katkı sağladı	,795	,282	,112
30	Okudukça bölüme olan ilgim arttı	,767	,322	,050
31	Okuduğum bölüm sosyal çevremi genişletti	,777	-,028	,150

Faktör analizi sonucunda özdeğeri 1'den büyük 3 faktör çıkmıştır. Dördüncü faktörün özdeğeri 0,79'dur. Sonraki faktörler tabloda gösterilmemiştir. Bu 3 faktörün varyansı açıklama oranı tatmin edicidir, bu oran kümülatif toplamda %65 bulunmuştur.

Tablolara göre faktör yüklerinin dağılımının başarılı olduğu söylenebilir. Her faktöre yüklenen en yüksek değer tabloda koyu olarak gösterilmiştir ve en düşüğü 0,63'tür. Bu en yüksek yüke yakın değerde bir yük olmaması da analizin faktörlere ayırımı oldukça başarılı bir şekilde gerçekleştirdiğini göstermektedir. En yüksek ile ikinci en yüksek yük arasındaki fark en az 0,19'dur (0,10'dan yüksek olması genel olarak tercih edilen bir durumdur).

KMO (Kaiser – Meyer - Olkin Measure of Sampling Adequacy) değeri %89,7 gibi yüksek bir değerdir. Verilerden anlamlı faktörler oluştuğunu gösteren küresellik derecesi (Bartlett's Test of Sphericity) de 3995 bulunmuştur ve p değeri binde birden azdır. Bu bulgular örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu ve verinin faktör analizine uyduğunu göstermektedir. Ölçeğin güvenilirliğini ve içsel tutarlılığını ölçmek için kullanılan Cronbach Alpha istatistiği de %87,2 olarak hesaplanmıştır ve istenilen düzeydedir.

Bulunan 3 faktör şu şekildedir: 26-27-28-29-30 ve 31. sorular birinci faktör, 21-22 ve 25. sorular ikinci faktör, 20-23 ve 24. sorular üçüncü faktörde yer almıştır. Birinci faktörde yer alan sorular genel ve diğer açılardan okunulan bölümden memnuniyeti ölçmektedir. İkinci faktördeki sorular eğitim aldığı alanda çalışmayı düşünüp düşünmediği ile ilgilidir. Üçüncü faktördeki sorular ise iş bulma beklentileri ile ilgilidir. Faktör analizi anlamlı sonuç verdiği için, sorulara ilaveten hesaplanan faktör skorlarına da parametrik olmayan testler uygulanacaktır.

Mann-Whitney U Testleri

Sorulara verilen cevapların sosyo-ekonomik faktörlere göre değişip değişmediğinin test edilmesi için iki farklı değeri alabilen değişkenlerde Mann-Whitney U Testi kullanılmıştır. 12 farklı soru ve ayrıca 3 faktörün her biri için (F1-F2-F3) 12'şer farklı hipotez test edilmiştir. Böylece toplamda 180 hipotez testi uygulanmıştır. Tablo 7'de sadece istatistiksel olarak anlamlı olanlar verilmiştir. 22 tanesi %1, 15 tanesi %5, 13 tanesi de %10 düzeyinde olmak üzere toplam 50 tanesi anlamlı çıkmıştır. Anlamlı olmayan sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmemiştir.

Tablo 7. İstatistiksel Olarak Anlamlı Çıkan Mann-Whitney U Test Sonuçları (Çift Yönlü)

	Soru No'su	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	F1	F2	F3
Ön lisans-Lisans	Ön Lisans	3,17		3,77	3,22	2,97			3,56	3,79	3,78	3,71				
	Lisans	3,37		3,93	3,45	3,36			3,75	3,96	3,96	3,85				
	P Değeri	,007		,059	,002	,000			,011	,010	,012	,081		,030		,000
Cinsiyet	Kadın	3,19	4,09	3,95	3,28	2,98	4,19	3,81	3,73		3,95	3,90				
	Erkek	3,35	3,85	3,72	3,40	3,40	3,91	3,55	3,55		3,76	3,61				
	P Değeri	,018	,001	,002	,068	,000	,000	,001	,066		,019	,001		,012	,000	,000
Araba Sahibi Olma	Evet		3,93	3,77		3,30										
	Hayır		4,13	4,02		2,86										
	P Değeri		,001	,000		,000									,000	,001
Gayrimenkul Sahibi Olma	Evet					3,22										
	Hayır					2,94										
	P Değeri					,010										,022
Aile Toplam Geliri	En alt	3,20				2,99										
	En üst	3,57				3,97										
	P Değeri	,073				,000										,001
Aile Toplam Geliri	<750	3,19	4,02		3,28	3,03										
	>750	3,52	3,87		3,50	3,65										
	P Değeri	,001	,099		,022	,000									,033	,000

Anne Eğitim	İlkokul altı				3,44							3,85			
	Ön lisans ve üstü				3,72							3,48			
	P Değeri				,098							,056			
Baba Eğitim	İlkokul altı											3,91			
	Ön lisans ve üstü											3,42			
	P Değeri											,08			
Burs Durumu	%100	3,10													
	Diğer	3,29													
	P Değeri	,095													
Annenin Çalışma Durumu	Çalışmama			3,80	3,27										
	Diğer			3,94	3,46										
	P Değeri			,058	,018									,014	
Öğrenci Çalışma Durumu	Çalışmayan									3,92					
	Çalışan									3,71					
	P Değeri									,028					,087
Aile İkametgâh	Yakın ilçeler ⁶				3,22	3,00									
	Diğer				3,36	3,21									

⁶ Yakın ilçeler olarak Kadıköy, Üsküdar ve Ümraniye alınmıştır.

	P Değeri				,07 7	,04 0														
--	-------------	--	--	--	----------	----------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Değişkenler ve faktör skorları normal dağılmamaktadır. Kolmogorov-Smirnov Testi sonuçları her biri için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu yüzden çalışmada t-testi tercih edilmemiştir (parametrik olmayan yöntemler kullanılmıştır) ama karşılaştırılan özelliklerin sorulara göre sıralamaları yerine ortalamalarını bir istatistik olarak sunmak tercih edilmiştir. Sadece anlamlı çıkan cevapların ortalamaları gösterilmiştir. Faktör skorlarının ortalamaları verilmemiştir.

12 sorunun 10 tanesinin cinsiyete, 8 tanesi de lisans/ön lisans olma durumuna bağlı değişiklik göstermektedir. Faktörlerin üçü de cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Öğrencilerin eğitim düzeyine göre farklılaşma 1. ve 3. faktörde görülmektedir.

Tabloyu açıklamak ve hipotezlerin nasıl kurulduğunu göstermek için cinsiyet değişkenine bağlı bir örnek aşağıda yer almaktadır:

H₀: Sorulara verilen cevaplar kadın ve erkek olma durumuna göre aynıdır, fark yoktur.

H_a: Sorulara verilen cevaplar kadın ve erkek olma durumuna göre aynı değildir, fark vardır.

Yukarıdaki hipotez 12 farklı soru ve 3 faktör için de test edilmiştir. Soruların altında önce ilk, sonra ikinci değişkenin ortalaması, son olarak da bulunan farkların anlam düzeyi (p değerleri) belirtilmiştir. Diğer değişkenler için de bu hipotezler test edilmiş ve tabloda gösterilmiştir. Lisans öğrencilerinin bütün sorularda ortalamaları daha yüksektir ve 8 soruda bu fark anlamlıdır. Dolayısıyla lisans öğrencilerinin memnuniyet, iş bulma beklentisi ve tatmin açısından ön lisans öğrencilerinden daha olumlu oldukları söylenebilir. Cinsiyet açısından bakıldığında, ilk faktörün ölçtüğü 20., 23. ve 24. sorularda kadınlar erkeklerden daha düşük, diğer sorularda ve faktörlerde ise daha yüksek puanlara sahiptir. İş bulma beklentisiyle ilgili birinci faktör sorularında kadınlar iş bulma konusunda daha karamsar iken programdan memnuniyeti ölçen diğer faktörlerde erkeklerden daha yüksek puanlara sahiptir oldukları görülmektedir. Diğer bir ifadeyle kadınların okudukları bölümden memnun olma düzeyleri erkeklere oranla daha yüksektir.

Gelir düzeyi ile ilgili ölçüde de 24. soruda fark bulunmuştur. Ailesinde araba ile gayrimenkul olan, geliri 7500'ün üzerinde ve en üst gelir düzeyinde olanların 5 yıl içerisinde kendi işlerini kurma konusundaki puanları karşılaştırıldıkları diğer grup öğrencilerine göre daha yüksektir. İş bulma ile ilgili 3. faktörde de bu testler anlamlı çıkmıştır. Aile gelir düzeyi daha fazla olan öğrencilerin iş bulma beklentileri de yüksektir. Ayrıca gelir düzeyi yüksek olan öğrenciler kısa sürede iş bulacaklarına daha çok inanmaktadırlar.

Tablo 7'de yer verilmeyen iki değişkene daha Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Bunlardan ilki Ağırlıklı Genel Not Ortalaması (AGNO) değişkenine uygulanmıştır. AGNO değişkeni genel olarak (ayrıca kadınlarda ve erkeklerde de) normal dağılıma uymamaktadır. Bu değişkenin cinsiyete göre değişip değişmediği Mann-Whitney U ile test edilmiş, aradaki fark binde 1 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. T-testi uygulandığında da aynı anlam düzeyinde çıktığı; kadınların AGNO'sunun 2,60 erkeklerin 2,41 olduğu bulunmuştur. Lisans öğrencilerinde bu fark daha barizdir (2,64-2,37). Ön lisans öğrencilerinde ise cinsiyete göre AGNO'da anlamlı fark bulunamamıştır. Ortalamalar, ön lisansta daha yakındır (2,57-2,47).

İkinci olarak anne-baba eğitim değişkenine de bu test uygulanmıştır. Anne ve baba eğitim düzeylerinin lisans öğrencilerinde daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Mann-Whitney U Testi ile bu durum test edildiğinde farklar binde 1 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Lisans öğrencilerinin annelerinin ve babalarının eğitim düzeyleri ön lisans öğrencilerine göre

anlamli derecede farklıdır (yüksektir). Anne ve baba eğitim durumları 5 kategoriye ayrılarak ölçülmüştür. (1- İlkokul altı 2- İlkokul 3- Ortaokul 4- Lise 5- Ön lisans ve üstü). Baba eğitim ortalaması ön lisans 3,06 lisans 3,84 bulunmuştur. Anne eğitim düzeyi ortalaması ön lisans 2,69 lisans 3,45 çıkmıştır.

Spearman Korelasyon Katsayısı Sonuçları

Sıralı ölçü ile ölçülen değişkenler ile sorular ve faktörler arasında korelasyonu ölçmek için *Spearman Korelasyon Katsayısı* kullanılmıştır. Ailenin toplam gelirinde 6 tane sıralı ölçek, annenin ve babanın eğitim düzeyinde ise 5 sıralı ölçek mevcuttur. Tablo 8’de sadece anlamlı çıkan soru ya da faktörlerin korelasyonları, anlam düzeyleri (p değerleri) ve geçerli veri sayısı verilmiştir:

Tablo 8. Aile Toplam Geliri, Anne ve Baba Eğitim Durumları ve AGNO ile Korelasyona Sahip Sorular

		20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	F1	F2	F3
Gelir	Korelasyon Katsayısı	,133**	-,065		,092*	,200**									-,082*	,214**
	P Değeri (2 Yönlü)	,000	,076		,012	,000									,029	,000
	N	747	747		745	746									718	718
Baba Eğitim Durumu	Korelasyon Katsayısı	,087*				,060										,073*
	P Değeri (2 Yönlü)	,016				,099										,048
	N	764				763										733
Anne Eğitim Durumu	Korelasyon Katsayısı												-,071*			
	P Değeri (2 Yönlü)												,048			
	N												738			
Genel Not Ortalaması	Korelasyon Katsayısı		,126*	,096*		-,079	,148*	,111*	,104*	,094*	,131*	,136*	,133*	,145*	,115*	
	P Değeri (2 Yönlü)		,001	,014		,042	,000	,004	,007	,016	,001	,000	,001	,000	,004	
	N		662	658		661	660	660	660	657	661	661	663	639	639	

Ağırlıklı genel not ortalaması ile 20 ve 23. soru ile 3. faktör dışındaki bütün soru ve faktörlerin korelasyonları anlamlı bulunmuştur. 24. soru dışında bütün anlamlı korelasyonlar

pozitifdir. Yani AGNO yükseldikçe okunulan bölümden duyulan memnuniyet ve gelecek beklenti düzeyleri artmaktadır.

Bunun dışında, anlamlı korelasyonlar daha çok gelir ile ilgili olmuştur. Aile gelir düzeyi yükseldikçe gelecek beklentisinin daha olumlu olduğu korelasyon analizi ile de tespit edilmiştir. Burada dikkat çeken bir husus geliri 3. faktör arasında pozitif, ikinci faktör arasında ise negatif korelasyon olmasıdır. Aile geliri yüksek olan öğrenciler iş bulma beklentileri de yüksektir ancak eğitim aldıkları alanda çalışmaya ise daha az meyillilerdir.

Kruskal-Wallis Testleri

Ailenin toplam geliri, anne ve baba eğitim durumlarına göre verilen cevapların farklı olup olmadığının ölçülmesinde 'Kruskal-Wallis Testi' kullanılmıştır. H_0 hipotezleri, değişkene göre sorulara verilen cevaplar arasında fark olmadığıdır. Mesela, aile toplam geliri ile ilgili testlerde, 6 gelir grubunda da verilen cevaplar arasında fark olmadığı H_0 hipotezinde iddia edilmektedir. Reddedilen hipotezlerdeki cevapların p değerleri Tablo 9'da gösterilmiştir. Kruskal-Wallis Testleri de önceki analizlerle benzer sonuçlar vermektedir.

Tablo 9. Aile Toplam Geliri, Anne ve Baba Eğitim Durumlarına Göre Kruskal-Wallis Testleri

	20	23	24	28	F3
Aile toplam geliri	0,002		0,000	0,048	0,000
Anne eğitim durumu	0,047	0,002			

Baba eğitim durumuna göre hiçbir soruda fark bulunamamıştır. Bu test sonucu ile de gelir düzeyi olarak bazı sorulara verilen cevapların değiştiği gösterilmiştir.

Ki-Kare Bağımsızlık Testleri

Ailenin gelir durumunu ölçen değişkenler ile (toplam gelir, gayrimenkul ve araç sahibi olma) okunulan eğitimin düzeyinin birbirine bağımlı olup olmadıkları da test edilmiştir. Lisans programlarının eğitim ücreti ön lisansa göre daha yüksek olduğu için bu düzeydeki öğrencilerin ailelerinin gelir düzeyleri ön lisansa göre daha yüksek olması beklenebilir. Gelir düzeyi 7500TL'nin altında olup olmama ve okunulan bölümün düzeyi çapraz tablo yapıldığında ön lisans öğrencilerinde 391'de 44 (%11,2), lisans öğrencilerinde 397'de 123 (%30,9) ailenin toplam geliri 7500 TL'den fazladır. Bunun için Ki-Kare bağımsızlık testleri de uygulanmıştır. Fark binde bir düzeyinde anlamlı bulunmuştur, bu nedenle de bağımsız oldukları reddedilmiştir.

Araç sahibi olma oranları için de aynı test uygulanmıştır. Ön lisansta 388'de 236 (%60,8), lisansta 394'te 303 (%76,9) bulunmuştur. Anlam düzeyi binde birden azdır.

Gayrimenkul sahibi olma oranları ön lisansta 389'da 268 (%68,8), lisansta 395'te 340 (%86) bulunmuştur. Yapılan ki-kare testinin anlam düzeyi binde birden küçüktür.

Ki-Kare bağımsızlık testleri sonucunda elde edilen bulgular ile diğer analizlerden elde edilen bulguların paralel olduğu görülmektedir. Aile gelir düzeylerini ölçen faktörlerde lisans ile ön lisans öğrencileri arasında farklılaşmalar mevcuttur.

Sonuç

Bu çalışmada cinsiyet, gelir gibi sosyo-ekonomik etmenlerin, öğrencilerin bölüm memnuniyetini ve gelecek beklentilerini ne derece etkilediği analiz edilmeye çalışılmıştır. Yapılan testler sonucunda hemen hemen bütün soru ve faktörlerin öğrencilerin eğitim düzeyine (lisans-ön lisans) ve cinsiyetine, bazı soru ve faktörlerin de diğer sosyo-ekonomik değişkenlere göre farklılaştığı görülmektedir.

Lisans öğrencilerinin ön lisans öğrencilerine göre bütün sorulara verilen cevaplarda ortalamaları daha yüksektir. Buradan hareketle lisans öğrencilerinin gelecek beklentilerinin ve memnuniyetlerinin daha yüksek olduğu ve gelecek hakkında daha umutlu oldukları söylenebilir. Ayrıca lisans bölümlerinde okuyan öğrencilerin ailelerinin eğitim düzeyleri, toplam gelirleri ile gayrimenkul ve araç sahibi olma oranları daha yüksektir. Bunun neticesi olarak öğrencilerin eğitim düzeyi seçimi ve hatta öğrencilerin okudukları bölümlerden memnuniyet ve gelecek beklentileri bile şekillenebilmektedir. Bir diğer husus ise lisans bölümlerinde ve yüksek puanla yerleşilen bölümlerde ailenin İstanbul dışında ikamet etme oranının daha yüksek olmasıdır. Akademik beklenti açısından bakıldığında da ön lisans öğrencilerinin yaklaşık yarısı eğitimlerini lisansa tamamlamak isterken lisans öğrencilerinin de dörtte birinden fazlası yüksek lisans yapmak istediklerini belirtmişlerdir.

Cinsiyet olarak bakıldığında ise kadınların iş bulma beklentisinin erkeklere göre daha az olduğu, okudukları bölümden memnuniyet düzeylerinin ve eğitim aldıkları alanda çalışmak istemelerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Üniversite genelinde ve lisans düzeyinde kadınların AGNO'su erkeklerin AGNO'sundan daha yüksektir. Ayrıca AGNO, sorular ve faktörlerin neredeyse hepsiyle pozitif ve anlamlı korelasyona sahiptir. AGNO yükseldikçe memnuniyet ve beklenti düzeyleri de artmaktadır. Kadınların, erkeklere oranla iş bulmaya ilişkin gelecek beklentisinin daha düşük olması, literatürde yer alan aile kurma beklentilerinin daha yüksek olmasıyla da açıklanabilir.

12 sorunun içerisinde öğrencilerin iş bulma ve kurma ile ilgili beklentileri, diğer beklentiler içerisinde en düşük ortalamaya sahiptir. En yüksek ortalamaya sahip olanlar ise kendi alanında çalışma ve kariyer yapma isteği ile ilgili sorulardır. Öğrenciler eğitim aldıkları alanlarda çalışmak ve kariyer yapmak istemelerine rağmen iş bulma ve maaşla ilgili beklentileri daha düşüktür. Bunun sebebinin şu anki ekonomik durum ve işsizlik oranlarıyla ilgili olup olmadığının ayrıca araştırılması gerekebilir.

5 yıl içinde kendi işlerini kurmayı isteyenler daha yüksek gelir düzeyine sahip olan öğrencilerdir. Ayrıca aile toplam gelir düzeyi ile kısa sürede iş bulma ve kurmayla ilgili beklenti soruları ve faktörü arasında da anlamlı ve pozitif korelasyonlar tespit edilmiştir. Korelasyon analizi sonucunda aile toplam geliri yüksek olan öğrencilerin eğitim aldıkları alanda çalışmaya daha az istekli oldukları da görülmektedir.

Ailesi iyi bir eğitim alan öğrencilerin ailelerinin daha yüksek bir gelire sahip olduğu, bu öğrencilerin daha yüksek puanla girilen ve itibarı yüksek alanlarda öğrenim gördükleri, bunlardan ötürü beklenti memnuniyetlerinin daha yüksek olduğu düşünülebilir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda da bu değişkenler arasındaki korelasyon yapısının ve nedenselliğin incelenmesi de düşünülebilir. Ayrıca beklenti ve memnuniyet açısından çıkarımlar yapabilmek için farklı şehir ve üniversitelerde bu araştırma tekrarlanabilir.

Kaynakça

Alauddin, M., Ashman, A., Nghiem, S., & Lovell, K. (2017). What determines students' expectations and preferences in university teaching and learning? An instrumental variable approach. *Economic Analysis and Policy*, 56, 18-27.

Altaş, D. (2006). Üniversite öğrencileri memnuniyet araştırması. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 439-458.

- Baloo, K., Pauli, R., & Worrell, M. (2017). Undergraduates personel circumstances, expectations and reasons for attending university. *Studies in Higher Education*, 42(8), 1373-1384.
- Chiandotto, B., Bini, M., & Bruno, B. (2007). Quality Assessment of the University Educational Process: an Application of the ECSI Model. . L. Fabbris içinde, *Effectiveness of University Education in Italy* (s. 43-54). Physica-Verlag HD.
- Erdoğan, S., Şanlı, H. S., & Şimşek Bekir, H. (2005). Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Üniversite Yaşamına Uyum Durumları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(2), 479-496.
- Fine, M. (1986). Wht Urban Sdolescents Drop Into And Out of Public High School. *Teachers College Record*, 393-409.
- Gönüllü, M. (2003). Lise öğrencilerinin buldukları liseye göre gösterdiği toplumsal farklılıklar: Sivas ili merkez ilçe örneği. *CÜ Sosyoloji Tartışmaları Dergisi*, 1, 28-50.
- Konrad Adanuear Vakfı. (1999). *Türkiyeli gençler konuşuyor: Suskun kitle büyüteç altında*. İstanbul: Mülkiyeliler Vakfı Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- Kurtuluş, B., & Süleymanoğlu Dinçer, R. (2019). Önlisans ve Lisans Programlarının Tercihlerinde Sosyo-Ekonomik Nedenlerin İncelenmesi: Doğu Üniversitesi Örneği. 3, s. 194-205. Sinop: Eighth International Vocational Schools Symposium.
- Levine, A. (1993). Student expectations of college. *Change*, 25(5), 4.
- Moore, D. (2003). Perceptions of Sense of Control, Relative Deprivation, and Expectations of Young Jews and Palestinians in Israel. *The Journal of Social Psychology*, 521-540.
- Moore, M. L., Moore, R. S., & McDonald, R. (2008). Student characteristics and expectations of university classes: A free elicitation approach. *College Student Journal*, 42(1), 82-90.
- Peiro, A. (2006). Happiness, satisfaction and socio-economic conditions: Some international evidence. *The Journal of Socio-Economics*, 35(2), 348-365.
- Seginer, R. (1992). Future orientation: Age-related differences among adolescent females. *Journal of Youth and Adolescence*, 21(4), 421-437.
- Şahin, İ., Zoraloğlu, Y. R., & Şahin Fırat, N. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Amaçları, Eğitsel Hedefleri, Üniversite Öğreniminden Beklentileri ve Memnuniyet Durumları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi [Educational Administration: Theory and Practice]*, 17(3), 429-452.
- Şimşek, H. (2012). Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki Lise Öğrencilerinin Gelecek Beklentileri ve Gelecek Beklentilerini Etkileyen Faktörler. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 5(1), 90-109.
- Yavuzer, H., Demir, İ., Meşeci, F., & Sertelin, Ç. (2005). Günümüz Gençliğinin Gelecek Beklentileri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*(2), 93-103.

Türkisch Vaqfs (Foundations) As An Economical and Social Model

Prof. Dr. Sami ŞENER¹

Özet:

Vakıf, Türk-İslam medeniyetinin önemli kurumlarından biridir. Vakıf kurumu, sadece yardım ve destek görevini değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik bir fonksiyonu da üstlenmektedir.

Bu çalışmada vakfın, önemli bir kurum olarak sosyal sistemdeki iktisadi, mali ve yönetim fonksiyonları ele alınmaktadır.

Vakıf, öncelikle kendi içinde güçlü bir idari ve hiyerarşik fonksiyonları yüklenmiştir. Bu fonksiyonlar, vakıfların hizmet alanlarıyla ilgili çeşitli görevleri yerine getirmeyi sağlar.

Vakfın hukuki yapısı, güçlü ve göreviyle bağlantılı bir yapı içerisinde müesseseyi ayakta tutmaktadır.

Vakfın, bir defaya mahsus bir hizmetten daha çok, sürekli ve kendini finanse eden bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Vakıf, bu yönüyle Müslüman toplumların hepsinde yer alan önemli bir kurum özelliğini taşımaktadır.

Vakıf, İlk İslam toplumuyla birli'kte başlamış, Emevi, Abbasi, Selçuk ve Osmanlı dönemlerinde devam etmiştir. Osmanlı sisteminde vakıf, çok daha fonksiyonel bir yapıya kavuşmuştur. Vakıf günümüzde de, eski yapısından biraz farklı olsa da, devam ederek sosyal ve iktisadi rolünü yerine getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Devlet, Model, Osmanlı, Kültür, Mali Sistem

Ekonomik ve Sosyal model olarak Türk Vakıfları

Abstract:

The foundation is one of the important institutions of the Turkish-Islamic civilization. The foundation institution undertakes not only help and support, but also a social and economic function.

In this study, the economic, financial and management functions of the foundation as important institution, is discussed.

The foundation has primarily a strong administrative and hierarchical structure. This helps perform various tasks related to the service areas of foundations.

The legal structure of the foundation keeps the institution alive in a strong and constructive structure.

It is seen that the foundation has a continuous and self-financing structure rather than a one-off service. In this respect, the Foundation has been and is a necessary institution in all Muslim societies.

The foundation started with the First Islamic society and continued during the Umayyad, Abbasid, Seljuk and Ottoman periods. In the Ottoman system, the foundation gained a much more functional structure. Even though the foundation is a bit different from its old structure, the foundation continues its social and economic role also today.

Keywords : Social State, Model, Ottoman, Culture, Finance System

¹ Professor of Sociology at Medipol University, İstanbul
Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0066-9105>

Introduction:

Foundations are a well-established institution that have a very important place in our culture and civilization history. Some researchers named the Foundation as a "chain of institutions" beyond being only an ordinary institution. This is because that is related to all aspects of life. The existence of the foundations over the ages and States can be explained for two main reasons. First, They have been very strong legal structures and the second their organizational structures have been working perfectly.

As it is known, the legal status and management of foundations are determined by "Vaqf charter" called "Vakfiye". Thus, each foundation was established as an independent unit. Thus, thousands of separate units emerged in terms of status, service area and management.

At first glance, It may argue that this can cause a caos. However, considering the practice in the Ottoman period, the state always paid attention to keeping the foundations under a central control. This control enables foundation managers to send and get approval about their accounting results from the center evrey year through local governor. The second important issue was that when a position was empty in the foundations, the head of the foundation board could not be able. To make an appointment directly, and the proposal was given through local judge and after examining the condition (criminal record) a certificate was given to the proposed person by the Government.

The second aspect of the foundation as a large and deep-rooted institution is measured by its ability to help humanity and effectiveness in the functioning of public life, despite its long-term life and location problems. Foundations have evolved over the centuries, have existed and survived. "It shows how suitable this foundation institution is for the human structure and life order. The foundations, especially and mostly in the Ottoman society have provided mutual aid and solidarity among individuals like in all Islamic societies. Considering the sociological conditions of an institution, we see that even inflation was taken into account in the remuneration, as well as matters such as maturity difference and partnership types. For example, the wages of Foundation officials decreased with inflation and increased with court decision. (Akgündüz from Ömer Hilmi, p. 45) A legal formula that social institutions work and use.

A. Economic and Social Function of the Foundation

Firstly, it is mandatory to say that the foundation is not only an economical theory and proposition but more than this is an instituton that is able to practice diverse economical and social functions. Because we believe that dealing with an issue in theoretical framework and to practise are different matters. Foundation practice is the perfect example of Islamic law and economy forces in practice

1. Economic function of the Foundations

It is not a coincidence that trade is related to these foundations. They were also interested in the trade of large machinery, which is useful for new trading investments, for a very simple reason that foundations should also operate according to market laws. In this regard, we have to mention the economic institutions called "gedik".

"Gedik" means that the places of foundation where the craftsmen can place their belongings for a long time are with the permission of the owner. They got this permission because of the need for foundation buildings. In this way, the necessary repairs were made and there was some kind of rent for the foundation. The place where the kitchen utensils were placed was also called "gedik property" and the rent was called "property rent". After, they were installed to the property of the foundation.(Ebussuud, Gedik Risalesi, from Akgunduz 1989:57).

According to Dr. I. Erol Kozak another important functioning of the foundations is that;

At the micro level, each foundation is in fact a kind of business organization, without mentioning its goals. In order to continue the services for the purpose of the foundation, which must be treated as economic organization. For a productive and rational management, it must be guided by economic principles. In other words, formal and informal organization, production, sales, marketing, public relations, employee-employer relations, finance, budget and control techniques are also governed by the management principles.

If we examine from a macro level, we can argue that foundations are intermediaries that are helpful for the enforcing of the state while helping the dividing of the national wealth justly, the income distribution, the increase in the employment level and development with the contribution to the social assistance by investing on the health, education and urbanisation.

2.The Function of Social Security and Solidarity

It is necessary to examine the social function of the foundation in two main sections. The first of these is the delicacy and humanity in the foundation's view of social life. This approach reveals the "philosophical foundation", which enables the initiation of studies that will ensure the thinking and best protection of people and society. The second is the establishment of a "social solidarity and security system" by putting this philosophical foundation into action. Comprehensive institutions have emerged in every geography where the foundation developed in such a sense and Islamic civilization was seen.

Our ancestors established social assistance institutions such as mosques, madrasahs, schools, inns, Turkish baths, caravanserais, hospitals, lodges and fairgrounds for strategic and military purposes or for the purpose of facilitating travel and trade. (Ozturk, 42).

The foundation system, in which life is intertwined with itself, has served important duties in Anatolian lands in the transportation services since the Seljuks. In the part of the big road connecting Konya to the east, only between Sivas and Konya, there were 23 large and magnificent caravanserais in the thirteenth century. Thanks to this system they have established, Seljuks have enabled traders to travel in safety and comfort, even foreign traders during this transit trade, robbery etc. has established a "insurance service" in the face of possible losses due to such reasons, by giving them state guarantees.

The Ottoman State, which maintains the same system by expanding a little more, has taken all kinds of measures for the better functioning of international trade. Along the way, there are many inns and caravanserais that provide the accommodation of caravans and almost all of them are in the nature of a foundation. The troops that protect the safety of the roads are patrolling day and night. There are villages commissioned by the state to repair roads and bridges, and communities that meet the needs of the caravans. The state carefully protected this resource, which provided it with significant income, and provided international trade and caravans with an unprecedented convenience and security in that era. (Cem, 86)

The complex, which is called "Küllüye" and can be seen in almost every Ottoman city, is a "architectural complex type", which has been created with a civilized and social understanding in terms of its function and purpose of construction and is one of the contributions of Turks to the world art. This complex, which is a social center, consists of a mosque and buildings with various social functions around it. These; madrasahs, hospitals, cultivation (imarat), tabhane, school, library, tombs, bazaars, inns and caravanserais, Turkish baths, legitimate buildings, toilets, temporary office and fountain.

The fact that foundations finance "lodges" and "derbent" institutions is also related to the establishment of urban areas. The principle of these organizations was that the people concerned would live together in the nearby regions.

What role could the foundation system have played in the social system, in particular, in the social system or the integration of relatives, kinship, regions, professions, or social entities. The first important point is that the Turks, who came to Anatolia in the form of caravans and tribes since the second century, and then crossed the Bosphorus to Rumeli, settling in certain regions, turning old villages

and towns, and establishing new villages or cities, It was thanks to the foundations that the people settled in the territory fused and integrated with each other in a new natural environment.

Seljuk Sultans built new cities such as Beyşehir and rebuilt cities such as Alanya and Aksaray. Foundation institutions such as palaces, theology schools, mosques, Sheikhs, teachers were invited, and merchants moved there. We can also see that they brought Christians from other cities. Those who started to take part in these cities were not “individuals” but “tribes”. The groups had a common religion, a Sheikh, and a religious leader. The sheikhs had a "lodge" and a "mascid" (mosque). Such a development can help in understanding Turkey and other Islamic countries by the characteristics of the districts. Due to the fact that the districts were built on the principles of ethnicity and religion, there all peoples were easily coexisted. For example, when the Ottomans conquered the city of Erzurum, 9 out of 12 districts were dependent on a "lodge". Building the "tekkes" through the foundations was a normal way of attracting people to the cities. Here, the Sheikhs and Dervishes had to place new arrivals.

The goals of Turkish foundations are also interesting. These; teaching religious beliefs, medicine production, cooking halva, immolating, supporting poor people to buy wood for the winter, supporting prisoners for their debts, supporting money for people in need of clothing, reducing mortality, providing food, buying books to support the children education and supporting by aiding money for clothing and livelihood of soldiers etc. (Cagatay,18)

These are all examples to show the mentality and philosophy of the foundations that form the unity of religious moral values and a certain understanding of civilization.

2. The Financial Function

Continuation of the services provided by the foundations was possible with good sources of financing. A kind of "circulating capital" was established in every economic unit of the foundations.

The number of foundations established to support a village or city population is not low. For example, Mukdat Ahmed Pasha established a 78,000-cash foundation to be offered only to those who trade in Amasya in the eighteenth century. There are also foundations established for the payment of house taxes of a certain village or city. Such foundations were helping the city people to integrate. The presence of foundations that support professional groups is also no surprise. The foundations established by the tradesmen groups, the ulema, the sheikhs, to protect the lands they belong to can be given as examples. (Yediyıldız, 34).

(Yediyıldız, 1984:34)

The foundations that were established to pay taxes for the village or neighborhood / region were formerly called "Avariz Foundations". This was a kind of taxes paid on money and other things in difficult times. As we can see in that aspects, tax money was collected during normal times to pay for any kind of difficulty.

Such of foundations that were serving as supporter for those who were no longer able to survive their lives, not able to built and repaire roads and highways, protecting environment and not able to maintain all kinds of fundamental needs.

In every localities people used to have a "avariz savings". It was neither funded from the municipalities nor from the state, and money was given once and forever from wealthy people in the village. This money was used for general purposes. As we have already shown for the benefit of poor people. And another using of this amount, which was loaned and managed in this way.(Yediyıldız, 34)

It is claimed that there are some "money founders" that function as "credit suppliers". In this regard, Neset Cağatay approaches that; "We do not know the starting period of the money foundations. However, we think that the institutions established many years ago among the members of the" Ahi institution” in the Seljuk Anatolie among the West Asian Turks to fulfill such a function. Fatih Sultan Mehmet, who continued during the Ottoman Empire, also needed to know that the food set up 24,000 gold coins to maintain its rising prices, and the Great Soleyman founded another 698,000 akche (Cağatay, 1979: 19).

It is also suggested that money foundations are used as a kind of “solidarity loan”. The legitimacy of this kind of cash financing with the fatwas of labor-capital management principles based on profit-loss, or by selling in cash with another principle called "treatment of sharia/muamele-i şer'i" and paying back by installments up to 15% annually (Akgunduz , 43).

4. Education and Public Relations Functions of the Foundation:

It was stated that foundations should have a stable structure only once, rather than a limited time. Having a longitudinal service has enabled such an institution to optimize all three of its "human-institution-resources". The foundations were able to give the first examples of the institutions established in the west 500-600 years later.

Consistent income of the foundation was required to manage buildings and institutions and other places for the income sources. By this condition, for managing debit-credit structure as liable aspects of foundations, the owner of all the foundations gives the people working opportunity in these foundations and paying their salaries from their income regularly. It may be mentioned as describing some examples; that these working places and income sources of foundations were lands, the whole village farms and fields etc.

Workers' duty had to maintain the safety of people on the streets in large sections, day and night. Some villages were officially responsible for keeping roads and bridges in good condition at all times. The state carefully guarded merchants with a large amount.(Cem, 1977:86)

During the Ottoman period, 232 inns, 18 Caravanserais, 32 guesthouses and 42 bridges were built in Bosnia and Herzegovina. Apart from these, we have to talk about wells, mosques and shelters. They built cells to ensure the safety of the roads and settled in so-called "derbentists" in places called "Turkmen". And they were free of taxation. In Anatolie 2288, and in Rumelia 1906 families were settled with that conditions. (Ozturk, 1983:269)

As far as we can find from our ancestors, many foundations have water facilities in different parts of our country. Depending on their functions, the workplaces can be divided into two groups; the water from the source to the people to use the water pipe, the water tank, etc. intervals necessary to drive and also benefit from these intermediate businesses; cisterns, wells, fountains, shadows, pools, baths, toilets, laundries, icehouse, mill etc.

During the rule of the Seljuks, the management of the foundations of the waters was left to the local governors. If someone else was chosen for the management of the foundation, the local governor was in charge of checking the financial reports. Due to its great importance, a water ministry was established only by the Ottoman State in the 15th century and it remained until the 19th century. It can be understood from the old records that this ministry included a chief, secondary secretaries, detectors, rural guards, sergeant, border guardians and porter. Volunteers sent some men who should protect the safety of these water channels. They can be experts on technical issues. (Oge, 1983:26).

The foundations built when the Ottomans were the first examples, most of the foundations attached importance to education. In addition to building schools, these foundations had to be repaired, improved, expanded education, paid teachers' wages and other employees, to built student quarters and so on. To make sure students are interested in their education and only this, they should not spend time working to survive. The amount required for all these services came from the foundations (Ateş, 1983: 33).

As well as the describing of M. Nuri about these issues that; they were building mosques, schools, inns, baths for the common purposes of the people, and at the same time they were building cities, repairing the necessary places, they were also working for the development of education. They supported scholars and , teachers and students to expand science and technology (MN Pasha , 1979: 307).

Researchers inform that the equivalent of all primary schools called "infant schools" and the equivalent of high schools and universities called "madrasahs" were established by these foundations.

In the Ottoman Empire, if we think of the people who were called ulama - in my use - who were more close to the state, who were trained in important official institutions and madrasahs - they also received a license and got a license. But there are other people besides them. There are also people who are knowledgeable and legitimate professors. The foundation institution is a very common institution to help the firsts do their job. There are continual additions to the establishment of new madrasahs. By establishing a foundation, sultans do this, and the great men next to the sultans do it. (Mardin, 1991:108).

B. Change in the Efficiency of the Foundations:

The loss of old power and functionality of a deep-rooted institution like a foundation from a certain period of time is a matter related to the corruption in the human structure in Islamic culture and civilization and the rendering of the legal and economic principles that keep this institution alive. Therefore, the first one is the cause of the event and the other is the results of the event. The legal and moral principles that play a role in the emergence of institutions, of course, may lose their validity or effectiveness with the existence of people who believe in these principles and cannot operate them in accordance with the general philosophy of the system.

1. The Human Factor

We know that foundations are not arbitrary institutions, but their functions are controlled by laws. But like all ages, the human factor and moral values (money, wealth, greed) led them to seek their own good. Such inefficiencies on foundations have developed, especially as religious beliefs and moral values have lost their influence on individuals and society. However, these are all individual and local factors. According to some researchers, the breakdown of the foundations was due to its current structure. Akdağ has this belief; "The land that Sultan gave to his land was formerly called" assignment ", and the legal documents given to prove his owner were called" assignment "." Assignment "could use and sell it to someone else, and it often made it possible for them to benefit from future generations by establishing it to an institution.

Another point of view is that Sultans can take back the income of some of these foundations by accusing them of being false foundations.

Mardin said: "There were some Sultans looking for the possibility to get these foundations back." (Mardin, 109).

Some of the events we mentioned earlier can rarely happen. However, we need more information to generalize them. On the contrary, as Akdağ argued, the two examples that took place at the end of the 16th century were used to generalize the history of the Foundations.

As stated in the book of Akdağ, in the late 16th century, a few negative examples were tried to be attributed to the entire foundation history.

It is very important to mention the views of M. Nuri Pasha, the minister of the foundations here;

"Some people were trying to make fun of us by degenerating some of the problems of the past. One of them was trying to leave the owners of the foundations to their next generation. But even if all of this is pointless, the general had a very different understanding of this, and this could be proven. If it was to leave, the institutions established around the foundation should be small, but the amount of money set up for this was a great value, but for all these buildings, the authorities were also paid by the foundations (MN Pasha, 310).

Another point for the same issue is that people who are far from thinking about their relatives, such as "Darus'saade Agasi" and "Kapi Agasi", have established their wealth in these institutions. Although this is the case, although foundations, education, and institutions that will distribute the wealth of the country, it is unfair to emphasize details and not to mention key points.

It is not fact that his family was thrown after the death of every Vizier. It is controversial that there are some powerful reasons such as some of the wealth of these high status people, such as some of the dark sides of their wealth, as in some cases (M.N. Pasha, 309).

Osman Ergin, a researcher, discusses about foundations; Claiming that foundations were built only for fear of confiscation is the same as claiming that there is no more justice in the world for at least the past 1300 years. This is also the same to try to minimize the Turks who have left all these buildings. In order to continue the mosques and belongings established by Çoban Mustafa Paşa, which was established in Gebze, only one person was in his family, and his wages were lower than the manager. (Pakalin, 1950: 580).

2. Political Practices

It may be possible to restructure foundations and regain their former status. However, II. Mahmut did not like having a say in the administration of "ulema (religious scholars)", that is, he did not want religion to get into his business. According to Bernard Lewis, the most important foundations were the control of religious staff, thus creating a great source of economic power for religious institutions (Lewis, 2008: 94).

Until 1826, Foundations were allowed by the permission of Kadis. After this date, they were attached to the ministry of foundations that established by II. Mahmut Sultan. The foundations in Mecca and Medina were attached to a director in in 1845. (Çağatay, 19).

With the new practices during the governing of Sultan II. Mahmut, the poor conditions in which "tekke-zaviye" and foundations' institutions used to be reported to the central authority. It was clear that with the practice of transferring the revenues of the foundations to other areas than they used to be, they have weakened the foundations and even were under the conditions of not being able to pay the employees and that there was not even any repair function possible. (Sener, 1990: 142) Due to such problems, some of the income was transferred from the ministry of wealth to the foundations.

The foundations and their staff were very weak due to the transfer of the revenues of the foundations to other areas. This was explained by M. Nuri Pasha "instead of being the guardian of the foundations, he was the one who destroyed them (Ibsirli, 57).

The II. Mahmut allowed the foundations to disappear. Following years were to take personal advantages from them, not developing them.

Conclusion:

The weakening of the functions of foundations that serve socially and economically for many years has led to some functional deficiencies in society during all these times. It is controversial how the government can possibly deliver every service it has and how people can help the state and public services and even the state to fulfill its duties. those who need them come.

On the other hand, an institution, such as a foundation, which is one of the first examples of management systems in the world and also applied perfectly, needs to be analyzed. Such practices, which include social solidarity and security with their moral and legal aspects in economic life, must be developed under today's conditions. Especially when we keep in mind the money and credit problems of the market, they may think about "avariz savings" and "money foundations" in terms of capital and credit management.

When some people claim that foundations use "tekkes" and "zaviye", they should know the foundations and urbanization, transportation security, guiding tourists, may be deceived. When we consider their contribution to the education system, which is the most important services, we can see that they also fulfill an important social role.

All such of services and functions are to show that foundations are original institutions that cannot replace anything else. The most important task we face today is to give back to their "original status" and to give a chance to this successful model, which operates in a sense as a private sector, while respecting the rights of the people who established their wealth, self-financing and fulfilling some duties of the state.

References:

- Akdag, Mustafa (1974) Turkish Economic and Social History, Cem Public House, V.II, Istanbul
- Akgunduz, Ahmet, (1989) Turkish-Islamic Law History, Timas public house, Istanbul, Ibsirli, Mehmet, (1990) Seminar Papers on the "Reforms of II. Mahmut", Istanbul
- Ates, Ibrahim (1983) Foundations According to their Educational Services, Magazine of Foundations, Ankara
- Cagatay, Neset (1979) Netaic'ul Vukuat, Turkish History Foundation, Ankara
- Cem, Ismail (1977) The History of Underdevelopment in Turkey, Istanbul
- Lewis, Bernard (2008) Emerging of Modern Turkey, Arkadaş Yayınları, Ankara
- Mardin, Serif (1991) Society and Politics in Turkey, Istanbul, Y'nelis Public House, Istanbul
- Mustafa Nuri Pasha (1979) Netaic'ul Vukuat, Trnls. N. Cagatay V.I-II, Turkish History Foundation, Ankara,
- Oge, Yilmaz (1983) The Water and its importance on the issue of foundations, The magazine of Foundations, Ankara
- Ozturk, Nazif (1983) Foundations in the light of Volunteer and Social Services, Magazine of Foundations, Ankara
- Pakalin, Osman (1950) Dictionary of Historical Idioms, State Publics, National Education Publications, Istanbul
- Seker, Mehmet (1983) Foundation as a Social Solidarity Institution in Islamic Turks, Magazin of Foundations, Ankara
- Sener, Sami (1990) Change in Ottoman Governmental Sistem, Inkılap Public House, Istanbul
- Yalcin, Aydin, (1979) The History of Turkish Economy, Ankara
- Yediyildiz, Bahaeddin (1984) Foundations for social Integration, Magazin of Foundations, The book of Foundation Week (5-11 December) General Manager of Turkish Foundations, Ankara, p.34-36

Uluslararası Ceza Hukuku'nda Evrensellik İlkesi

Burak KAYA¹

Öz

Bu çalışmada; Westphalia anlaşmalarıyla anlamı farklılaşan 'egemenlik ilkesi' kapsamında, modern devletlerin uluslararası hukuk çerçevesinde ihdas ettikleri evrensel yargı yetkisi (evrensellik) ilkesi irdelenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde; Londra Sözleşmesi'yle kurulan Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, idari işleme kurulan Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarıyla kurulan uluslararası ceza mahkemeleri ve devletlerin iç hukuk yargılamaları, evrensel yargı yetkisi kapsamında irdelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde; evrensel yargı yetkisinin uluslararası temel nedenlerine ve tanımlarına değinilmiştir. Bu bölümün sonunda; temsile dayalı yargı yetkisi de tanımlandıktan sonra evrensel yargı yetkisi ve temsile dayalı yargı yetkisi arasındaki farklar belirtilmiştir. Sonuç bölümünde; uluslararası suç ve sınıraşan suç kavramları kısaca tanımlandıktan sonra uluslararası suçların, evrensel yargı yetkisi kapsamında olduğu; sınıraşan suçlarda yargı yetkisinin tespitiyse, ancak sözleşmelerin incelenmesiyle belirlenebileceği, bazı sözleşmeler örnek gösterilerek ortaya koyulmuştur. Örnek gösterilen bu sözleşmeler, bazı yazarlar tarafından evrensel yargı yetkisi kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak bu sözleşmelere göre, evrensel yargı yetkisi değil, sözleşmelerde belirtilen madde hükümlerine göre yargı yetkisinin ihdas edilmesinin gerektiği; mülklik, kişisel ve korunma ilkeleri uygulanmadığı durumlarda sadece temsile dayalı yargı yetkisinin uygulanabileceği ortaya koyulmuştur. Bu çalışmadaki asıl amaç; evrensel yargı yetkisinin temsile dayalı yargı yetkisinden farklı bir yetki ilkesi olduğu sonucuna ulaşmaktır. Böylece devletler arasında ortaya çıkabilecek yetki çatışmaları da önlenmiş olacaktır. Uluslararası suç ve sınıraşan suç kavramlarına kısaca ve sonuç bölümünde yer verilmesindeki amaçsa, 'suç tipi' açısından konunun anlaşılabilirliğini sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Evrensellik İlkesi, Uluslararası Ceza Mahkemeleri, Temsile Dayalı Yargı Yetkisi.

Universality Jurisdiction in International Criminal Law

Abstract

In this study; Within the scope of the 'sovereignty principle', the meaning of which is differentiated by the Westphalia agreements, the principle of universal jurisdiction (universality), which modern states have established within the framework of international law, has been examined. In the first part of the study; The Nuremberg International Military Criminal Court established under the London Convention, the Tokyo International Military Criminal Court established by administrative proceedings, the international criminal courts established by the United Nations Security Council decisions and the domestic legal proceedings of the states, universal jurisdiction. In the second part of the study; international main reasons and definitions of universal jurisdiction are mentioned. At the end of this section; After the representative jurisdiction is defined, the differences between universal jurisdiction and representative jurisdiction are specified. In the conclusion part, international crimes are within the scope of universal jurisdiction; If the jurisdiction is determined in transboundary crimes, some contracts have been demonstrated as an example, which can only be determined by examining the contracts. These exemplary contracts are evaluated by some authors in the doctrine within the scope of universal jurisdiction. At the end of this study, contracts with transboundary crimes (exemplified) should not be the universal jurisdiction, but the jurisdiction should be established according to the provisions of the article specified in the contracts; In cases where the principles of property, personality and protection cannot be applied, it has been demonstrated that only representative jurisdiction can be applied. In addition, it can be accepted within the concept of 'universality' in terms of the nature of transnational crimes; however, it has been concluded that it should be conceptualized as "semi-universal" since it differs from universal jurisdiction with some features. The purpose of this study; It is not only to explain the principle of universal jurisdiction in detail, but also to conclude that universal jurisdiction is a different jurisdiction than representative jurisdiction. Thus, conflicts of authority that may arise between states will be prevented. The purpose of briefly including the concepts of international crime and transboundary crime and in the conclusion part is to ensure the comprehensibility of the subject in terms of 'crime type'.

Keywords: Universality Principle, International Criminal Courts, Representative Jurisdiction.

¹Öğretim Görevlisi, Şırnak Üniversitesi, sayhanburak@hotmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-7308-4191>,

1. Giriş

Klasik anlamda egemenlik kavramı, devlet ile birlikte incelenirken; modern anlamda ‘egemenlik’ kavramının anlamı 1648 yılında imzalanan *Westphalia* anlaşmaları (Moita, 2012: 23) sonucu ortaya çıkmıştır. *Westphalia* anlaşmaları, egemenliklerin karşılıklı kabulünün yanı sıra anlaşmalarla oluşturulan ortak düzen sonucu uluslararası hukukun doğmasına da neden olmuştur. Hatta *Westphalia* anlaşmaları modern anlamda ilk uluslararası hukuk anlaşmaları olarak kabul edilebilir (Hassan, 2006: 64). *Westphalia* anlaşmaları sonucunda modern anlamda egemenlik kavramı, bir devletin sınırları içinde ve diğer devletlere karşı uluslararası ilişkiler bağlamında gelişim göstermiştir.

Günümüzde ise iktidar olgusu üzerine kurulan ‘siyasi egemenlik’ ve hukuk kuralları çerçevesinde serbestçe davranabilme anlamında kullanılan ‘hukuksal egemenlik’ kavramları ortaya çıkmıştır (Pazarcı: 2015: 148). Egemenlik ilkesi hukuksal bağlamda irdelendiğinde, bir devletin mülki sınırları içerisinde (üzerinde) münhasır yetkilerini kullanabilmesi anlamını taşıırken, diğer taraftan uluslararası alanda, uluslararası hukukun sınırları içerisinde bağımsız hareket edebilmesi anlamını taşımaktadır. Yargı yetkisi ihdası da bu ayrıma göre farklılıklar gösterir.

Yargı yetkisi; doktrinde, egemenliğin bir 'yönü' ya da 'tezahürü' olarak kabul edilir. Buna göre; egemen olan her devlet kendi mülkünde yargı yetkisi kurabileceği gibi bu yetkisini yine kendi sınırları içerisinde değiştirebilir veya kısıtlayabilir. Uluslararası Sürekli Adalet Divanı, 7 Eylül 1927 tarihli ‘Bozkurt-Lotus’ davasında; egemen bir devletin uluslararası hukukun sınırlarını aşmadığı sürece, yargı yetkisi kurma hususunun kendi takdirinde olduğunu ifade etmiştir (Hovell, 2018: 438). Uluslararası Sürekli Adalet Divanı’nın kararında belirttiği bu ifadeden ise iki anlam ortaya çıkmaktadır: Uluslararası hukukun sınırlarını aşmayacak şekilde kurulan ulusal yargı yetkisi ve uluslararası hukukta geçerli olan yargı yetkisidir. Uluslararası yargı yetkisi de devletlerin arasında çıkması muhtemel çatışmaları önlemeye yöneliktir.

Tarih boyunca hem ulusal hem de uluslararası hukukta yargı yetkisi kurma konusunda devletler tarafından kabul görmüş klasik yetki ilkelerinden en önemlisi ise ‘mülkilik ilkesi’dir.

Mülkilik ilkesi, suçu işleyen veya suçtan zarar gören kişinin uyuğuna bakılmaksızın fiilin işlendiği devletin ceza yasasının o fiil hakkında uygulanmasını ifade eder (Centel vd., 2014: 152). Mülkilik ilkesi devletin egemen olduğu alanlarda yargı yetkisi kurabilmesi için Uluslararası Ceza Hukuku’nda da kabul görmüş temel bir ilkedir. Bu ilkeye göre devlet, hem gerçek² hem de farazi³ anlamda⁴ egemen olduğu yerlerde yargı yetkisini kurar ve yargılama faaliyetini gerçekleştirir (Dikici: 2007: 69). Ancak hayatın içerisinde gerçekleşen bazı durumlardan dolayı mülkilik ilkesi, yargı yetkisini karşılamada yetersiz kalmıştır. Örneğin; İngiltere’de, bir Fransız vatandaşını öldüren Amerikan vatandaşı, suçu işledikten sonra Almanya’ya kaçmış olabilir. Yargı yetkisi bakımından böylesi karışık bir durumda yalnızca mülkilik ilkesinin uygulanması sonucu fail cezasız kalacaktır. İşte mülkilik ilkesinin böyle olumsuz (eksik) yönlerini gidermek amacıyla zamanla yeni ilkeler ortaya çıkmıştır. Bu ilkeler; Uluslararası Ceza Hukuku’nda da uygulama imkanı bulan ‘kişisellik (*personality*)’, ‘korunma

²Bir devletin gerçek anlamda egemen olduğu ve yargı yetkisi kurabileceği alanlar şöyledir: Bir devletin kara ülkesi; kara parçasını (Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, m. 2/1; Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri: Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi, m. 1/1), kara parçasının üzerinde bulunan göl, akarsu, nehir vb., kara parçasının alt bölümü, adalar (Pazarcı, 2013: 11); iç sular (Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, m. 8; Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri: Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi, m. 1/1), karasular (Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, m. 2/1; Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri: Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi, m. 1/1), iç sular ve karasuların üzerindeki hava sahası, iç sular ve karasuların deniz yatağı, iç sular ve karasuların deniz yatağının altında bulunan toprak altı (Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, m. 2/2; Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri: Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi, m. 2); bitişik bölgenin hemen yanına yük indirip bindiren gemilerce demir atılmışsa bu bölüm (Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, m. 12; Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri: Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi, m. 9); devletin mandasında bulunan (Milletlerarası Sivil Havacılık Sözleşmesi, m. 2) yerler gerçek anlamda ülke sayılır.

³Centel/Zafer/Çakmut, farazi anlamda ülkeyi ‘Sanal Ülke’; Ercan ise farazi anlamda ülkeyi ‘Varsayımsal Ülke’ olarak adlandırmıştır.

⁴Bir devletin farazi anlamda ülke sayılabilecek ve farazi olarak egemen olduğu yerler: Bir devletin; bayrağını taşıyan sivil deniz ve hava araçlarını, deniz ve hava savaş araçlarını ve bu araçların bulunduğu yer (bayrak ilkesi gereği) münhasır ekonomik bölgesini, kıta sahanlığını; deniz ve hava sivil veya savaş araçlarının bulunduğu yer açık denizleri ile hava bölümü ve yatağını (Çiftcioğlu, 2013: 120) ve askeri olarak işgal altında bulunan yerleri (Artuk vd., 2015: 1054) kapsamaktadır.

(*protective*)’ ve ‘evrensellik (*universality*)’ ilkeleridir (Cassese, 2009: 64; McCarty, 1989: 305). Mülkiyet ilkesiyle birlikte diğer ilkelerinde kullanıldığı bu sisteme ‘yarı mülkiyet sistemi’ adı verilmektedir (İçel, 2014:144).

Bu çalışmada konusunu oluşturan evrensel yargı yetkisi ilkesi, ulusal ceza yargılamasının tarihsel temeli olan ulusal egemenlik kavramının dışındadır. Evrensel yargılama ulusal egemenliği aşar. Buna ek olarak, evrensel yargı yetkisinin kullanılması, sanki bölgesel yargı yetkisinin geleneksel bir göstergesi olan ‘doğal yargıç’ tarafından yargılanma hakkının yerini almıştır. Bu yargı yetkisinin kullanılmasının ardındaki mantık şöyledir: a. Herhangi bir devlet, geleneksel doktrinler temelinde yargı yetkisi kullanabilir; b. Herhangi bir devletin doğrudan bir çıkarı yoktur; c. Uluslararası toplumun bu ilkeyi icra etmeye yönelik ortak bir çıkarı vardır. Dolayısıyla devletler evrensel yargı yetkisini sadece ulusal yargı yetkisi olarak değil, aynı zamanda uluslararası toplum için adalet ilkesi olarak da kullanırlar. Başka bir deyişle, evrensel yargı yetkisi kullanan bir devlet, ‘*hostis humani generis*’⁵ olan kişilere karşı bir ‘*actio popularis*’⁶ gerçekleştirmiştir. Bir *actio popularis* olarak evrensel yargı yetkisi ilkesinde; suçun işlendiği yer, failin uyruğu, mağdurun uyruğu veya fail ile ilkeyi uygulayacak devlet arasında herhangi bir bağlantı olmayabilir. Bu ilkede aslolan münhasıran suçun kendisidir ve amaç, sadece belirli suçların işlenmesi durumunda hesap verilebilirliği sağlayarak dünya düzenini sağlamak ve geliştirmektir (Bassiouni, 2001: 88).

Bu çalışmanın ilk bölümünde; Uluslararası Ceza Kongresi’nin evrensel yargı yetkisine ilişkin toplantı kararları, sözleşme veya idari işlemle kurulmuş uluslararası ceza mahkemeleri, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları çerçevesinde kurulmuş uluslararası ceza mahkemeleri ve bazı devletlerin evrensel yargı yetkisi kapsamında yapmış olduğu kovuşturmalar irdelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, evrensel yargı yetkisi ilkesinin ortaya çıkmasında rol oynayan uluslararası temel nedenler ele alınmıştır. Evrensel yargı yetkisi ilkesinin doktrinde yapılan çeşitli tanımlarına yer verdikten sonra ilkenin unsurları sıralanmıştır. İkinci bölümün sonunda evrensel yargı yetkisi ilkesi ile temsile dayalı yargı yetkisi ilkesi arasındaki farklar ortaya koyulmuştur.

Sonuç bölümünde, uluslararası suçlar ve sınıraşan suçların tanımlarına kısaca yer verilmiştir. Sonrasında uluslararası suçların, evrensel yargı yetkisi ilkesiyle; sınıraşan suçların da temsile dayalı yargı yetkisi ilkesiyle bağlantısı ortaya koyulmuştur. Suç ve yetki ilkeleri arasındaki bağlantı, doktrinde evrensel yargı yetkisi ilkesi kapsamında belirtilen bazı uluslararası sözleşmelerden örnekler verilerek kurulmuştur. Bu sözleşmeler; Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme, Uçakların Kanun Dışı Yollarla Ele Geçirilmesinin Önlenmesi Hakkında Sözleşme, *Montreal* Sözleşmesi ve Avrupa Konseyi Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi’dir. İncelenen bu sözleşmelerin sonucunda uluslararası suçların, hem yargı yetkisi ihdası hem de nitelik bakımından, sınıraşan suçlardan farklı olduğu tespit edilmiştir. Sınıraşan suçların hükme bağlandığı bu sözleşmelerde birden fazla yetki ilkesine yer verildiği tespit edildikten sonra bu suçların ‘yargı yetkisi ihdası bakımından’ evrensel yargı yetkisi kapsamında değerlendirilemeyeceği; öncelikle bu sözleşmelerin ‘yargı yetkisi’ kenar başlığı altında yer alan yetki ilkelerinin ihdas edilmesi gerektiği ve bu ilkelerin yetersiz kalması durumunda, failin cezasız kalmasını önlemek amacıyla, temsile dayalı yargı yetkisi ilkesine göre yargı yetkisi ihdas edilmesi gerektiği ortaya koyulmuştur. Diğer taraftan uluslararası sözleşmelerle hükme bağlanan sınıraşan suçların niteliği itibarıyla ‘evrensellik’ kavramı kapsamında kabul edilebileceği; ancak bazı özellikleriyle evrensel yargı yetkisi ilkesinden ayrıldığından, ‘yarı-evrensel’ olarak kavramsallaştırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

2. Evrensellik İlkesi’nin Tarihsel Süreci

Tarihsel olarak evrensel yargılama, *Grotius* gibi ilk akademisyenlerin yazılarına, korsanlık suçunun kovuşturulmasına ve cezalandırılmasına kadar uzanmaktadır (Philippe, 2006: 378). Korsanlık ise evrensel yargı yetkisini gerektiren en eski suçlardan biridir (Bergsmo, 2010: 223). Hatta Uluslararası Hukuk kavramı bugünkü anlamıyla var olmadan önce bir korsan, kanun kaçağı ve *hostis humani generis* olarak kabul edilirdi. Denizlerdeki tüm korsanlar kovuşturma yapacak devletin uyruğunda olmasalar bile, tüm devletler tarafından

⁵Hostis Humanis Generis, tüm insanlığın düşmanı anlamına gelir. Geçmişte, korsanlık ve açık denizlerde soygun suçu, tüm insanlığın hukukuna (evrensel hukuka) karşı suç oluşturduğundan bu suç tipleri ‘Hostis Humanis Generis’ olarak adlandırılmaktadır (Winfried vd., 2011: 296).

⁶Actio popularis, ceza hukuku kapsamına giren bir durumda, bir kişinin başka bir kişi adına veya geneli ilgilendiren bir menfaatten dolayı şikayetçi olabilmesini ifade eder. Roma hukukundan kaynağını alan bu kavram, kamunun yararı için herkes tarafından şikayet mekanizasının kullanılabilmesini ifade eder. Actio Popularis kavramı, bireysel çıkarları da koruyacak şekilde genel çıkarları korumak için tasarlanmıştır (Poposka, 2016: 7).

yargılama ve hükmün infazını yerine getirme yetkilerine sahiptiler. Bununla birlikte, korsanlıkla ilgili evrensel yargılama ilk olarak teamüller altında ortaya çıkarken (Aydın, 2011: 141), II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu fikir, Uluslararası Askeri Mahkemeler'in kurulması ve evrensel yargı yetkisine ilişkin açık veya örtük hükümler içeren yeni sözleşmelerin kabul edilmesi yoluyla evrensel yargılamaya zemin hazırlanmıştır (Philippe, 2006: 378).

3-8 Nisan 1933'te *Palermo'da* düzenlenen 3. Uluslararası Ceza Hukuku Kongresi'nde evrensel nitelikte sayılabilecek suçlar tespit edilmeye çalışılmıştır (Tezcan vd., 2014: 123). Kongre; devletlerin ortak çıkarlarını tehdit eden ve uluslararası ilişkileri tehlikeye sokabilecek bu suçları işleyen failin, iade edilmediğinde, tutulan yer devleti tarafından yargılanması gerektiği sonucuna varmıştır. Kongre; korsanlık, köle ticareti, kadın ve çocuk ticareti, uyuşturucu trafiği, müstehcen yayınların dolaşımı ve trafiği, denizaltı kablolarının kesilmesi ve bozulması, radyo-elektrik iletişimine karşı ciddi suçlar, parasal suçlar, değerli belgelerde (kağıtlarda) veya kredi araçlarında sahtecilik, barbarlık veya vandalizm gibi ortak bir tehlike yaratabilecek fiillerin evrensel nitelikte olduğunu belirtmektedir (Revue internationale de droit pénal, 2015: 261).

Evrensel yargı yetkisini kapsayan sözleşmelerin ilki ve en önemlisi, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kuruluşuna da temel teşkil eden Londra Sözleşmesi'dir. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra, Müttefik Kuvvetler, ele geçirilen Alman savaş suçlularına ne yapılacağı konusunda fikir ayrılıklarına düşmüşlerdi. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan anketlere göre, kamuoyunun büyük çoğunluğunun görüşü üst kademeli Alman Nazi liderlerinin yargılanmadan infaz edilmesiydi. Ancak Birleşik Devletler Savaş Sekreteri *Henry L. Stimson*; Müttefik Kuvvetler'in, Alman savaş suçluların uyguladığı Nazi yöntemini uygulamaları halinde, bunun ahlaki açıdan sorgulanacağını ve mahkeme kurulmasını önermiştir. 8 Ağustos 1945'te Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Fransa ve Sovyetler Birliği (Müttefikler) arasında; Avrupa Mihver Devletleri Büyük Savaş Suçlularının Kovuşturulması ve Cezalandırılması Anlaşması (Londra Sözleşmesi) imzalanmıştır (McKeown, 2014: 111).

Londra Sözleşmesi, 'Uluslararası Askeri Mahkeme' bölümünün 'yargılama yetkisi ve genel prensipler' kısmında bulunan 6. maddeyle, uluslararası suçları hükme bağlamıştır. Bu madde uyarınca cezalandırılacak suçlar için öngörülen yasal terminoloji; 'savaş suçları', 'insanlığa karşı suçlar' ve 'barışa karşı suçlar'dır (The Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, Charter of the International Military Tribunal, Article 6).

Londra Sözleşmesi'yle, Mahkeme, dört üyeden oluşmuştur: *Lord Justice Lawrence* (Birleşik Krallık), *Francis Biddle* (Amerika Birleşik Devletleri), Profesör *Henri Donnedieu de Vabres* (Fransa) ve Tümgeneral *Iona Nikitchenko* (Sovyetler Birliği)'dur. Mahkeme; yargı yetkisinin kaynağını, Londra Sözleşmesi olarak açıklamıştır. Mahkeme'de uluslararası hukuku ihlal eden devlet görevlileri yargılanmıştır. Bu durum, geleneksel olarak o zamana kadar dokunulmazlığa sahip devlet görevlileri için de tarihsel açıdan bir ilki oluşturmuştur (Dimitrakos, 2014: 4).

Bazıları diğerlerinden daha yüksek siyasi öneme ve profile sahip olan bu davalar dizisi daha sonra topluca 'Nürnberg davaları' olarak anılmıştır. *Nürnberg*'de kurulan mahkemenin evrensel yargı ilkesi açısından en önemli dayanağı ise çok taraflı imzalanan bir sözleşmedir (Dimitrakos, 2014: 4). Ancak eleştirilebilecek yönleri de vardır. Örneğin, Uluslararası Ceza Hukuku'nun evrensel ilkelerinden biri olarak kabul görmüş '*Nullum Crimen Nulla Poena Sine Lege* (kanunsuz suç ve ceza olmaz)' ilkesine Londra Sözleşmesi'yle birlikte uyulmamıştır. Diğer taraftan bu mahkeme 'doğal mahkeme (tabii mahkeme-olağan mahkeme)' ilkesine de aykırıdır. Çünkü mahkeme, suç işlendikten sonra (olağanüstü) kurulmuştur. Buna rağmen maddi adalet ilkesi bakımından ele alınan bu davalarda, diğer koşullarda gözetilmiş olsaydı, suç işleyen Alman devlet görevlileri cezasız kalacaktı. Sonuç olarak; Uluslararası Ceza Hukuku'nda geçerli bu ilkeler gözardı edildiği halde, yargı yetkisi ihdası bakımından evrensellik ilkesi uygulanmıştır.

Nürnberg'e kadar olan savaş uygulamaları; çok sınırlı istisnalar dışında savaş sırasında her türlü kuvvetin sınırsız kullanımı, (uluslararası kişisel sorumluluk açısından) devlet başkanları ve diğer yetkililer tarafından önemsenmemiştir (Tomuschat, 2006: 838). Bireysel uluslararası cezai sorumluluk anlamında Uluslararası Ceza Hukuku, ilk defa *Nürnberg'de* doğmuştur. Bu başlangıç, evrensel yargı yetkisiyle birlikte artık devlet başkanlarının ve diğer resmi yetkililerin de yargılanabilirliğini ortaya koymuştur. Günümüzde evrensel yargı kuramı savunucuları veya bu kuramı eleştirenler, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve *Nürnberg* duruşma serisinin sonuçlanmasını takiben evrensel yargı yetkisinin pratik bir zemin, önem ve popülerlik kazanmaya başladığı konusunda hemfikirdirler (Dimitrakos, 2014: 5).

1946 yılında Japon askeri kuvvetlerin yargılanmasını sağlamak üzere Uluslararası Uzakdoğu Askeri Mahkemesi (Tokyo Askeri Ceza Mahkemesi) kurulsada bu mahkeme *Nürnberg* mahkemesinin kuruluşu gibi uluslararası bir sözleşmeye dayanmıyordu. Mahkeme; idari bir işlemle kurulmuştur ve uluslararası hukuka dayalı kurulan bir mahkeme değildir. Ancak muhtevası ve uygulanan hukuk neticesinde uluslararası ceza mahkemesi olarak nitelendirilmektedir (Tezcan vd., 2014: 261). Mahkemenin yetki alanına giren suçlar; ‘barışa karşı suçlar’, ‘konvansiyonel savaş suçları’, ‘insanlığa karşı suçlar olmak’ üzere üç grup halinde düzenlenmiştir. Mahkemede 11 yargıç görev yapmış, iddia makamı Amerika Birleşik Devletleri vatandaşı bir savcı ve 10 savcı yardımcısından oluşmuştur. Mahkeme kararlarını oy çokluğu ile almış eşitlik durumunda başkanın oyu belirleyici olmuştur (Zorlu, 2016: 120). Tokyo Askeri Ceza Mahkemesi de, ‘kanunsuz suç ve ceza olmaz’ ve ‘doğal mahkeme’ ilkeleri bakımından eleştirilere konu olmuştur.

1961 yılındaysa, evrensel yargı yetkisi ilkesi, *Eichmann* davasıyla gündeme gelmiştir. Gestapo'nun Yahudi Bölümü şefi *Eichmann* (Aishwarya, 2010: 7), Almanya ve işgal altındaki diğer bölgelerde yüzbinlerce Yahudi'nin sınır dışı edilmesi ve öldürülmesi konusunda birincil sorumluluğa sahiptir (Rosenbaum, 2012: 399). Toplama kamplarından sağ kurtulan İsraili bazı gönüllüler, Arjantin'de bulunan *Eichmann*'in yerini tespit etmiş ve *Eichmann* 1960 yılında gizlice İsrail'e kaçırılmıştır (Treves, 1963: 558). Sonrasında Kudüs Bölge Mahkemesi'nde yargılanan *Eichmann*, Naziler ve Nazi İşbirlikçileri Ceza Yasası'nın özel hükümleri uyarınca; ‘Yahudi halkına karşı suçlar’, ‘insanlığa karşı suçlar’ ve ‘savaş suçları’ndan dolayı suçlu bulunmuştur (Treves, 1963: 559). Nitekim ‘insanlığa karşı suçlar’ ve ‘savaş suçları’ evrensel yargı yetkisi ilkesinin kullanılması bakımından birçok devlet tarafından kabul edilmiştir.

1989 yılında komünizmin çökmeye başlaması, 1990 yılında Almanya'nın birleşmesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması, Doğu Avrupa ülkelerinin serbest ticaret uygulamaları sonucu Yugoslavya ekonomisinin kriz içerisine girmesi, 1990 yıllarında milliyetçiliğin komünizme baskın gelmesi sonucu; Hırvatistan-Sırbistan-Slovenya, Arnavutluk-Sırbistan ve Sırbistan-Bosna Hersek arasında yaşanan gerginliklerden dolayı Yugoslavya iç savaşa sürüklenmiştir (Rachica, 2019: 98). Bu süreçte bazı devletler bağımsızlıklarını ilan ederken; Bosna Hersek'in bağımsızlığını tanımayan Sırbistan, 1992 yılında hem Bosna Hersek'e hem de Hırvatistan'a savaş açmıştır (Emgili, 2012: 59). 1995 yılına kadar devam eden Bosna Hersek savaşı, *Dayton* Anlaşmasıyla son bulmuştur. İç savaş sürecinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 713 sayılı (1991) kararla Yugoslavya'daki uyuşmazlığın dünya barışını ve uluslararası güvenliği tehdit ettiğini ilan etmiştir (Tezcan vd., 2014: 274). Bu ilanın sonrasında 25.05.1993 tarihinde 827 sayılı kararla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (*International Criminal Tribunal for Yugoslavia-ICTY*) kurulmuştur (Baroni, 2000: 233).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Eski Yugoslavya topraklarında barışı ve güvenliği sağlamak amacıyla Birleşmiş Milletler Şartı'nın VII. bölümüne dayanarak Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kurarken, sınırlı bir süre ve yetki alanına sahip bir organ oluşturmuştur. Mahkemenin yer bakımından yargı yetkisi, Eski Yugoslavya'nın egemenlik alanlarıdır. Mahkeme'nin zaman bakımından yargı yetkisiyse, 1 Ocak 1991 yılıyla başlamaktadır. 1991 yılının belirlenmesinde, eski Yugoslavya'nın çözümlene sürecinin başlangıcına atfedilebilecek belirli bir olaylara atıfta bulunan üç tarih dikkate alınmıştır: 25 Haziran 1991 - Hırvatistan ve Slovenya tarafından bağımsızlık ilanı; 27 Haziran 1991 - Slovenya Federal Ordusu'nun müdahalesi ve 3 Temmuz 1991 - Sırp ve Hırvat milisleri arasındaki çatışmaların patlak vermesidir (Sharaga ve Zacklin, 1994: 362).

Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nün ‘Uluslararası Mahkeme'nin Teşkilatı’ kenar başlığına göre mahkeme; 3 adet ilk derece mahkemesi, istinaf dairesi, savcı ve hem dairelere hem de savcıya yardımcı olmak üzere yazı işlerinden oluşmaktadır (International Tribunal for the Former Yugoslavia [ITFY], Article 11). Daireler, her biri farklı devletin vatandaşı olmak üzere 16 bağımsız ve 9 ad litem hakimden oluşmaktadır. İlk derece mahkemelerinde 3 daimi ve 6 *ad litem* hakim bulunmaktadır. İstinaf mahkemesiyse, 5'i görev yapmak üzere sürekli bulunan 7 hakimden oluşmaktadır (ITFY, Article 12).

Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nün 2-5. maddelerinde Mahkeme'nin yetkisine giren suçlar düzenlenmiştir. Bunlar; ‘1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin ihlali (ITFY, Article 2)’, ‘savaş kurallarının veya teamüllerinin ihlali (ITFY, Article 3)’, ‘soykırım (ITFY, Article 4)’ ve ‘insanlığa karşı suçlar (ITFY, Article 5)’dir.

1990'lı yıllarda sadece Yugoslavya'da değil, dünyanın farklı kıtalarında da insanlık suçları işlenmiştir. 1994 yılında Ruanda'da, ‘hutu’ların, ‘tutsi’lere yönelik fiilleri bu insanlık suçlarından biridir. 6 Nisan 1994 tarihinden itibaren Ruanda geçici hükümeti, ‘tutsi’lere yönelik tecavüz, yaralama, soykırım gibi uluslararası suçlara konu olabilecek fiilleri işlemiştir (Tezcan vd., 2014: 291). 1 Temmuz 1994 yılına kadar yaklaşık 800.000 ila

1.000.000 ‘tutsi’ sakatlanmış ve katledilmiştir. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, insan hakları ihlallerini araştırması için Ruanda’ya uzmanlar komitesi gönderilmesini önermiştir. 935 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararıyla Ruanda’ya uzmanlar komitesi gönderilmiştir (Brouwer ve Smeulers, 2016: 19). Uzmanlar komitesinin raporu sonucunda, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 955 sayılı kararıyla, 1 Kasım 1994’te Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi’ni (*International Criminal Tribunal for Rwanda-ICTR*) kurmuştur (Klip ve Sluiter, 2005: 397).

Mahkeme’nin zaman bakımından yetkisi, 1 Ocak 1994-31 Aralık 1994 tarihleri arasında işlenen fiilleri kapsamaktadır (Statute of the International Tribunal for Rwanda [SITR], Article 1 and 7). Mahkeme, gerçek kişiler üzerinde yargı yetkisine sahiptir (SITR, Article 5). Mahkeme’nin yer bakımından yetkisi; Ruanda devletinin egemen olduğu yerler ve Ruanda vatandaşlarının Statü’de hüküm altına alınan suçları, komşu ülkelerde işledikleri yerlere kadar uzanmaktadır (SITR, Article 7). Statü’nün hüküm altına aldığı suçlar; ‘soykırım (SITR, Article 2)’, ‘insanlığa karşı suçlar (SITR, Article 3)’, ‘Cenevre Sözleşmeleri’nin ortak 3. maddesi ve Ek Protokol II’de yer alan suçlar (SITR, Article 3)’dır.

Nürnberg ile başlayan uluslararası mahkeme kurma çabası olumlu sonuç vermiş ve 160 ülkenin temsilcisi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 1997 yılında aldığı kararla, tam yetkili bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması için 1998 yılında Roma’da bir araya gelmiştir (Tezcan vd., 2014: 298). Roma’da yapılan konferans sonucu Uluslararası Ceza Mahkemesi (*International Criminal Court [ICC]*)’nin kurucu sözleşmesi, ‘Roma Statüsü’ imzalanmıştır. Yeterli sayıda ülke Statü’yü imzaladıktan sonra, Statü, 1 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Konferansa katılım sağlayan devlet temsilcilerinin bir araya getirilmesi ve Statü’nün hazırlanmasında Birleşmiş Milletlerin etkisi olsa da hem Statü hem de Uluslararası Ceza Mahkemesi anlaşma temellidir. Ayrıca tarihte ilk defa uluslararası suçları yargılayacak daimi bir uluslararası ceza mahkemesi kurulmuştur (Keller, 2007: 191). Bu konuda Uluslararası Kamu Hukuku’nun olağanüstü bir olgu olduğunu vurgulamak yerinde olacaktır (Plessis, 2010: 5).

Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin zaman bakımından yetkisi, Statü’nün yürürlüğe girmesinden sonraki zamanı kapsamaktadır (ICC, Article 11). Mahkeme, gerçek kişiler üzerinde yargı yetkisine sahiptir (ICC, Article 25/1). Mahkeme’nin yargılamakla görevli olduğu suçlar; ‘soykırım suçu (ICC, Article 5/1-a)’, ‘insanlığa karşı suçlar (ICC, Article 5/1-b)’, ‘savaş suçları (ICC, Article 5/1-c)’, ‘saldırı suçu (ICC, Article 5/1-d)’dur.

Uluslararası Ceza Mahkemesi; Statü önsözünün 10. paragrafında ve 1. maddede açıkça belirtildiği ve 17. maddede sonuçlarının düzenlendiği üzere, ulusal yargı yetkisini tamamlayıcı niteliktedir. Başka bir deyişle evrensel suçları yargılama hususunda devletler, öncelikli ve asli bir yetkiye sahiptirler. Herhangi bir devlet, evrensel suçlarla ilgili yargılama yaptığında, o devletin yargı organları hangi kararı vermiş olursa olsun, Uluslararası Ceza Mahkemesi yetkisiz kalacaktır. Ancak ulusal yargılama mercilerinin kovuşturma yapma konusunda isteksiz olmaları ya da buna gerçekten muktedir olmamaları halinde, Uluslararası Ceza Mahkemesi yargılama görevini yerine getirebilecektir (Önok, 2010: 9).

1999 yılında İngiltere’de görülen *Pinochet* davası da evrensel yargı yetkisi ilkesine dayanmaktadır. 1973-1990 yılları arasında kendi vatandaşlarına ve özellikle İspanyollar olmak üzere Şili’de bulunan diğer kişilere yönelik (Taulbee, 2009: 2) soykırım ve işkence dahil olmak üzere insan haklarını ihlal eden Şili eski Devlet Başkanı *Augusto Pinochet*, evrensel yargı yetkisi kapsamına giren bu fiillerinden dolayı suçlanmıştır (Kittichaisaree, 2001: 14). *Pinochet*, 1998 yılında tıbbi nedenlerle Londra’ya gitmiştir. İşlediği suçların evrensel yargı yetkisi kapsamında olduğu iddia edilerek, Birleşik Krallık makamları tarafından gözaltına alınmıştır. İngiltere’de tutuklanması neredeyse bir buçuk yıl sürmüştür. Bir buçuk yılın sonunda, başta ABD olmak üzere birçok ülkeden gelen siyasi baskıdan dolayı *Pinochet* serbest bırakılmıştır (Aishwarya, 2010: 9). Birleşik Krallık Mahkemesi’nin kararına göre; 1978 tarihli *State Immunity Act (Devlet Dokunulmazlığı Yasası)*’ın üçüncü bölümünde bulunan ‘Devlet Başkanları’ kenar başlıklı 20. madde, devlet başkanlarına ve ailesine diplomatik koruma sağlamaktadır. Diğer taraftan 1961 yılında imzalanan Viyana Sözleşmesi’nin 39/2 maddesi, devlet başkanlarının ayrıcalık ve bağımsızlıklarının görevleri sonrasında da devam ettiğini hüküm altına almıştır. Sonuç olarak; *Pinochet*, siyasi baskıların yanında hukuki sebeplerden dolayı da serbest bırakılmıştır (Bianchi, 1999: 239).

Londra Sözleşmesi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararıyla kurulan uluslararası ceza mahkemelerinin dışında; yine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından bazı ülkelerde uluslararası ceza mahkemeleri kurulmuştur. Bu mahkemeler; Doğu Timur, Sierra Leone, Kamboçya ve Irak’ta kurulmuştur. Mahkemelerin yapısı, diğer uluslararası ceza mahkemelerinden farklı olsa da yargılamakla görevli oldukları suçlar evrenselidir.

2000 yılında Doğu Timur'da; 'soykırım', 'savaş suçları', 'insanlığa karşı suçlar', 'cinayet', 'cinsel suçlar' ve 'işkence suçu'nu yargılamak üzere bir uluslararası ceza mahkemesi kurulmuştur. Mahkeme 3 adet ilk derece ve 1 adet istinaf dairelerinden oluşmaktadır. Mahkeme'de 3 hakim görev yaptı. Mahkeme'nin zaman bakımından yetkisi 1 Ocak 1999-25 Ekim 1999 tarihleri arasında işlenen fiilleri kapsamaktadır. Mahkeme'nin yer ve kişi bakımından yetkisi ise evrenselidir (Geib ve Bulinckx, 2006: 53 vd.).

2002 yılındaysa *Sierra Leone*'da uluslararası ceza mahkemesi (*Special Court Sierra Leone-SCSL*) kurulmuştur. Bu mahkeme, 3 hakimden oluşan ilk derece ve 5 hakimden oluşan istinaf dairelerinden oluşmaktadır. Bu mahkeme, 'savaş suçları' ve 'insanlığa karşı suçlar'ı yargılamak üzere kurulmuştur. Mahkeme'nin zaman bakımından yetkisi, 30 Kasım 1996 tarihi ve sonrasında işlenen fiilleri kapsamaktadır (Jalloh, 2011: 403). Mahkeme, gerçek kişiler üzerinde yargı yetkisine sahiptir. Yer bakımından yetkisi ise *Sierra Leone'dur* (Geib ve Bulinckx, 2006: 53 vd.).

2003 yılında ise Kamboçya'da uluslararası ceza mahkemesi kurulmuştur. Bu mahkeme; 'soykırım', 'savaş suçları' ve 'insanlığa karşı suçlar'ı yargılamakla görevlendirilmiştir. Mahkeme; 1 adet ön daire, 5 hakimden oluşan 1 adet ilk derece ve 7 hakimden oluşan İstinaf dairelerinden oluşmaktadır. Mahkeme'nin zaman bakımından yetkisi, 17 Nisan 1975-6 Ocak 1979 tarihleri arasında işlenen fiilleri kapsamaktadır. Mahkeme, gerçek kişiler üzerinde yargı yetkisine sahiptir: Özellikle üst düzey liderler ve kıdemli yöneticilerdir. Yer bakımından yetkisi ise Kamboçya'dır (Geib ve Bulinckx, 2006: 53 vd.).

2003 yılındaysa Irak'ta uluslararası ceza mahkemesi kurulmuştur. Bu mahkeme; 'soykırım', 'savaş suçları' ve 'insanlığa karşı suçlar'ı yargılamakla görevlendirilmiştir. Mahkeme; 5 hakimden oluşan ilk derece ve 9 hakimden oluşan İstinaf dairelerinden oluşmaktadır. Mahkeme'nin zaman bakımından yetkisi, 17 Temmuz 1968-1 Mayıs 2003 tarihleri arasında işlenen fiilleri kapsamaktadır (Sceats, 2005: 4). Mahkeme, gerçek kişiler üzerinde yargı yetkisine sahiptir. Yer bakımından yetkisi ise Irak; ayrıca Irak'ın, İran'a ve Kuveyt'e karşı savaşları ile bağlantılı olarak işlenen suçlar dahil olmak üzere herhangi bir yerdir (Geib ve Bulinckx, 2006: 53 vd.).

Günümüze kadar evrensel yargı yetkisinin dünyada yayılmasıyla birlikte, Avrupa'da devlet başkanlarına karşı açılan davalarda çoğalmıştır. 2006 yılında İspanya, Tibet'teki soykırımdan dolayı eski Çin Cumhurbaşkanı *Jiang Zemin* ve Başbakan *Li'ye* karşı bir ceza davası başlatmıştır. 2009 yılında bazı Iraklı vatandaşlar, 1991-2003 yılları arasında Irak'ın bombalanması sırasında işlenen; 'savaş suçları', 'insanlığa karşı suçlar' ve 'soykırım suçu' için Amerika Birleşik Devletleri eski Başkanları'ndan, Başkan yardımcılarında ve 4 İngiliz Başbakanı'ndan İspanya Mahkemesi'nde şikayetçi olmuşlardır (Hoover, 2011: 3).

Son olarak; 22-27 Eylül 2009 tarihinde İstanbul'da toplanan 18. Uluslararası Ceza Hukuku Kongresi, evrensel yargı yetkisinin kapsamını belirlemiştir. Kongre'de alınan karara göre; devletler bir bütün olarak, Roma Statüsü'nde yer alan suçları, evrensel yargı yetkisi kapsamında ceza kanunlarında yer vermelidir. Statü'de yer almayan suçlar ise evrensel yargı yetkisi kapsamı dışında tutulmalıdır (Revue internationale de droit pénal, 2015: 435).

3. Evrensellik İlkesi'nin Ortaya Çıkış Nedenleri

Bir devletin yargı yetkisi, mevcut bağlamda, kişilerin davranışlarını ve mülkiyeti kendi yasalarına göre düzenleme yetkisine atıfta bulunmaktadır. Yargı yetkisi, üniter bir kavram değildir. Aksine yargı yetkisini iki açıdan ele almak gerekir: Emretmek ve uygulamak. Bir devlet, ceza hukuku bağlamında; anayasa, kanun ve yargı kararlarıyla emretme yetkisini kullanır. Kolluk kuvvetleri ve mahkemeler aracılığıyla da emrin infazını gerçekleştirir (O'Keefe, 2004: 736).

Devletler bu yetkilerini, hukuken kendi alanlarında egemen güç oldukları için kullanırlar. Devlet; kendi karasal sınırları, karasuları, hava sahası içinde ceza yasalarını ihlal edenleri mülk ilkesine dayanarak yargılarken; başka devletin sınırları içerisinde kendi yasalarına göre suç işlemiş uyuşandaki faili veya suça uğramış mağduru korumak için suç işleyen faili yargılama isteğinde olur.

Devletlere, mülkiyet veya milliyet (uyruklu) ilkelerinden ayrılma konusundaki istisnai yetkinin (evrensel yargı yetkisi) arkasındaki mantık ise, tüm devletleri etkileyen bir suç türüne karşı birlikte mücadele etme gereğidir. Dolayısıyla, evrensel yargı yetkisi tüm devletlerin ve insanların ortak kaygılarına dayanmaktadır (Aishwarya, 2010: 2).

Nitekim açık denizlerde işlenen korsanlık suçu tarih boyunca döngüsel bir fenomen olmuştur. Yüzyıllar öncesinde dahi bu suç tipini oluşturan fiiller, suçun evrenselliğinden bahisle, tüm devletler tarafından kovuşturulmaktaydı. Devletlerin veya devlet dışı örgütlerin korsanlıkla ilgili ortak kaygıları, bugün dahi,

sözleşmeler yoluyla bu tip fiillere önlem alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu sözleşmeler, bugün, Somali açıklarında işlenen korsanlık suçlarının yadsınamaz gerçeklerini göstermektedir (Baniela ve Rios, 2012: 693).

Evrensel yargı yetkisi ilkesi'nin devletlerin ortak çıkar ve kaygılarını giderici yönünün dışında bütün insanlığı ilgilendiren yönü de vardır. I. Dünya Savaşı'yla birlikte toplu ölümlerin ortaya çıkması, II. Dünya Savaşı esnasında bir topluluğa uygulanan soykırım, bazı devlet başkanlarının devletin sınırları içinde veya dışında bulunan bazı gruplara yönelik uyguladığı yaygın ve sistematik soykırım, insanlığa karşı suçlar, barışa karşı suçlar; bazı devlet görevlilerinin de uluslararası suçları işledikleri yukarıda belirtilmiştir. İşlenen bu suçlar insan haklarına karşı ve bütün insanlığa yönelik işlenmiş suçlar olarak ele alınmalıdır. Çünkü uluslararası suçlar, insanlığın vicdanını yaralamaktadır. Başka bir deyişle; uluslararası suçlarda mağdur, tüm insanlardır. Bu açıdan uluslararası suçların yargı yetkisi kapsamına alınması iki sonuç doğurmaktadır. İlkin, insan haklarına yönelik işlenen bu suçların yasal olmadığı-olmayacağı ortaya çıkmıştır. Aksi durumda insanlığın vicdanını yaralayan bu suçlar, birileri tarafından işlenmeye devam edecektir. İkinci sonuç ise; uluslararası suçları işleyen ve geçmişte yargılanamayan devlet başkanları ve görevlileri evrensel yargı yetkisi ile yargılanmaya başlamıştır. Klasik yargı yetkisi ilkeleri ile 'hukuki veya fiili' nedenlerle yargılama kapsamına alınamayan insan haklarına yönelik bu suçlar ve suçları işleyen kişiler, evrensel yargı yetkisi ilkesiyle birlikte artık yargılanabilecektir.

4. Evrensellik İlkesi'nin Tanımı

Evrensel (*universal*) veya evrensellik (*universality*) kelimeleri latince kökenlidir. Evrensellik, her yerde vardır ve hüküm sürer. Dolayısıyla evrenselliğin az çok, her şeyle ilişkisi, uzantısı ve uygulanabilirliği vardır (Kotzur, 2005: 203). Evrenselliğin bu özelliği egemenlik ilkesiyle de ilintilidir. Yargı yetkisi de egemenliğin bir 'yönü' ya da 'tezahürü' olarak kabul edilir (Hovell, 2018: 12).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Sekizinci Komite'nin raporunda yer alan bir tanıma göre evrensel yargılama ilkesi; klasik olarak, suçun işlendiği yere, failin veya mağdurun vatandaşlığına bakılmaksızın, bir devletin belirli suçlarla ilgili olarak cezai işlem başlatmasına izin veren veya zorunlu kılan yasal bir ilkedir (United Nations, 2009: 10).

Inazumi'ye göre, evrensel yargı yetkisi İlkesi; bir devletin, suçun işlendiği yere bakılmaksızın failin veya mağdurun vatandaşlığından bağımsız, belirli ciddi suçlarla ilgili olarak cezai işlem başlatmasına veya zorunlu olarak bu yükümlülüğü yerine getirmesine denir (Inazumi, 2005: 25).

Jennifer'a göre, evrensel yargı yetkisi İlkesi; failin, mağdurun uyruğu veya suçun yeri neresi olursa olsun, bir devletin, insanlığı ilgilendiren ciddi suçları kovuşturması ve cezalandırması anlamına gelir (Jennifer, 2012: 35).

Tezcan, Erdem ve Önok'a göre, evrensel yargı yetkisi İlkesi; insanlığın ortak değerlerine yönelik işlenen bir suçun cezasız kalmaması için, mülklik, şahsılık ve gerçeklik ilkelerine göre yetkili sayılmayan bir devletin adaleti sağlamak amacıyla, suçun nerede ve kim tarafından işlendiğine bakılmaksızın, işlenen suçun yargılmasında kendini yetkili saymasına denir (Tezcan vd., 2014: 122).

Acer ve Kaya'ya göre evrensellik ilkesi; bir devletin, suçun işlendiği yer, kimin tarafından işlendiği ve etkilerine bakılmaksızın sadece suçu işleyenin kendisi tarafından yakalanmış olmasına dayanarak yakaladığı bu kişi üzerinde cezai yetkisini kullanabilmesini ifade eder (Acer ve Kaya, 2010: 124).

Doktrinde yapılan bu tanımlara rağmen devletler tarafından kabul edilen ortak bir tanım yoktur. Hatta uluslararası sözleşmeleri imzalayan bazı devletler, bu sözleşmelerde yer alan suçları iç hukuklarına aktarmamaktadır. Örneğin, 2004 yılında, bir Uganda vatandaşının işlediği 'savaş suçları' nedeniyle yargılama faaliyeti gerçekleştiren Danimarka ceza mahkemesi, faili, 'silahlı soygun' ve 'kaçırma' fiillerinden suçlandırmıştır (Hoover, 2011: 1).

Ortak bir tanımın yapılamamasına karşın doktrinde verilen tanımlardan yola çıkarak evrensel yargı yetkisi ilkesinin unsurları şöyle sıralanabilir:

- a. Failin vatandaşlığının bir önemi yoktur (Damgaard, 2008: 61).
- b. Mağdurun vatandaşlığının bir önemi yoktur (Ratner, 2015: 280).
- c. Suç oluşturan fiilin işlendiği yerin neresi olduğu önemli değildir (Stuart ve Simons, 2009: 182).
- d. Suçun etkisinin önemine bakılmaz (Moore, 2012: 31).
- e. Suç, ciddi olmalıdır (Sriram, 2005: 15).
- f. Suç, insanlığın ortak değerlerine yönelik olmalıdır. Çünkü evrensel yargı yetkisi İlkesi insani değerleri korumaya yönelik uygulanan bir ilkedir (Ramdhas, 2018: 4).
- g. Suç, insanlığın ve devletlerin ortak güvenliğine yönelik olmalıdır.

h. Mülkîlik, kişîsellik ve gerçeklik ilkelerinin dışında bir yetki ilkesine yani evrensel yargı yetkisi ilkesine uygun düşmelidir (İçel, 2004: 145).

i. Yargılamada amaç, evrensel adaleti sağlamak olmalıdır (Tezcan vd., 2014: 122).

j. Devlet ya kendi isteğiyle muhakeme sürecini başlatmalı ya da adaleti gerçekleştirmek için kendini bununla yükümlü tutmalıdır (Thompson, 2015: 72).

Evrensel yargı yetkisi ilkesi; yukarıda sıralanan unsurlarına göre, insanlığın ortak değerlerine, devletlerin ortak çıkar ve güvenliğine yönelik işlenen bir suçun cezasız kalmaması ve evrensel adaleti sağlamak amacıyla; failin, mağdurun uyuşmasına ve suçun işlendiği yere bakılmaksızın; muhakeme sürecinin başlatılabilmesi için bir devletin mülkîlik, kişîsellik ve gerçeklik ilkelerinin dışında bir ilkeyle (evrensellik), ya uluslararası toplum tarafından (sözleşme, teamül vb.) ya da kanunlarında kendini yetkili sayması, şeklinde tanımlanabilir.

Buna karşın doktrinde temsile dayalı yargı yetkisini, evrensel yargı yetkisi ilkesinin içerisinde (Tezcan vd., 2014: 129) ele alan yazarlar da vardır.⁷ Temsile dayalı yargı yetkisi ilkesi, suçluların fiili veya hukuksal nedenlerle geri verilememesi sebebiyle mülkîlik, kişîsellik ve korunma ilkeleri uyarınca yetkili devletin harekete geçemediği durumlarda, failin o anda bulunduğu ülke tarafından yargılanmasını ifade etmektedir (Ercan, 2016: 44).

Temsile dayalı yargı yetkisini, ikincil nitelikte bir yargı yetkisi olarak değerlendirmek gerekir (Tezcan vd., 2014: 130). Bir suç; mülkîlik, kişîsellik, korunma ilkesi kapsamında değilse evrensel yargı yetkisi ilkesi kapsamındadır. Fakat geçmişten günümüze; birçok kongre, toplantı ve sözleşmelerde evrensel suçlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Nitekim Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurucu sözleşmesi olan Roma Statüsü'nde de evrensel suçlar⁸ tespit edilmiştir. Ayrıca devletler, iç hukuklarında tek yanlı evrensel suçlara da yer vermiştir.⁹ Dolayısıyla işlenen suç; mülkîlik, kişîsellik, korunma veya evrensel yargı yetkisi ilkeleri kapsamına girmiyorsa failin cezasız kalmaması için temsile dayalı yargı yetkisi kurumu işletilebilir. Temsile dayalı yargı yetkisinin ikincil nitelikte olması bu anlamı taşımaktadır. Başka bir deyişle, temsile dayalı yargı yetkisi ilkesi, uluslararası cezanın yer bakımından uygulanmasına hakim olan diğer ilkeler gibi tamamlayıcı bir niteliğe sahiptir.¹⁰ Ancak ileri sürülen bu tezin, 'hangi tip suç ve sözleşmeler' bakımından geçerli olduğu sonuç bölümünde ortaya koyulacaktır.

Evrensel yargı yetkisi ile temsile dayalı yargı yetkisi arasındaki diğer bir fark ise; bu ilkelerin hem hukuki olarak hem de uygulamada farklılık göstermesidir. Evrensel yargı yetkisi ilkesinde, fail doğrudan yargılanabilirken; temsile dayalı yargı yetkisi ilkesinde öncelikle failin iadesi gerekmektedir (Ercan, 2016: 44). Örneğin; fail bir savaş suçu işlemişse, herhangi bir devlet faili yargılayabilmektedir. Ancak fail; uyuşunda olmadığı bir ülkede, yabancı bir kişiyi öldürmüşse, failin öncelikle iadesi gerekir. Fail iade edilmezse, tutulduğu yer devleti tarafından yargılanabilir.

Evrensel yargı yetkisi ile temsile dayalı yargı yetkisi arasındaki diğer bir fark; evrensel yargı yetkisi ilkesine göre, failin, yargılama yapma isteği bulunan devlette bulunma veya tutulma gibi bir zorunluluğunun olmamasıdır. Yargılama yapılacaksa failin mevcudiyetine gerek yoktur. Ancak temsile dayalı yargı yetkisi ilkesinde, bir devletin faili yargılama isteği varsa, bu durumda failin o devlette bulunması zorunludur. Yukarıda da ifade edildiği gibi öncelikle failin iadesi gerekir. İade talebi kabul edilmiyorsa, failin tutulduğu yer devleti yargılama yapabilir (Aishwarya, 2010: 3).

Kabul etmek gerekir ki; failin, evrensel yargı yetkisi ilkesine göre yargılanabilmesi için, failin işlendiği devletin ceza kanunlarına göre suç oluşturması gerekmez. Çünkü failin suç olması gerçeği, uluslararası sözleşmelerde veya uluslararası teamüllerde varlığını korumaktadır. Ancak temsile dayalı yargı yetkisi ilkesine göre; fiil, failin iade edileceği devletin ceza kanunlarına göre suç oluşturması gerekir (Turhan, 2005: 201).

Evrensel yargı yetkisi ile temsile dayalı yargı yetkisi arasındaki son farksa, failin uyrukluğudur. Evrensel yargı yetkisi ilkesine göre yargılama yapabilmek için failin uyrukluğunun bir önemi yoktur (Damgaard, 2008: 61). Burada dikkat edilmesi gereken husus; fail vatandaşa, evrensel yargı yetkisine göre suç

⁷Yazarlar için bkz. Aishwarya, 2010: 3; Aydın, 2011: 141; Artuk vd., 2015: 322; Demirbaş, 2014: 174.

⁸Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlar: (a) Soykırım suçu; (b) İnsanlığa karşı suçlar; (c) Savaş suçları; (d) Saldırı suçu (Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü, m. 5/1).

⁹Bkz. Türk Ceza Kanunu m. 13, İtalya Ceza Kanunu m. 7/5.

¹⁰Doktrinde temsile dayalı yargı yetkisini, cezanın yer bakımından uygulanmasına hakim olan diğer ilkelerden ayrı olarak ele alan yazarlar için bkz. Piper, 2012: 15; Aust, 2010: 44 vd.; Özgenç, 2012: 831. Tezcan vd., 2014: 129; Ercan, 2016: 44; Hakeri, 2013: 81; Hafizoğulları ve Özen, 2010: 48.

işlemiş olsa bile, öncelikli olarak mülkilik ilkesine göre yargı yetkisi ihdas edilmesidir. Ancak temsile dayalı yargı yetkisi ilkesine göre, tutulduğu devletin uyruğunda olmayan failin, öncelikle iadesi gerekir. İade talebi kabul edilmezse, failin tutulduğu devlet, yargılama faaliyetini gerçekleştirebilir. Buna göre; fail, temsile dayalı yargı yetkisine göre yargılama faaliyeti gerçekleştirecek devletin uyruğunda değildir. Fail, temsile dayalı yargı yetkisi ilkesine göre yargılama faaliyeti gerçekleştirecek devletin vatandaşı olsaydı; temsile dayalı yargı yetkisine göre değil, aktif kişisel ilkesine göre yargılanması gerekirdi. Bu farklılık mağdur için de geçerlidir. Mağdur, temsile dayalı yargı yetkisine göre yargılama faaliyeti gerçekleştirecek devletin uyruğunda ise; bu durumda fail, temsile dayalı yargı yetkisine göre değil, pasif kişisel ilkesi çerçevesinde yargılanması gerekir.

Son olarak, bu çalışmanın konusuna ilişkin yapılan bazı yayınlarda dikkat çeken ve açıklanması gereken bir husus da; ‘geniş (sınırlanmamış-mutlak) ve dar (sınırlanmış-şartlı) evrensel yargı yetkisi ilkesi’ kavramlarıdır. Bazı yazarlar, Uluslararası Ceza Hukuku’nda veya iç hukukta bu kavramlara yer vermektedir. ‘Sınırlanmamış (geniş-mutlak) evrensel yargı yetkisi ilkesi (Şahin, 2015: 114)’, iç hukukta, tek yanlı evrensellik ilkesini ifade etmektedir. Uluslararası Ceza Hukuku’ndaysa, ‘mutlak evrensellik ilkesi’ni ifade eder. Buna göre doktrinde kullanılan; ‘geniş’, ‘sınırlanmamış’, ‘mutlak’ veya ‘tek yanlı evrensel yargı yetkisi’ kavramları, evrensellik ilkesini ifade etmektedir. ‘Sınırlanmış (dar-şartlı-ikame) evrensel yargı yetkisi ilkesi’ye, iç hukukta, temsile dayalı yargı yetkisi ilkesini ifade etmektedir. Uluslararası Ceza Hukuku’ndaysa, ‘dar veya şartlı evrensellik ilkesi’ olarak ifade edilmektedir (Aishwarya, 2010: 3). Buna göre doktrinde kullanılan; ‘sınırlanmış’, ‘dar’, ‘şartlı’ veya ‘ikame’ kavramları, temsile dayalı yargı yetkisini ifade etmektedir. Bazen de ‘sınırlanıl(ma)mış’ kavramı; mülkilik, kişisel ve korunma ilkelerinin kapsamlarının sınırlarına karşılık, evrensellik ilkesinde böyle bir kapsam sınırlandırmasının olmadığını ifade etmek için kullanılmıştır (Şahin, 2015: 129).

5. Sonuç

Bu bölümde, uluslararası suç ve sınıraşan suç kavramlarının tanımları kısaca yapıldıktan sonra ulaşılmak istenen amaç bakımından; bu kavramların evrensel yargı yetkisi ilkesi ve temsile dayalı yargı yetkisi ilkesiyle bağlantıları irdelenecektir. Bunun sonucunda ise doktrinde evrensel yargı yetkisi ilkesine örnek gösterilen bazı sözleşmelerin gerçekte öyle olmadığı ve uluslararası ceza hukukunun yer bakımından uygulanmasına hakim olan ilkeler dikkate alındığında, bu sözleşmelerin; mülkilik, kişisel, korunma veya temsile dayalı yargı yetkisi ilkesi kapsamında olduğu tespit edilecektir.

Uluslararası toplumu tehdit eden, uluslararası toplumun ortak çıkar ve değerlerine yönelik fiillerle uluslararası düzeni bozan, uluslararası toplumu tümüyle mağdur ettiği düşünülen, uluslararası ağır ihlaller içeren (Külçür, 2016: 12), uluslararası hukuku doğrudan doğruya ihlal sonucu bireysel cezai sorumluluk doğuran fiillere ‘uluslararası suç (dar)’ denir (Tezcan vd., 2014: 37).

Faillerden en az birinin devlet dışı bir görevli olması halinde veya uluslararası suçların dışında kalan; bilginin, paranın, fiziksel eşyaların, somut veya soyut nesnelere (Değirmenci, 2013: 243) ulusal sınırları aşan, birçok devletin ulusal hukukunu çiğneyen, başka ülkeler üzerinde de etkili olan suçlara ise ‘sınıraşan suç (geniş-sözleşme suçları)’ denir (Tezcan vd., 2014: 42).

Uluslararası suçlar, uluslararası mahkemelerin kurucu sözleşmelerinde veya kararlarında yer alan ve uluslararası mahkemeler tarafından yargılanan birey(ler) için uygulama imkanı bulan suç tipleridir. Örneğin, Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin kurucu sözleşmesi Roma Statüsü’nde yer aldığı üzere; ‘soykırım’, ‘insanlığa karşı suçlar’, ‘barışa karşı suçlar’ ve ‘savaş suçları’ böyledir.

Sınıraşan suçlar ise, uluslararası sözleşmelerde yer alan ancak usul ve esasının devletlerin iç hukukuna bırakıldığı suçlardır (Tezcan vd., 2014: 43). Örneğin, Tedhişçiliğin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi madde 1’de tahdidi olarak sayılan terör suçlarının yargılama faaliyeti, Sözleşmeyi imzalayan devletlere bırakılmıştır. Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme’nin 3. maddesinde de hangi fiillerin suç sayılacağı hükme bağlanmış olsa da yargılama faaliyeti devletlerin iç hukukuna bırakılmıştır. Uçakların Kanun Dışı Yollarla Ele Geçirilmesinin Önlenmesi Hakkında Sözleşme’nin 4/1 maddesinde yer alan “*Her Akit Devlet, suç ve suçlu olduğu iddia edilen şahıs tarafından suçla murtabit olarak yolcu ve mürettebata karşı girişilen her türlü diğer şiddet hareketleri hakkında kendi kaza yetkisini tespit için gerekli tedbirleri alacaktır.*” hükmüyle Sözleşmede geçen suçun yargılanması için alınacak tüm tedbirler, Sözleşmeye taraf devletlere bırakılmıştır. Keza Montreal Sözleşmesi de aynı hükme yer vermiştir (Montreal Sözleşmesi, m. 5). Avrupa Konseyi Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi (AKTÖS)’nin 5/2, 6/2 ve 7/2 maddelerinde yer alan terör suçları için alınacak tedbirlerde Sözleşmeye taraf devletlerin iç hukuklarına

bırakılmıştır. Bu sözleşmeler yargı yetkisi ihdasını taraf devletlere bıraktığı için, bu sözleşmelerde yer alan suç tipleri sınıraşan suçlardır.

Sınıraşan suçlar kapsamında olan ve doktrinde de ‘evrensellik ilkesi’ kapsamında örneklendirilen yukarıdaki sözleşmelerin, yargı ihdası bakımından, gerçekte temsile dayalı yargı yetkisi ilkesi kapsamında değerlendirilmesi gerektiği; temsile dayalı yargı yetkisinin özellikleriyle birlikte irdelenerek aşağıda ortaya koyulacaktır.

Temsile dayalı yargı yetkisinin özelliklerinden birincisi; suçlu yakalandığında, öncelikle iade için hukuki işlemlerin başlatılmasıdır. Fail iade edilmezse, cezasız kalmaması için yakalandığı yer devleti tarafından yargılanır. Sınıraşan suçların bulunduğu uluslararası sözleşmelerde bu durum, ‘*aut dedere aut judicare (iade et ya da yargıla)*’ şeklinde yerini almıştır. Avrupa Konseyi Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi’nin ‘iade et ya da yargıla’ kenar başlıklı 18. maddesinde; öncelikle iade işlemlerinin başlatılacağı, failin iadesi kabul edilmez veya fail iade edilmezse, yakalandığı yer devleti tarafından cezai kovuşturma başlatılacağı hüküm altına alınmıştır. Yine iade hususu; Tedhişçiliğin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi’nin 6/1, Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme’nin 6/4, Uçakların Kanun Dışı Yollarla Ele Geçirilmesinin Önlenmesi Hakkında Sözleşme’nin 4/2, *Montreal* Sözleşmesi’nin 5/2 maddelerinde de aynı şekilde hüküm altına alınmıştır. Yukarıda ele alınan sözleşmelerde yer alan sınıraşan suçların öncelikle iadeye konu edilmesi, temsile dayalı yargı yetkisinin özelliği ile bağdaşmaktadır.

Temsile dayalı yargı yetkisinin ikinci özelliği ise; faili yargılayabilmek için, tutulduğu devlette bulunma zorunluluğunun olmasıdır. Bu durumda, öncelikle failin iadesi gerekir. İade edilmezse, failin tutulduğu yer devleti faili yargılamalıdır. Bu çalışmada irdelenen uluslararası sözleşmeler de gözaltına alma ve tutuklama gibi koruma tedbirlerine yer vermektedir. Örneğin; *Montreal* Sözleşmesi’nde, “ suçlunun veya sanığın ülkesinde bulunduğu herhangi bir Akit Devlet onu gözaltına alacak veya muhafazasını sağlayacak diğer tedbirleri alacaktır. Gözaltına alma ve diğer tedbirler o devletin hukuku uyarınca olacak(*Montreal* Sözleşmesi, m. 6/1).” hükmü bulunmaktadır. Bazı sınıraşan suçların bulunduğu sözleşmelerdeyse, koruma tedbirlerine yer verilmemekte, ancak adli yardımlaşma sözleşmelerine atıfta bulunmaktadır. Atıfta bulunan adli yardımlaşma sözleşmelerindeyse gözaltı ve tutuklama gibi koruma tedbirleri bulunmaktadır. Örneğin, Avrupa Konseyi Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi’nde, koruma tedbirlerine ilişkin bir hüküm yoktur. Ancak Sözleşme’nin 17. maddesinde ‘cezai konularda uluslararası işbirliği’ hükümlerine yer verilmiştir. Buradan bir örnekle; Ceza İşlerinde Karşılıklı Adli Yardım Avrupa Sözleşmesi’nin 11. maddesinde, “*tutuklu kişinin mahkeme huzurunda hazır bulundurulması*” yer almaktadır. Dolayısıyla yukarıda irdelenen sözleşmelerde yer alan bu hükümler, temsile dayalı yargı yetkisi ilkesinin bu özelliğiyle de bağdaşmaktadır.

Temsile dayalı yargı yetkisinin üçüncü özelliği ise; sınıraşan suçların bulunduğu uluslararası sözleşmelerde hükme bağlanan suçların, sözleşmelere taraf devletlerin iç hukuklarında ihdas edilmesi zorunluluğudur. Bu sözleşmelere taraf devletler, faili (eğer failin iadesi kabul edilmezse) ancak bu şekilde yargılayabilirler. Örneğin, Avrupa Konseyi Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi’nin 5, 6 ve 7. maddelerinin 2. fıkralarında: Sözleşmede yer alan terör suçlarının, “*Sözleşmeye taraf devletlerin iç hukuklarında ihdas etmesinin*” zorunlu olduğu vurgulanmıştır. Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme’nin 5. maddesinde, Uçakların Kanun Dışı Yollarla Ele Geçirilmesinin Önlenmesi Hakkında Sözleşme’nin 2. maddesinde ve *Montreal* Sözleşmesi’nin 5. maddesinde benzer hükümlere yer verilmiştir. Buna mukabil failin yargılanması için; evrensel yargı yetkisi kapsamında bulunan suçların, iç hukukta ihdas edilmesine gerek yoktur. Örneğin, yukarıda da tespit edildiği üzere; Roma Statüsü’ne taraf olan Danimarka ve Norveç, Statü’de yer alan suçları iç hukuklarında ihdas etmemişlerdir. Sonuç olarak; yukarıda irdelenen sözleşmelerde yer alan bu hükümler, temsile dayalı yargı yetkisi ilkesinin bu özelliğiyle de bağdaşmaktadır.

Bütün bu bilgiler ışığında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Uluslararası suçlar, bir sözleşme veya kararla belirlenip bireysel uluslararası cezai sorumluluğu doğuran ve yargılanması uluslararası ceza mahkemelerince gerçekleştirilen suçlardır. Elde edilen verilere göre, bu özelliklere sahip suçlar, evrensel yargı yetkisi ilkesi kapsamındayken; bu özelliklere sahip olmayan ancak uluslararası sözleşmelerde yer alan sınıraşan suçlar, evrensel yargı yetkisi kapsamında değildir. Nitekim, 18. Uluslararası Ceza Hukuku Kongresi de Roma Statüsü’nde yer alan suçların dışındaki bütün suçların, evrensel yargı yetkisi kapsamı dışında tutulması gerektiği yönünde karar almıştır.

2. Sınıraşan suçlar ise, uluslararası sözleşmelerle belirlenip; yargılama faaliyetinin usul ve esaslarının sözleşmeye taraf devletin iç hukukuna bırakıldığı suçlardır. Bu suçlar, bazı yazarlar tarafından evrensel yargı yetkisi kapsamında değerlendirilmektedir. Fakat yargı yetkisi ihdası bakımından sınıraşan suçlar, evrensel yargı

yetkisi çerçevesinde değerlendirilemez. Sınıraşan suçlar, uluslararası bir sözleşmenin varlığı neticesinde evrensel nitelik taşıyabilir. Bu noktada evrensel yargı yetkisi ve temsile dayalı yargı yetkisi arasındaki çizgi bulanıklaşıyor (Piper, 2012: 15) olsa da sınıraşan suçların bulunduğu uluslararası sözleşmelerin ‘yargı yetkisi’ kenar başlıkları irdelendiğinde, bu tip suçları, evrensel yargı yetkisi kapsamında değil; ilgili uluslararası sözleşmelerde yer alan yetki ilkeleri kapsamında değerlendirmek gerektiği ortaya çıkmaktadır. Buna göre; bu çalışmada ele alınan sözleşmelerde yer alan yargı yetkisi ilkelerinin uygulama sırası şöyledir:

a. Suç, sözleşmeye taraf devletlerin topraklarında işlendiği zaman mülk ilkesi uygulanır (AKTÖS, m. 14/1-a; Montreal Sözleşmesi, m. 5/1-a; Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme, m. 6/1-b; Uçakların Kanun Dışı Yollarla Ele Geçirilmesinin Önlenmesi Hakkında Sözleşme, 4/1-b).

b. Suç, sözleşmeye taraf bir devletin bayrağını taşıyan gemi veya uçağında işlendiğinde farazi anlamda ülke sayılan bu yerler için mülk ilkesi uygulanır (AKTÖS, m. 14/1-b; Montreal Sözleşmesi, m. 5/1-b; Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme, m. 6/1-a; Uçakların Kanun Dışı Yollarla Ele Geçirilmesinin Önlenmesi Hakkında Sözleşme, 4/1-a).

c. Suç, sözleşmeye taraf bir devletin vatandaşı tarafından işlenmişse kişisel ilkesi uygulanır (AKTÖS, m. 14/1-c; Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme, m. 6/1-c).

d. Suç, devletin tesislerine veya devleti bir şeyi yapmaya veya yapmaktan alıkoymaya yönelik işlenirse korunma ilkesi uygulanır (AKTÖS, m. 14/2-b; Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme, m. 6/2-c).

e. Sınıraşan suçların hükme bağlandığı ve yukarıda sözü edilen sözleşmelerde a, b, c ve d maddeleri uygulanmadığı takdirde, evrensel yargı yetkisi ilkesi değil temsile dayalı yargı yetkisi ilkesi uygulanır.

3. Diğer taraftan sınıraşan suçlar, birden fazla devleti ilgilendiren ve uluslararası bir sözleşme yoluyla hükme bağlanan suçlardır. Bu bakımdan evrensel bir nitelik taşıdığı kabul edilebilir. Ancak sınıraşan suçlar, yukarıda da ortaya koyulduğu üzere, uluslararası suçlardan birçok yönde farklılıklar içermektedir. Kaynağını yalnızca uluslararası sözleşmelerden alması veya birden fazla devleti ilgilendirmesi sınıraşan suçların, evrensel yargı yetkisi kapsamında olduğunu göstermemektedir. Nitekim bazı yazarlar, bu ayrımı vurgulamak için sınıraşan suçları, ‘yarı-evrensel suçlar’ olarak adlandırmışlardır (Aust, 2010: 44 vd.).

Sonuç olarak; uluslararası mahkemelerin kurucu sözleşmeleri veya kararlarında bulunan, uluslararası ceza mahkemelerinde bireylerin yargılanmasını sağlayan uluslararası suçlar evrensel yargı yetkisi ilkesi kapsamındadır. Dolayısıyla; uluslararası suçlarda yargı yetkisi ihdas edilirken, evrensel yargı yetkisi ilkesi kapsamında olmalıdır. Sınıraşan suçlar da uluslararası sözleşmeler yoluyla hükme bağlandığından doktrinde belirtildiği gibi yarı-evrensel olarak nitelendirilebilir. Ancak sınıraşan suçlarda yargı yetkisi ihdas edilirken her bir sözleşme ayrı ayrı irdelenmeli ve ‘yargı yetkisi’ kenar başlıklarının altında yer alan yetki ilkelerine göre yetkinin türü belirlenmelidir. Başka bir deyişle, uluslararası suçların bulunduğu sözleşmelerin dışında yer alan ve sınıraşan suçları hükme bağlayan sözleşmeler de; mülk ilkesi, kişisel ilkesi ve korunma ilkeleri devletler tarafından ihdas edilemiyorsa, temsile dayalı yargı yetkisi ilkesine göre yargı yetkisi ihdas edilmelidir. Nitekim, Avrupa Konseyi Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi, *Montreal Sözleşmesi*, *Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme* ve *Uçakların Kanun Dışı Yollarla Ele Geçirilmesinin Önlenmesi Hakkında Sözleşme* irdelendiğinde, bu sözleşmelerin evrensellik ilkesi kapsamında değil, ‘yargı yetkisi’ kenar başlıklarında belirtilen ilkelere göre yargı yetkisi ihdasının yapılması gerektiği; bu ilkeler uygulanmadığı durumda da evrensellik ilkesi değil temsile dayalı yargı yetkisi ilkesine göre yargı yetkisinin ihdas edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Acer, Y. ve İ. Kaya (2010). *Uluslararası Hukuk: Temel Ders Kitabı*. Ankara: USAK Yayınları.
- Akande, D. (2009). *The Oxford Companion to International Criminal Justice*. (Ed. Antonio Cassese). New York: Oxford University Press.
- Artuk, M. E., A. Gökçen ve A. C. YENİDÜNYA (2015). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Aust, A. (2010). *Handbook of international Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aydın, D. (2011). “Ceza Kanunlarının Yer Yönünden Uygulanması”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (94), 131-148.
- Baniela, S. I. ve J. V. Rios. (2012). “Piracy in Somalia: A Challenge to The International Community”. *The Journal of Navigation*, 65, 693-710.
- Baroni, F. (2000). “The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and Its Mission to Restore Peace”. *Pace International Law Review*, 12(2), 233-252.
- Bassiouni, M. C. (2001). “Universal Jurisdiction for International Crimes: Historical Perspectives and Contemporary Practice”. *Virginia Journal of International Law*, 42(1), 82-157.
- Bianchi, A. (1999). “Immunity versus Human Rights: The Pinochet Case”. *European Journal of International Law*, 10(2), 237-277.
- Boot, M. (2002). *Nullum Crimen Sine Lege and the Subject Matter Jurisdiction of the International Criminal Court: Genocide, Crimes against Humanity and War Crimes*, Oxford: Intersentia.
- Brouwer, Anne M. D. ve A. Smeulers (2016). *Elgar Companions to International Courts and Tribunals*. United Kingdom: Edward Elgar Publishing.
- Centel, N. Z. Hamide ve Ö. ÇAKMUT (2014). *Türk Ceza Hukukuna Giriş*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Chubrikj, S. ve N. Chalovska (2016). *Use of actio popularis in Cases of Discrimination*. (Ed. Zaneta Poposka). Skopje: Gaia Design.
- Çiftcioğlu, C. T. (2013). “Vatandaş Tarafından Yurtdışında İşlenen Suçların Yurt İçinde Soruşturulması ve Kovuşturulması”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (106), 115-138.
- Damgaard, C. (2008). *Individual Criminal Responsibility for Core International Crimes*. Berlin: Springer.
- Değirmenci, O. (2013). “Çeşitli Görünümleriyle Uluslararası Suç Kavramı: Dar ve Geniş Anlamda Uluslararası Suçlar ve Türk Hukuku”. *İÜHFİM*, LXXI(1), 229-266.
- Demirbaş, T. (2014). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Dikici, F. M. (2007). *Ceza Hukuku ve Ceza Muhakeme Hukuku*. İstanbul: Agon Bilgi Akademisi.
- Dimitrakos, D. (2014), *The Principle of Universal Jurisdiction & The International Criminal*, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2383587>.
- Emgili, F. (2012). “Bosna-Hersek Trajedisinde (1992-1995) Türk Birliği”. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (12), 57-87.
- Ercan, İ. (2016). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Kocaeli: Kuram Kitap.
- Geib, R. ve N. Bulinckx. (2006). “International and Internationalized Criminal Tribunals: a Synopsis”. *International Review of the Red Cross*, 8(861), 49-63.
- Hafizoğulları, Z. ve M. Özen (2010). *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: US-A Yayıncılık.
- Hakeri, H. (2013). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Hall, C. K. (2010). *Complementarity and the Exercise of Universal Jurisdiction for Core International Crimes*. (Ed. Morten Bergsmo). Oslo: Opshal Academic Publisher.

- Hassan, D. (2006). "The Rise of the Territorial State and The Treaty Of Westphalia". *Yearbook of New Zealand Jurisprudence*, 9, 62-70.
- Hoover, D. V. (2011). : "Universal Jurisdiction not so Universal: A Time to Delegate to the International Criminal Court". *Cornell Law School Inter-University Graduate Student Conference Papers*, (52), 1-31.
- Hovell, D. (2018). "The Authority of Universal Jurisdiction". *The European Journal of International Law*, 29(2), 427-456.
- IIIe Congrès international de droit pénal (Palerme, 3 – 8 avril 1933). (2005). *Revue internationale de droit pénal*, 86(1), 261-264.
- Inamuzi, M. (2005). *Universal Jurisdiction in Modern International Law: Expansion of National Jurisdiction for Prosecuting Serious Crime under International Law*. Oxford: Intersentia.
- İçel, K. (2004). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Jalloh, C. C. (2011). "Special Court for Sierra Leone: Achieving Justice?". *Michigan Journal of International Law*, 32(395), 395-460.
- Keller, L. M. (2007). "Seeking Justice at the International Criminal Court". *Thomas Jefferson Law Review*, 29(189), 189-218.
- Kittichaisaree, K. (2001). *International Criminal Law*. New York: Oxford University Press.
- Klip, A. ve G. Sluiter (2003). *Annotated Leading Cases of International Criminal Tribunals*. Belgium: Intersentia.
- Kotzur, M. (2005). "Universality – a Principle of European and Global Constitutionalism". *Historia Constitucional Revista*, 6, 201-228.
- Külçür, E. İ. (2016). "Uluslararası Suçlar, Sınıraşan Suçlar ve Yabancılık Unsuru Kavramlarına Dar ve Geniş Anlamda Bir Bakış". *Suç ve Ceza-Ceza Hukuku Dergisi*, 1-2, 7-45.
- McCarty, J. M. (1989). "The Passive Personality Principle and Its Use in Combatting International Terrorism". *Fordham International Law Journal*, 13(3), 298-327.
- McKeown, T. (2014). "Procedural Due Process at the International Military Tribunal". *Victoria University of Wellington Law Review*, 45, 109-132.
- Moita, L. (2012). "A Critical Review on the Consensus Around the Westphalian System". *International Relations*, 3(2), 17-42.
- Moore, J. (2012). *Humanitarian Law in Action within Africa*. New York: Oxford University Press.
- Önok R. M. (2010), *Uluslararası Ceza Divanı'nı Kuran Roma Statüsü ile Türk Ulusal Mevzuatının Maddi Ceza Hukuku Kuralları Yönünden Uyumuna Dair Rapor*, http://ihop.org.tr/wp-content/uploads/2010/07/UCM_rapor.pdf.
- Özgenç, İ. (2012). *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Padmanabhan, A. (2010), *Origin, Development and Evolution of the Principle of Universal Jurisdiction: A Study of its Application in National Courts and Practical Obstacles Facing its Implementation*, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1629437.
- Pazarcı, H. (2013). *Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pazarcı, H. (2015). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Philippe, X. (2006). "The principles of universal jurisdiction and complementarity: how do the two principles intermesh?". *International Review of the Red Cross*, 88(862), 375-398.
- Piper, D. I. (2012). "Extraterritorial Criminal Jurisdiction: Does the Long Arm of the Law Undermine the Rule of Law?". *Melbourne Journal of International Law*, 13, 1-36.
- Plessis, M. D. (2010). *The International Criminal Court That Africa Wants*. South Africa: Institute for Security Studies.
- Ramdhas, P. R. (2018). *Universal Jurisdiction under International Criminal Law. A Critical Analysis*. Munich: GRIN Verlag.

- Ratner, S. R. (2015). *The Thin Justice Of International Law: A Moral Reckoning Of The Law Of Nations*. New York: Oxford University Press.
- Rosenbaum, E. M. (2012). "The Eichmann Case and the Distortion of History". *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, 34(387), 387-400.
- Sceats, S. (2005). *The Trial of Saddam Hussein*. London: Briefing Paper.
- Schillings, S. (2011). *The Concept of Hostis Humani Generis in Cultural Translation: Somali Piracy, Discursive Containment, and the Creation of an Extralegal Space*, (Eds. Winfried Fluck/Katharina Motyl/Donald E. Pease/Christoph Raetzsch). Germany: Hubert&Co.
- Sharaga, D. ve R. Zacklin. (1994). "The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia". *European Journal of International Law*, 5(3), 360-380.
- Sriram, C. L. (2005). *Globalizing Justice for Mass Atrocities A Revolution an Accountability*. New York: Routledge.
- Stuart, H. V. ve M. Simons (2009). *The Prosecutor and the Judge*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Şahin, İ. (2015). "Ceza Kanunlarının Yer Bakımından Uygulanması ve Türk Ceza Kanununda Esas Alınan İlkeler". *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(1), 107-144.
- Taulbee, J. L. (2009). *International Crime and Punishment a Guide to the Issues*. USA: ABC-CLIO.
- Tezcan, D., M. R. Erdem ve R. M. Önok (2014). *Uluslararası Ceza Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Thompson, B. (2015). *Universal Jurisdiction: The Sierra Leone Profile*. The Netherlands: ASSER Press.
- Tomuschat, C. (2006). "The Legacy of Nuremberg". *Journal of International Criminal Justice*, 4, 830-844.
- Treves, V. E. (1963). "Jurisdictional Aspects of the Eichmann Case". *Minnesota Law Review*, 47(557), 557-592.
- Turhan, F. (2005). "Ceza Kanununun Yer Bakımından Uygulanmasında Evrensellik İlkesi ve Yeni TCK (md. 13)". *Hukuki Perspektifler Dergisi*, 4, 197-211.
- United Nations (2009). *Report of the Sixth Committee on Its Sixty-Fourth Session, The Scope and Application of the Principle of Universal Jurisdiction*, United Nations General Assembly Document A/64/452, New York: United Nations Yayını.
- Zorlu, S. E. (2016). "Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşunda Tarihsel Süreç ve BM Güvenlik Konseyinin Uluslararası Ceza Mahkemesinin İşleyişi Üzerindeki Yetkileri". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24(2), 111-150.

A Comparison About Eudaimonic Wellbeing in Authentic and Spiritual Leadership

Dr. Elif BAYKAL¹

Abstract

Being inspired from the related happiness literature, in this paper, eudaimonic well-being which is more objective, inclusive, profound and morally valid understanding of human thriving has been discussed with authentic leadership and spiritual leadership perspectives. By explaining main assumptions of these leadership perspectives, it is aimed to clarify whether there is a distinction between their approaches regarding well-being and specifically eudaimonic well being. With this intention, first of all well being, hedonic and eudaimonic well-being concepts have been clarified. Later, relationship of authentic leadership and spiritual leadership with eudaimonic well being have been detailly elaborated. This study makes well-being studies go one step further and reveals the importance of spiritual leadership's importance in creating eudaimonia as well as authentic leadership.

Keywords: Eudaimonic Well-being, Hedonic Well-being, Authentic Leadership, Spiritual Leadership

Otantik ve Manevi Liderlikte Mutluluk Kaynaklı İyi Oluş Hakkında Bir Karşılaştırma

Öz

İlgili mutluluk literatüründen esinlenen bu makalede, insani gelişmenin daha nesnel, kapsayıcı, derin ve ahlaki olarak geçerli anlayışı olan ödonomik iyi oluş; otantik liderlik ve manevi liderlik perspektifleri ile tartışılmıştır. Bu liderlik perspektiflerinin temel varsayımlarını açıklayarak, iyilik haline ve özellikle ödonomik iyilik haline ilişkin yaklaşımları arasında bir ayrım olup olmadığının açıklığa kavuşturulması amaçlanmaktadır. Bu niyetle, her şeyden önce, hedonik ve ödonomik refah kavramları açıklığa kavuşturulmuştur. Daha sonra, otantik liderlik ile manevi liderliğin ödonomik iyi oluş ile ilişkisi ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bu çalışma iyi oluş çalışmalarını bir adım daha ileri götürmekte ve ruhani liderliğin ödonomik ve otantik liderlik yaratmadaki önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ödonomik Refah, Hedonik Refah, Otantik Liderlik, Spiritüel Liderlik

Introduction

Intellectual history consists of myriad number of debates about optimal experience of good life and what is involved in this life (Ryan and Deci, 2001:142). Actually, it is about the way we explain what well-being influences in our life, what practices of management, education, consulting, parenting, and preaching endeavoring to change humans' lives to become better are important and effective.

¹ İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi
<https://orcid.org/0000-0002-4966-8074>, enarcikara@medipol.edu.tr

Although there are various definitions regarding the concept of well-being, one of the most widely accepted is the one that refers to it as the state wherein one reaches the optimal psychological functioning and experience, namely eudaimonic well being (Ryan and Deci, 2009:142).

On the one hand, viewing well-being as the same thing with hedonic pleasure or happiness, is also widespread and goes back to a long history. For example, Greek philosopher Aristippus claimed that the aim of life is to gain the maximum quantity of joy, satisfaction and happiness (Mekler and Hornbæk, 2016). Hobbes also argued that happiness is the pursuit of human appetites, similarly, DeSade also believed that pursuit of pleasure is the most important goal of one's life. Utilitarians like Bentham insists that when individuals' gain the opportunity to maximize their pleasure levels and satisfy their self-interests a good society can be built. Hedonism, as a form of well-being can be expressed in different ways and can be expressed in a wide range starting from bodily pleasures reaches to appetites and self-interests and Aristotle explained hedonic happiness as a vulgar ideal, that makes individuals slavish followers of their inner desires and instincts (Ryan and Deci, 2001:144) and all these theorists are convicted that hedonic well-being can be conceived as the total of one's hedonic moments.

Actually, the pervasive discernment among hedonic researchers is the fact that well-being is composed of subjective happiness and is related to the experience of pleasure/displeasure and they encompass all judgments regarding the both the good and the bad elements in life (Ryan and Deci, 2001:144). On the one hand, even though we can talk about many ways to understand the pleasure and pain continuum, most research in the hedonic psychology preferred to use illuminate subjective well-being (Diener & Lucas 1999). In this point, subjective well being consists of three significant subdimension: life satisfaction, having a positive mood, and getting rid of negative mood, that can be summarized as happiness when they exist together. Hence, hedonic psychology mostly focus on pleasure versus pain and linked with behavioral theories of reward and punishment (Peterson 1999). Moreover, hedonic researchers claim that well being can be highly idiosyncratic and culturally specific (Ryan and Deci, 2001:145). However, not all researchers has the same view with Diener. Many theorists think that well-being is not the total of pleasant experiences about life. For instance; Ryff (1989), claims that well-being is the result of achieving a sense of mastery over the environment. It is about having meaningful and long-lasting relationships, attaining personal growth, having autonomy, being purposeful, and living in alignment with one's true nature.

On the other hand, the term eudaimonia is an important phenomenon owing to the fact that it refers to well-being a bit more different. Eudaimonic theories claim that all desires—not all outcomes that an individual might appreciate — would cause well-being when attained (Ryan and Deci, 2001:145). Hedonic well-being mostly encompasses pleasure. It is often more individualistic it is about how good an individual feels about his or her life (Bauer et al., 2008:82). However, psychologists have recently explained the good life not seldom experiencing that one's life has meaning but also as it is about contributing to greater richness, interconnectedness, or integration in that meaning (Bauer et al., 2005) emphasizing the importance of spirituality in life.

Wellbeing

It can be thought that the quality of life or the perception of wellbeing is a function of the actual conditions experienced in life and what one makes of those conditions. In fact, what one makes of those conditions is related to how the conditions are perceived by the individual. That is to say, individuals's perceptions, ideas, thoughts, attitudes and actions, have an important effect on their own living conditions (Michalos, 2017:4). In this point, it would not be wrong to think that well-being is a function of all our feelings, ideas, perceptions and reactions. Hence, individuals can construct myriad scenarios that may be described as different kinds of Paradise and Hell (Michalos, 2017:4). As Waterman (1993) posits, whereas happiness is mostly hedonically explained, the eudaimonic understanding of well-being necessitates living in accordance with their daimon, or true self. Actually, eudaimonia comes about when people's life activities are in alignment with inner values and are

engaged in a holistic manner. Under authentic leadership followers feel intensely alive and authentic and they will continue their existence in the organization as who they really are.

The World Health Organization explained the term well-being as ‘a state of complete physical, mental and social well-being, not merely absence of disease or infirmity’ (WHO, 1946). Well-being, however, is much more than one’s satisfaction with his/her life. It is more than merely happiness. It lies in the actualization of human potentials which can be called eudaimonism (Waterman 1993). It combines both individual’s assessment of affective states regarding his/her life and also one’s cognitive evaluations used for development of a more profound approach of an individual’s happiness. This term well-being mostly refers to subjective well-being (Ong & van Dulmen, 2006). Still many researchers emphasize objective well-being, that has more objective indicators of well-being like education, achievement, and freedom from mental disorder (Keyes, 2005). Ryff (1989) explains well-being as the process wherein one experience self-realization that encompasses: autonomy, environmental mastery, personal growth, positive social relationships, having a purpose and self-acceptance. Compton (2001) also claimed that there are three different forms of well-being, namely, personal growth, and religiosity. Actually, well-being can be in different forms like physical well-being, social well-being and psychological well-being (Grant, Christianson and Price, 2007: 52). In fact, physical well-being, refers to physiological metrics of health or illness in the workplace and it is generally illuminated through subjective feelings of health, encompassing positive indicators like the perception of energy and negative metrics like exhaustion and stress. On the one hand social well-being is something reflected in interpersonal relations, it covers the levels of social support and perceived social trust and fairness of conduct. In this paper specifically, we focused on psychological well-being. Psychological well-being can be understood as subjective well-being which is a concept related to emotions an individual can experience (Arnold, 2017:381). However, we emphasize that emotional well-being or psychological well-being can be considered as an excess of positive feelings over negative feelings (Keyes, 1998, p. 122) whereas, psychological well-being is about realization and fulfillment of one’s potential (Keyes et al., 2002).

In fact, individuals target increasing their well-beings in various ways: some people search challenges, others attempt to make the world more peaceful, and some others only live for joy and fun (Schueller and Seligman, 2010:253). In relation to psychological well-being, a distinction should be conceived between hedonic and eudemonic well-being in order to understand these different perspectives. Whereas hedonic well-being culminates job satisfaction, the latter is typically related to fulfillment of one’s potential and finding meaning and purpose in one’s profession (Guest, 2017:27). Actually, well-being is not seldom the absence of severe mental disorders or adversities, in contrast it is more about a purposeful and meaningful life (Langer, et al., 2017:3) and eudaimonic well-being focused on this meaningfulness and self-actualization.

Subjective well-being can be affected by many factors in social life. For instance; reduced fairness is quite related to growing inequality (Picketty, 2014) that results in lower levels of individual well-being. Well-being can also be influenced by deprivation of optimism about one’s future (Guest, 2017:23). In modern life, each new day new threats to progress and existence emerge, threatening one’s security and peace. The change in optimism about the future is particularly acute for millennials. For the first time in history, field researches show that prospects of millennials are poorer than those of previous generations (Elliott, 2016).

When we turn our lens to the benefits of well-being in organizational settings we realize that it has many positive outcomes for both individuals and organizations. For instance; Bakker and Demerouti (2007) proposed that well-being lowers the potential to experience burnout and stress and give way to greater work engagement, namely it balances the requirements of work and the resources existing for carrying out the work. These requirements can cover workload, emotional requirements of the job and work/private life conflict and job resources encompasses sufficient levels of job autonomy, social support, growth opportunities and constructive feedback. Although related literature has showed the benefits of well-being in making jobs more meaningful and redesigning jobs to ensure greater

autonomy, after the 2008 financial crisis, work demands and oppression related to increased work demands have exacerbated owing to the challenge of stalled productivity in most markets. Moreover, increases in workload alongside static wages has become even more burdensome leading to less fair work climates and threatened well-being of individuals (Guest, 2017:23). Over time, new understandings and mindsets have become necessary for understanding the concept of well-being.

Eudaimonia

Hedonism explains the main motivational principle of feeling pleasure and avoiding pain. The hedonic perspective to understanding human well-being can be understood as the assessment of subjective well-being (Diener et al., 2003) as a broad subjective evaluation about one's life in terms of pleasantness/unpleasantness (Iliescu et al. 2005: 375). Individuals' discrete experiences affect their global life satisfaction. What people experience in their daily routines, how they approach their experiences, and what they learn from life has important results for their growth and for the worth of their life affect their understanding regarding their well-being. In this point we should differentiate between hedonic well-being and eudaemonic well being.

Eudaemonic well-being has its roots in Aristotelian concept of eudaimonia which explains Aristotelian approach of human happiness. It explains the goodness of life encompassing a living in a way that involves the excellence of virtue (Haybron, 2000: 210). Being inspired by the ideas of Socrates and Plato, Aristotle claimed that the greatest good is eudaimonia, the kind of happiness consists of both pleasure and virtue. For Aristotle it is not simply a matter of perception that one is a good and virtuous person; it should also be conceived as a matter of cultivating high degrees of virtue (Bauer et al., 2008:83). Eudaimonia is the highest cultivation of individual character, it is the good life that can be lived ever (Bauer et al., 2008:82). That is to say, eudaemonic well-being and the good life are mostly related with each other, and they share a close relationship, since both of them consists of pleasure and meaning (Bauer et al., 2008:82). In fact, Eudaemonic well-being covers a level of pleasure that encompasses meaningfulness and growth that is why it is a more long-lasting type of of happiness (Bauer et al., 2008:83). Hedonic well-being is about an appraisal that one feels good, whereas eudaemonic well-being deals with an appraisal that one feels good but also nourishes meaningfulness in his life (Bauer et al., 2008:83).

According to Ryan & Deci (2000), self-determination theory should also be viewed as an important approach embracing the concept of eudaimonia, or in other words self-realization, as the main definitional aspect of well-being. This perspective tried to explain both what it means to actualize one's self and how it can be attained. Actually, self-determination theory suggests three important psychological needs encompassing autonomy, competence, and relatedness. The theory suggests that satisfaction of these needs is important for psychological growth, integrity and well-being of individuals and significant for its contribution to the experiences of vitality and self-alignment (Ryan and Deci. 2001:147). When compared with the hedonic view, the eudaemonic view, posits that the significant issue related to emotions is not feeling positive or negative, but whether the person is functioning with full capacity or not. That is why, under some special conditions such as the death of a loved one, individuals may be more fully functioning and having greater well-being, compared to the case if he/she has avoided sadness. From a eudaemonic point of view, issues like repression or explicit display of emotions and excessive control or undercontrol of emotions are highly related to what explains wellness (Ryan and Deci, 2001: 151). Self-determination theory suggest that the main psychological requirements for autonomy, ambidexterity, and connectedness should be conceived as antecedents of eudaemonic well-being (Ryan & Deci, 2000) and this intrinsically motivated attitudes are inherently authentic. On the one hand, Deci et al. (1989) claim that all leaders providing support for autonomy, providing non-controlling constructive feedback, and acknowledging the other's perspective will boost the experience of self-determination among their followers (Deci et al., 1989).

Positive Organizational Behavior and Wellbeing

Positive mindset can be seen in many forms ranging from a high sense of control referring to the sense of mastery and active tendency in influencing the environment, to optimism, and to self-enhancement which refers to the tendency of believing that one is much better than others regarding personal characteristics like intelligence, health, morality, friendliness, and generosity. Actually, a positive mindset serves to increase one's self-esteem, that in turn boosts life satisfaction. A positive mindset also serves to lower have-want discrepancies in one's life, that give way to satisfaction in various domains leading to life satisfaction and well-being. They also inflate the significance of these domains so that individuals enjoy and gain positivity from, and deflate the importance of domains wherein they experience negative emotions, again enhancing their life satisfaction and well-being (Sirgy, 2012:165). With this mindset, as a new and challenging field of scientific inquiry, positive organization researchers change our focus to positive organizational phenomena that contribute to enhanced human well-being. Different from other pervasive organizational approaches, it attempts to figure out what is the best of the human condition (Cameron et al., 2003:4). Having its roots in the principles of positive psychology, positive organizational behavior studies attempts to understand positive human processes and positive organizational dynamics that make life more understandable, worth living more satisfying (Cameron et al., 2003). Regarding well-being at workplace, one of the important positive researchers Fredrickson (2003) points that leaders' positive emotions can be contagious and he insists that emotional contagion is a mechanism enabling organizational transformation, since each individual's positive emotions can disperse through other individuals (p. 172). By spending too much time together and working together on their daily routines, leaders' and followers' emotions start to converge whereby emotional contagion (Ilies et al., 2005: 385). Over time they start to feel and behave in similar ways and gain similar tastes and convictions.

According to Seligman (2002) one of the most important positive organizational behaviorists, there are three important ways to reach well-being: feeling pleasure, identification, and finding meaning. Behaviors falling under each pathway affect individuals' well-being, however individuals often ought to make trade-offs between activities that are meaningful and activities enjoyable and rely on one pathway neglecting another. Seligman (2011) also talked about five subdimensions of well-being: positive emotions, identification, connectedness, meaning, and success – known with the PERMA acronym. He posited that each of these five dimensions are intrinsically rewarding, encompassing very important ends for struggling. When these components combine they contribute to human flourishing. He claims that there is not merely one unique indicator of how well one is doing. Seligman (2011) claims that his well-being model incorporates components of hedonia and eudaimonia into one model. Seligman (2002) argues that the pursuit of all these three pathways can be important in living the 'full life' which is a meaningful and satisfying life whereby we can reach our full potential. In fact, related research supported that the 'full life' gives way to an increased satisfaction with life above and beyond the independent contributions of each of these pathways (Schueller and Seligman, 2010:253).

Authentic Leadership and Well being

According to positive organizational behavior scholars, leaders, are important figures in creating well-being and high individual performance through satisfied, competent, and committed followers (Walumbwa et al., 2010). Authenticity when understood as being one's true self, has important results for the meaningfulness of employees' lives, specifically in leadership process (Ilies et al. 2005:374). Authentic leaders' personal integrity, their considerable self-awareness and noteworthy trustworthiness, give way to unconditional trust on others, increasing their followers' identification. Authentic leaders' self-awareness and their authentic behavioral and relational orientation, has the power to affect followers' identification with the leader and their organization, specifically when values of leaders and their followers match with each other.

On the one hand, authentic leaders affect their followers' well-being by touching to emotions. They create an atmosphere proper for dispersing positive emotions, anyway their own positive attitudes and moods influence followers' experiences regarding these positive emotions. Moreover, these leaders act

as a positive behavioral model with their expressive behaviors and authenticity and they support the self-determination of their followers whereby the opportunities they provide for skill development and empowerment. Most importantly, through social exchanges, they affect and elevate their followers (Ilies et al., 2005:383).

Authentic leadership should be conceived as a leadership process nourishing follower's psychological capacities and develops a positive work atmosphere that contributes to happiness and well-being of individuals through fairness, transparency, intimacy and authenticity (Baykal, 2019b). Authentic leaders are competent in creating hope among their followers. Followers with high levels of hope are often inclined to be more certain about their goals and more likely to value goal attainment process. Under authentic leadership, as time passes followers become more adaptable to change, they become more flexible at forming new alliances, and they become emotionally more powerful and stable in difficult times thus, leading to greater well-being (Zehir and Narçkara, 2016:253). In authentic leadership, the general process of social learning is a powerful mechanism through which authentic leaders can influence their followers by acting as role models (Ilies et al. 2005:384). In organizations, the considerable amount of interaction between leaders and their followers make authentic leaders important role model for followers and this exemplary behaviors empower followers and make them believe that they can behave in a similar manner (Conger and Kanungo, 1998: 479). When exposed to authentic leadership, followers' social learning experiences shape their learning processes and behavior over time, whereby transforming follower work behavior to be proper with the principles of authenticity. In fact authentic leadership becomes an important factor triggering the formation of learning which can be explained as is the transformation of learning into transcendental processes in an organization (Bayraktar, 2019).

Under authentic leadership, leaders'empowering style directly influences the psychological state of the subordinate (Conger and Kanungo, 1988). Actually, all positive leadership styles are noteworthy in their contribution to empowerment of employees (Fry, 2003, Walumbwa et al., 2014). In this point, understanding empowerment is important. Actually, empowerment should be conceived as a positive state of mind through which followers employees gain the autonomy to attain their goals by their own initiatives. Thus, empowered individuals experience satisfaction about their individual achievements (Park, et al., 2015:354) giving way to greater well-being. On the other hand, leaders' ethical approach also enhances wellbeing levels of individuals (Brown and Treviño, 2006; Walumbwa et al., 2011) which is also valid for authentic leaders that emphasizes authenticity, transparency and morality in their daily conducts (Walumbwa et al., 2010). Anyway, in the extant literature, there are considerable number of studies revealing the importance of organizational climate, supervisors, and leaders on individuals' well-being (Kossek, et al., 2011 Maidaniuc-Chirila and Constantin, 2016, Nierenberg, et al., 2017). Similarly, in their study on empowerment Molix and Bettencourt (2010) found that empowerment partially mediates group identity- psychological wellbeing relationship. Later, regarding ethical leadership, which is also a property of authentic leadership, Ahmad (2019) conducted a study among accountants in Jordan and results of this study confirmed that ethical leadership has a positive effect on psychological well-being of employees. Yousuf et al. (2019) also confirmed the positive effect of ethical leadership on employee well-being. There also noteworthy studies specifically concentrating on the effect of authentic leadership on employee well-being. For example; Nelson et al. (2014) revealed the positive effect of authentic leadership on well-being among nurses. Similarly, Rahimnia and Sharifirad (2015) confirmed the positive effect of authentic leadership on well-being.

Laschinger ve Fida (2014) also focused on authentic leadership and well-being relationship and confirmed the positive effect of authentic leadership on well-being experience of individuals. Later, Rahimnia and Sharifirad (2015) also confirmed the same relationship. Adil and Kamal's (2016) study also revealed the effect of authentic leadership on well-being in Punjab province and Islamabad. Weiss et al. (2018) investigated authentic leadership in explaining leaders' mental well-being. Furthermore, in Egyptian context Maher, Mahmoud and Hefny (2017) revealed that authentic leadership affect core psychological factors affecting employees' performance, satisfaction, turnover rate and employees' work well being.

Spiritual Leadership

Spirituality explain the essence of one's own existence, inner life and describes universal values that are independent of time and space and culminates a harmonious inner life and business life (Baykal, 2019a:45). Actually, spirituality is a highly and intensely personal mode of awareness. It is a state of human existence inducing a sense of holistic connectedness that fuses outer world and with one's inner life (Baykal, 2019c:50). Religiosity is usually confused with spirituality but people associate religiousness with authoritarian management, orthodoxy, dogma, and a closed system community, in contrast, they associate spirituality with a focus on the essence of life, wholeness, spirit, mystical experiences and inclusiveness (Dierendonck and Mohan,2006:228). Whether spirituality is associated with religion or not, we believe that it is helpful in boosting well-being experiences of individuals.

The rituals that are part of every religion or spiritual belief system give people a power and a place in their day-to-day living to be more resilient and satisfied. In that point, one can see a similarity between spirituality and religiosity, and the categorization regarding intrinsic and extrinsic orientation on religiosity (Allport & Ross, 1967). An extrinsic orientation in religiosity means using religion for providing security, status, or social support. It is much like a utilitarian motives. On the other hand, intrinsic orientation, is an internal attitude focusing on revering the sacred and having an altruistic and compassionate life_ (Allport & Ross, 1967). Actually, spirituality approach has its roots on this intrinsic orientation in the point that it gives importance to altruism, care, morality, interconnectedness (Narcikara and Zehir, 2016). Spirituality signifies the inner attitude of living the life in relation to the sacred. The essence of spirituality is the mechanisms whereby we discover, conserve and rediscover the sacred (Pargament, 2002:169). Worthington et al., (1996) suggested some important reasons explaining why religiosity or spirituality can culminate positive effects on individuals. For instance, religion can produce a sense of meaning and create something worth living and dying for, it creates hope and optimism, it creates the sense of being controlled by a beneficent and benevolent God, that compensates for reduced personal control with care and humility, it yields positive mental health outcomes, it creates a meaningful ruleset eliciting approval, and acceptance from others, it provides a social support network, lastly, it creates the sense of the transcendental and supernatural that boost a positive mood, but can also be a spiritual boost as well.

Similarly, spirituality is also effective on well-being of individuals through various mechanisms. Spiritual experiences are unaccustomed experiences at the upper end of the normal range, mostly inspirational and they can be really life-changing (Dierendonck and Mohan,2006:229). In this point, as Pawar (2012) suggest the workplace spirituality has an important antecedent of well-being. Ellison (1983) posited that spiritual well-being is an expression of one's spiritual maturity, and also it is the integral experience of people functioning in alignment with Creator's wishes (Ellison & Smith, 1991). Different from other resilience factors, spiritual resources tend to be useful in finding significance and meaning in one's life. Spiritual resources create the impression that one is powerful in times of crisis, when dealing with the uncertainties of life. It has also been posited that spirituality can be helpful in making people establish better relationships with others by becoming aware of their realities and by building relationships based on care and humility and using these assets as a source of interpersonal conflicts (Dierendonck and Mohan,2006:234). According to spirituality theorists, inner spiritual assets can be useful in experiencing a sense of secondary control over situations, and thereby giving a greater faith and hope that everything will turn out for the best. In fact, spiritual well-being as a component of eudaimonic well-being focuses on spirituality as an inner resource (van Dierendonck, 2004). Supporting this view, Pargament (1997) argues that spirituality is also effective on well-being owing to its power to appraise events from a different perspective, a more humane, holistic and transcendental point of view striving for greatest happiness for greatest number of people for both mundane and spiritual life.

On the one hand, workplace spirituality refers to an employee's experience of spirituality in the workplace and have quite akin assumptions with eudaimonic well-being. For instance, individuals'

experience of meaning at work and communal connectedness at work are two important aspects of workplace spirituality (Pawar, 2016:976). Meaning at work explains the extent to which the employee experience that his/her work contributes to the larger good of his group whereas communal connectedness at work explains the extent to which the individual experience connectedness with his/her peers at workplace and it is characterized by sharing, mutual obligations and commitment (Duchon and Plowman, 2005: 814). In fact, workplace spirituality has strong relevance to the well-being of individuals, organizations, and societies (Sheep, 2006:357). Since workplace spirituality fulfills employees' transcendent needs and needs related to meaning and community, it should be conceived as a significant work feature (Kolodinsky et al., 2008:465). Experiences of meaning and community have the potential to foster employee experiences of a constellation of positive attributes and positive functioning in the overall life and spiritual leadership is a proper kind of leadership in organizations fostering the experience of spirituality and creating the necessary ground whereby making altruism, hope, faith and goal orientedness important components of company culture (Narcikara, 2017) and nourishin eudaimonic well-being. Although scarce in numbers there are studies showing the positive effect of spiritual leadership and workplace spirituality on well-being experiences of individuals. For instance; Bodla and Ali (2012), Vandenberghe (2011), Pawar (2016) confirmed that workplace spirituality has a positive effect on employees' psychological well-being and studies such as Yusof and Mohamad (2014), Chen, Chen, and Li (2013), Ali et al. (2013) confirmed the positive effect of spiritual leadership on well-being of individuals.

Conclusion

In modern era, requirements of new working habits and pressures at work created an increasing threat to employee well-being (Guest, 2017:22). In this new life, some changes are quite positive such as the automation of routine activities, remote work and greater use of technology, while others includes challenges to employee well-being. In this study we have focused on one of the most common theories of eudaimonia which is a kind of psychological well-being, that can be equated to positive functioning (Ryff & Singer, 1998). We suggested that two different forms of positive leadership style can be helpfull in building eudaimonic well-being. The first one was authentic leadership. It is a unique form of positive leadership wherein authentic leaders influence their followers' well-being through positive emotional contagion whereby the positive emotions of leaders influence their followers' experiences in a positive manner (Ilies et al., 2005). Authentic leaders are the kind of leaders that may culminate greater satisfaction, work engagement and happiness through these positive emotions. Authentic leaders' followers are inclined to reciprocate by engaging in behaviors that are consistent with the behaviors and values of their leader. Such inclination culminates reater authenticity on the side of followers contributing to greater well-being (Ilies et al., 2005:387). Individuals' authenticity conduce greater self worth stemming from higher self awareness. We insist that, their authenticity, transparency and objectivity create a transcendental and meaningful level of well-being which may overlap with eudaimonia.

On the one hand, we suggest that spiritual well-being that may culminated by spiritual leadership is also about the well-being related to the fulfillment of the need for transcendence (Ellison, 1983: 331) that can be categorized as eudaimonic well being. Eudaimonic well-being spiritual well-being can be viewed as the state associated with fulfillment of ones spiritual strivings (Paloutzian, 2005) As mentioned before psychological well-being is characterized by experiences such as autonomy, authenticity, personal growth, interconnectedness, meaning, mastery of capabilities, and identification (Ryan and Deci, 2001: 146). Without doubt, such experiences can easily be nourished by holistic nature of spiritual leadership emphasizing interconnectedness, meaningfulness and morality (Narcikara, 2017). Spiritual leadership philosophy encompasses the search for a vision involving service to others, care, compassion and fairness and service for greater and higher ends. It is a psychological pattern wherby a meaningful life, wholeness, and interconnectedness can be blended (Baykal and Zehir, 2018: 124), thus creating the basis for reaching eudaimonia.

References

- Adil, A., & Kamal, A. (2016). Impact of psychological capital and authentic leadership on work engagement and job related affective well-being. *Pakistan Journal of Psychological Research*, 31(1).
- Ahmad, M. A. (2019). The effect of ethical leadership on management accountants' performance: the mediating role of psychological well-being. *Problems and Perspectives in Management*, 17(2), 228.
- Ali, H., Fani, M. I., Ali, H., & Shahab, S. (2013). Impact of gender diversity on spiritual leadership and followers need for spiritual survival/well-being. *African Journal of Business Management*, 7(39), 4122-4127.
- Allport, G. W., & Ross, J. W. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Abnormal Psychology*, 25, 3-33.
- Arnold, K. A. (2017). Transformational leadership and employee psychological well-being: A review and directions for future research. *Journal of Occupational Health Psychology*, 22(3), 381.
- Bakker, A. and Demerouti, E. (2007). 'The job demands-resources model: state of the art'. *Journal of Managerial Psychology*, 22: 3, 309-328.
- Bauer, J. J., McAdams, D. P., & Pals, J. L. (2008). Narrative identity and eudaimonic well-being. *Journal of happiness studies*, 9(1), 81-104.
- Bauer, J. J., McAdams, D. P., & Sakaeda, A. R. (2005). Interpreting the good life: Growth memories in the lives of mature, happy people. *Journal of personality and social psychology*, 88(1), 203.
- Baykal, E. (2019a). Spiritual Leadership in Collectivist Cultures: Turkey Example. In *Science and Spirituality for a Sustainable World: Emerging Research and Opportunities* (pp. 44-69). IGI Global.
- Baykal, E. (2019b). Innovating Through Reflective Learning in Mindful Organizations: Effects of Authentic Leadership. In *Handbook of Research on Managerial Thinking in Global Business Economics* (pp. 246-261). IGI Global.
- Baykal, E., & Zehir, C. (2018). Mediating effect of psychological capital on the relationship between spiritual leadership and performance. *Economics and Management*, 21(3), 124-140.
- Baykal, E. (2019c). Participation Banks: A Suitable Environment For Workplace Spirituality. *Mevzu-Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 43-63.
- Bayraktar, O. (2020). Learning Organizations. In *Handbook of Research on Positive Organizational Behavior for Improved Workplace Performance* (pp. 276-290). IGI Global.
- Bodla, M. A., & Ali, H. (2012). Workplace spirituality: A spiritual audit of banking executives in Pakistan. *African Journal of Business Management*, 6(11), 3888.
- Brown, M. E., Treviño, L. K., & Harrison, D. A. (2005). Ethical leadership: A social learning perspective for construct development and testing. *Organizational behavior and human decision processes*, 97(2), 117-134. <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2005.03.002>
- Cameron, K. S., Dutton, J. E., & Quinn, R. E. (2003). An introduction to positive organizational scholarship. *Positive organizational scholarship*, 3(13).
- Chen, C. Y., Chen, C. H. V., & Li, C. I. (2013). The influence of leader's spiritual values of servant leadership on employee motivational autonomy and eudaemonic well-being. *Journal of Religion and Health*, 52(2), 418-438.

- Compton, W. C. (2001). Toward a tripartite factor structure of mental health: Subjective well-being, personal growth, and religiosity. *The Journal of Psychology*, 135, 486–500.
- Conger, J. A., & Kanungo, R. N. (1998). *Charismatic leadership in organizations*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Deci, E. L., Connell, J. P., & Ryan, R. M. (1989). Self-determination in a work organization. *Journal of Applied Psychology*, 74, 580 – 590.
- Diener E., Lucas RE., (1999). Personality and subjective well-being. See Kahneman et al 1999, pp. 213–29
- Dierendonck, D. V., & Mohan, K. (2006). Some thoughts on spirituality and eudaimonic well-being. *Mental health, religion and culture*, 9(03), 227-238.
- Elliott, L. (2016). ‘Millenials may be the first to earn less than the previous generation’. *The Guardian*, 18 July.
- Ellison, C. W. (1983). Spiritual well-being: Conceptualization and measurement. *Journal of Psychology and Theology*, 11, 330–340.
- Felstead, A., Gallie, D. and Green, F. (2015). *Unequal Britain at Work*, Oxford: Oxford University Press.
- Fredrickson, B. L. (2003). The value of positive emotions. *American Scientist*, 91, 330–335.
- Grant, A., Christianson, M. and Price, R. (2007). ‘Happiness, health, or relationships? Managerial practices and employee well-being tradeoffs’. *Academy of Management Executive*, 21: 1, 51–63.
- Guest, D. E. (2017). Human resource management and employee well-being: Towards a new analytic framework. *Human Resource Management Journal*, 27(1), 22-38.
- Hatfield, E., & Cacioppo, J. T. (81). Rapson RI (1994) Emotional contagion. *M. S. Clark (Ed.), Review of personality and social psychology*, 14, 151-177.
- Haybron, D. M. (2000). Two philosophical problems in the study of happiness. *The Journal of Happiness Studies*, 1, 207 – 225.
- Ilies, R., Morgeson, F. P., & Nahrgang, J. D. (2005). Authentic leadership and eudaemonic well-being: Understanding leader–follower outcomes. *The Leadership Quarterly*, 16, 373-394.
- Keyes, C.L.M. (2005). Mental illness and/or mental health? Investigating axioms of the complete state model of health. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73, 539–548.
- Kossek, E. E., Kalliath, T., & Kalliath, P. (2012). Achieving employee wellbeing in a changing work environment: An expert commentary on current scholarship. *International Journal of Manpower*, 33(7), 738–753. doi:10.1108/01437721211268294
- Langer, Á. I., Schmidt, C., Mayol, R., Díaz, M., Lecaros, J., Krogh, E., ... & Villar, M. J. (2017). The effect of a mindfulness-based intervention in cognitive functions and psychological well-being applied as an early intervention in schizophrenia and high-risk mental state in a Chilean sample: Study protocol for a randomized controlled trial. *Trials*, 18(1), 1-9.
- Laschinger, H. K. S., & Fida, R. (2014). New nurses burnout and workplace wellbeing: The influence of authentic leadership and psychological capital. *Burnout Research*, 1(1), 19-28.
- Maher, A., Mahmoud, H. S., & El Hefny, S. (2017). Authentic Leadership and Psychological Capital: The Impact on Egyptian Employees' Work Well Being. *Electronic Journal of Knowledge Management*, 15(3).

- Maidaniuc-Chirila, T., & Constantin, T. (2016). Does workplace conflicts mediate the organizational climate–burnout relationship? A study on university employees. *Romanian Journal of Experimental Applied Psychology*, 7(2), 28– 42. doi:10.15303/rjeap.2016.v7i2.a3
- Mekler, E. D., & Hornbæk, K. (2016). Momentary pleasure or lasting meaning? Distinguishing eudaimonic and hedonic user experiences. In *Proceedings of the 2016 chi conference on human factors in computing systems* (pp. 4509-4520).
- Michalos, A. C. (2017). Education, happiness and wellbeing. In *Connecting the quality of life theory to health, well-being and education* (pp. 277-299). Springer, Cham.
- Molix, L. and Bettencourt, B. (2010), “Predicting well-being among ethnic minorities: psychological empowerment and group identity”, *Journal of Applied Social Psychology*, Vol. 40 No. 3, pp. 513-533.
- Narcıkara, E. (2017). Spiritüel Liderlik Davranışının Algılanan Performans Üzerine Etkisi (Phd Thesis). Yıldız Technical University, Social Sciences Institute, İstanbul.
- Narcıkara, E. B., & Zehir, C. (2016). Effect of Organizational Support in the Relationship between Spiritual Leadership and Performance.
- Nelson, K., Boudrias, J. S., Brunet, L., Morin, D., De Civita, M., Savoie, A., & Alderson, M. (2014). Authentic leadership and psychological well-being at work of nurses: The mediating role of work climate at the individual level of analysis. *Burnout Research*, 1(2), 90-101.
- Nierenberg, B., Alexakis, G., Preziosi, R. C., & O’Neill, C. (2017). Workplace happiness: An empirical study on well-being and its relationship with organizational culture, leadership, and job satisfaction. *International Leadership Journal*, 9(3), 2-23.
- Ong, A.D., & van Dulmen, M.H.M. (2006). *Handbook of methods in positive psychology*. New York: Oxford University Press.
- Paloutzian, R. F. (2005). Religious conversion and spiritual transformation. *Handbook of the psychology of religion and spirituality*, 331-347.
- Pargament, K. I. (1997). *The psychology of religion and coping*. New York: The Guilford Press.
- Pargament, K. I. (2002). The bitter and the sweet, an evaluation of the costs and benefits of religiousness. *Psychological Inquiry*, 13, 168–181.
- Park, J. G., Kim, J. S., Yoon, S. W., & Joo, B. K. (2017). The effects of empowering leadership on psychological well-being and job engagement. *Leadership & Organization Development Journal*.
- Pawar, B. S. (2016). Workplace spirituality and employee well-being: An empirical examination. *Employee Relations*.
- Peterson, C. (1999). 15 Personal Control and Well-being. *Well-being: Foundations of hedonic psychology*, 288.
- Picketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-first Century: The Economics of Inequality*, Boston, MA: Harvard University Press.
- Rahimnia, F., & Sharifirad, M. S. (2015). Authentic leadership and employee well-being: The mediating role of attachment insecurity. *Journal of Business Ethics*, 132(2), 363-377.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American psychologist*, 55(1), 227-268.

- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual review of psychology*, 52(1), 141-166.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1069–1081.
- Ryff, C. D. (2017). Eudaimonic well-being, inequality, and health: Recent findings and future directions. *International review of economics*, 64(2), 159-178.
- Ryff, C. D., & Singer, B. (1998). The contours of positive human health. *Psychological inquiry*, 9(1), 1-28.
- Schueller, S. M., & Seligman, M. E. (2010). Pursuit of pleasure, engagement, and meaning: Relationships to subjective and objective measures of well-being. *The Journal of Positive Psychology*, 5(4), 253-263.
- Seligman, M. (2011). *Flourish: A new understanding of happiness, well-being-and how to achieve them*. Nicholas Brealey Pub.
- Sheep, M.L. (2006), “Nurturing the whole person: the effects of workplace spirituality in a society of organizations”, *Journal of Business Ethics*, Vol. 66, pp. 357-375.
- Van De Voorde, K., Paauwe, J. and Van Veldhoven, M. (2012), “Employee well-being and the HRM-organizational performance relationship: a review of quantitative studies”, *International Journal of Management Reviews*, Vol. 14 No. 4, pp. 391-407.
- van Dierendonck, D. (2004). The construct validity of Ryff’s scales of psychological well-being and its extension with spiritual well-being. *Personality and Individual Differences*, 36, 629–643.
- Walumbwa, F. O., Mayer, D. M., Wang, P., Wang, H., Workman, K., & Christensen, A. L. (2011). Linking ethical leadership to employee performance: the roles of leader–member exchange, self-efficacy, and organizational identification. *Organizational behavior and human decision processes*, 115(2), 204-213. <https://doi.org/10.1016/j.ob-hdp.2010.11.002>
- Walumbwa, F.O., Peterson, S.J., Avolio, B.J. and Hartnell, C.A. (2010), “An investigation of the relationships among leader and follower psychological capital, service climate, and job performance”, *Personnel Psychology*, Vol. 63 No. 4, pp. 937-963.
- Warr, P. (1990). ‘The measurement of well-being and other aspects of mental health’. *Journal of Occupational Psychology*, 63: 3, 193–210.
- Waterman, A.S. (1993). Two conceptions of happiness: contrasts of personal expressiveness (eudaimonia) and hedonic enjoyment. *J. Pers. Soc. Psychol.* 64:678–91
- Weiss, M., Razinskas, S., Backmann, J., & Hoegl, M. (2018). Authentic leadership and leaders' mental well-being: An experience sampling study. *The Leadership Quarterly*, 29(2), 309-321.
- Worthington, E. L. Jr., Kuru A. T., McCullough, E. M., & Sandage, J. S. (1996). Empirical research on religion and psychotherapeutic processes and outcomes: A 10-year review and research prospects. *Psychological Bulletin*, 119, 448–487.
- Yousaf, K., Abid, G., Butt, T. H., Ilyas, S., & Ahmed, S. (2019). Impact of ethical leadership and thriving at work on psychological well-being of employees: mediating role of voice behaviour. *Business, Management and Education*, 17(2), 194-217.
- Yusof, J. M., & Mohamad, M. (2014). The influence of spiritual leadership on spiritual well-being and job satisfaction: A conceptual framework. *International Review of Management and Business Research*, 3(4), 1948.

Zehir, C., & Narcıkara, E. (2016). Effects of resilience on productivity under authentic leadership. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 235, 250-258.

Türk Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Libya Politikası

Dr. Fatih TUNA¹

Özet

Bu çalışma, Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Libya politikasını realizm teorisi çerçevesinde ele almaktadır. Çalışmanın genel çerçevesini, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de izlediği politikalar ile Yunanistan, GKRY, Mısır ve İsrail'in Türkiye'ye karşı izlemiş olduğu politikaları realizmin 'egemen devlet (sovereign state)' perspektifi oluşturmaktadır. Bu çalışmanın bulguları Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikası Libya ile ilişkilendirilmiştir. Türkiye'nin Libya'da izlediği dış politika, Doğu Akdeniz'de Libya, KKTC ve Türkiye'nin egemenlik haklarının korunması ve deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında önemli olduğu değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Libya politikası, jeopolitik ve stratejik açıdan hayati derecede önemlidir ve Türkiye, GKRY ve Yunanistan'ın Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) iddialarını reddetmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Doğu Akdeniz, Libya, Realizm, Türk Dış Politikası*

Realist Approach to Turkey's Foreign Policy: Turkey's the Eastern Mediterranean and Libyan Policy

Abstract

In this study, Turkey's policy towards Eastern Mediterranean and Libya will be discussed in the context of Realism. While doing this, the following countries ; - Greece, Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus, Egypt, Israel- politics towards Turkey will be examined along with Turkey's Eastern Mediterranean politics under the "sovereign state " perspective of realism. In the outcome of this study, the relation between Turkey and Libya will be evident. Furthermore, Turkey's foreign policy towards Libya will emphasize the importance of both the sovereignty and maritime zone rights of Turkey, Libya and Turkish Republic of Northern Cyprus. As a result, Turkey's foreign policy towards Libya in the Eastern Mediterranean is very important both geopolitically and strategically. Additionally , Turkey strongly rejects claims made by both Greece and the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus of an exclusive economic zone (EEZ)

Key Words: *Eastern Mediterranean, Libya, Realism, Turkish Foreign Policy*

Giriş

Doğu Akdeniz coğrafyasının sınırları konusunda genel bir fikir birliği bulunmaktadır. Söz konusu sınırlar, Bon Burnu ile Sicilya Adası'nın batı kısmı olan Lilibeo Burnu arasında çizilen hatla ifade edilmiştir. Bu tanımdan yola çıkarsak Doğu Akdeniz; Arnavutluk, Karadağ, Yunanistan, Libya, İsrail, Mısır, Türkiye, Bosna Hersek, Suriye, Filistin ve Tunus tarafından çevrilmiştir (Yaycı,2012:2).

Akdeniz, dünya denizlerinin sadece %1'ini kapsamasına rağmen yılda ortalama 220.000'den fazla gemi hareket halindedir ve bu gemi trafiği dünya deniz trafiğinin 1/3'üne tekabül etmektedir.

¹ Türkiye Tanıtım Vakfı Genel Başkanı, fatihTuna34@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9549-9972>

Akdeniz'deki gemi trafiği çok değişik ticari faaliyetleri içermekle birlikte yarısını Petrol tankerleri oluşturmaktadır (Yaycı, 2020:24). Enerji kaynaklarına sahip ülkeler ile enerjiyi kullanan ve gelişmiş olan ülkeler arasındaki geçiş yolları açısından Akdeniz'in jeopolitik önemi vazgeçilmez durumdadır. Akdeniz'in kendine has doğal öneminin yanında Süveyş kanalının açılması ile birlikte Avrupa—Uzakdoğu hattındaki yol 7.000 deniz mili kısalmıştır (Şafak, 2019:2). Bahsettiğimiz coğrafyanın diğer bir özelliği, gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkeler arasında köprü durumunda bulunmasından dolayı, terörizm, yasa dışı göç, uyuşturucu kaçakçılığı açısından da birçok güvenlik sorunu ortaya çıkmaktadır (Kedikli & Deniz, 2015:401).

Sonuç itibari ile Doğu Akdeniz, Orta Doğu ve Avrupa arasında jeostratejik bir öneme sahip olmasının yanında, yukarıda saydığımız sebeplerden dolayı hemen hemen tarihin her safhasında güç mücadelelerinin yaşandığı bir bölge olmuştur.

Doğu Akdeniz, yüzyıllardır süregelen deniz ticaretinin yanında içinde olduğumuz yüzyılın başlarında keşfedilen doğalgaz ve petrol rezervleri ile birlikte var olan ekonomik değerini katbekat artırmıştır (Yaycı, 2012:9). Petrol ve doğal gaz arama tekniklerinin gelişmesi ile birlikte keşfedilen enerji kaynaklarının potansiyellerinin hayli yüksek olması, bölgede tansiyonu yükseltmiş ve rekabeti daha da sertleştirmiştir. Bunun sonucunda, ülkelerin Akdeniz üzerindeki münhasır ekonomik bölge (MEB) ve deniz yetki alanlarının sınırlandırılması ilanı, dış politika açısından önemli bir parametre haline gelmiştir. Akdeniz'e kıyı ülkelerin kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge ilan etmeleri ile birlikte yeni çatışma alanları ortaya çıkmıştır. Türkiye, söz konusu ülkeler içerisinde en göze çarpan sıkıntıyı, Kıbrıs adasının tek temsilcisi olduğunu iddia eden Güney Kıbrıs (GKRY) ile yaşamaktadır. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin politikaları, Türkiye aleyhine olmakla beraber, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) doğal haklarını da yok saymaktadır. Mısır, İsrail ve Lübnan, 2000'li yılların başında GKRY ile MEB antlaşmasını imzalamışlardır. Bu süreçte Türkiye, Doğu Akdeniz politikasını daha itidalli bir çerçevede ortaya koymasına rağmen, GKRY ilan ettiği tek taraflı MEB antlaşmaları ile Türkiye'nin ve KKTC' nin varlığını yok saymaktadır. Türkiye, itidalli politikaları sürdürmekte beraber Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde, kendisinin içinde olmadığı hiçbir MEB antlaşmasını tanımayacağını ilan etmiştir (III. Uluslararası Güvenlik Sempozyumu Raporu, 2019:56-58). 2011'e geldiğinde ise Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile kıta sahanlığı sınırlandırma anlaşması yaparak, Doğu Akdeniz'deki MEB alanının sınırlarını ortaya koymuştur. Türkiye, MEB yetki alanlarının ilanından sonra, söz konusu bölgeyi kontrol altında tutmak için askeri faaliyetler ve tatbikatlarını yoğunlaştırmıştır. Her ne kadar Türkiye Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine (BMDHS) taraf olmasa bile uluslararası hukukun verdiği hakları sonuna kadar kullanmak istemektedir. Uzun yıllardır süregelen çalışmalar ve gayretlerin sonucunda Türkiye, 27 Kasım 2019 tarihinde Libya ile MEB konusunda anlaşmaya vararak Doğu Akdeniz'deki radikal politikalarını uygulamaya başlamıştır. Aslında bu anlaşma, Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikasında alışlagelmişin dışında bir anlam ifade etmesinin yanında, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan'ın iddia ettikleri münhasır ekonomik bölge sınırlarını da reddettiğini ortaya koymaktadır (Anadolu Ajansı, 2019).

Kurmay Başkanı Tümamiral Cihat Yaycı'nın yaptığı çalışmalar, Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikasının ve münhasır ekonomik bölgenin (MEB) ilan edilmesindeki çalışmalarda önemli katkılar ortaya koymuştur. Bunun yanında, Prof. Dr. Metin Öztürk'ün 2003 yılında yazdığı 'Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs' kitabı ile Prof. Dr. Sertaç Hami Başeren'in yayınladığı 'Doğu Akdeniz'de Hukuk ve Siyaset' kitabı Türkiye'nin Doğu Akdenizle alakalı politikalarını ve son yıllarda meydana gelen çatışmaların analizini incelemektedir. Fakat 2009-10 yıllarından itibaren Avrupa Birliği (AB) destekli Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'deki hukuksuz politikaları Türkiye aleyhine işlemektedir. Cihat Yaycı'nın bu yıllardan itibaren Türkiye'nin haklı tezlerini temel aldığı ve diğer akademisyenlerden farklı olarak benimsediği haritalama yöntemiyle Türkiye'yi karadan Libya'ya, İsrail'e ve Mısır'a komşu yapmaktadır. Örneğin Türkiye, genel olarak Akdeniz'de muhtemel MEB bölgesi için deniz yetki alanlarını ve ilgili kıyıdaş devletleri 'düşey hatlar' kullanarak belirleme anlayışını benimsemiştir. Bu yüzden akdenize kıyı olan devletler olarak sadece Suriye, KKTC ve Mısır muhatap alınmak zorunda kalmıştır. Cihat Yaycı; 0-180° istikametinde sadece boylamları dikkate alarak dikey hatların kullanılması, yerküre haritasına hiçbir eğim yokmuş gibi 2 boyutlu bakılmasından kaynaklanan ciddi bir eksiklik olduğunu ifade etmektedir.

Ona göre bu durumda sadece kuzey-güney ya da doğu-batı hattında ilgili devletler tespit edilebilir. Yayıncıya göre; ‘*yerküre haritasına 3 boyutlu olarak bakıldığında, 360°’yi kapsayacak şekilde farklı açılar kullanılarak çeşitli istikametlerde ortay hatlar belirlenebilir. Bu haritalama yöntemiyle Türkiye’nin İsrail ve Mısır ile sınırlandırma anlaşmaları yapması söz konusu olmaktadır. GKRY, MEB ilan ederken ve sınırlandırma anlaşmaları imzalarken, Türkiye’nin aksine, düşey hatlar yerine diyagonal hatlar kullanmıştır. Böylece GKRY, hem karşılıklı sınırlandırma anlaşması imzalayacağı kıyıdaş ülke sayısını hem de sahip olacağı deniz yetki alanlarını arttırmıştır. Türkiye’de milli menfaatlerini ve Mavi Vatan sınırlarını koruması için diyagonal hatları kullanması gerekmektedir*’ (Yayıncı,2020:147-48). Böylece GKRY’nin sözde ilan ettiği MEB bölgesinin hukuksuzluğu ortaya çıkmış olacaktır.

Bu çalışmada Cihat Yayıncı’nın konuyla ilgili yayınladığı kitaplar; Libya Türkiye’nin Denizden Komşusudur (2019), Doğu Akdeniz’in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye (2020), Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye (2012) yayınları temel referans alınarak, Türkiye’nin dış politika izlediği yaklaşımları realist teorinin önemli bir saçı ayağı olan egemen devlet (sovereign state) perspektifinden incelenecektir. Böylece Türkiye’nin izlediği politikaların teorik çerçevesi çizilmiş olacaktır. Çalışmanın sorunsalı: Türkiye’nin Libya’ya yardım etmesindeki temel çıkarı; Doğu Akdeniz’deki kıta sahanlığının kontrolünü sağlama ve Libya’daki Türk yatırımlarının ve ikili ekonomik çıkarların zarar görmemesidir. Bu yüzden Türkiye, Trablus hükümetine siyasi, ekonomik ve askeri olarak destek vererek kazanımlarını korumak istemektedir. Ayrıca, jeopolitik ve stratejik önemi olan deniz yetki alanlarını ‘Mavi Vatan’ doktrini çerçevesinde korumak için realist argümanların öne çıktığı aktif politikaları uygulamaktadır.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde teorik altyapı oluşturulacaktır. Bu bölümde realizmin genel argümanları ile birlikte *egemen devlet* kavramı açıklanacaktır. İkinci bölümde ise Türkiye’nin Doğu Akdeniz politikası çerçevesinde Libya ile olan ilişkileri ele alınacaktır.

1. Uluslararası İlişkilerde ‘Egemen Devlet’: Kavramsal ve Teorik Bir Çerçeve

Uluslararası politika acımasız ve tehlikeli politikaları olan egemen devletler arasındaki rekabet alanı olarak tanımlanmaktadır. Bu alanda her devletin temel amacı, uluslararası ilişkilerdeki etkisini en üst düzeye çıkarmaktır. Bu durumda gücün (power) diğer devletlere karşı üstünlük aracı olduğunu ifade etmektedir. Uluslararası alan hiyerarşik, dikey, yatay, merkezi, heterojen, yöneten/ilen ve çatışmacı olarak nitelendirildiği politik bir olgudur. Başka bir ifadeyle anarşik ortamın olduğu, güç için mücadelenin ön plana çıktığı, ilişkilerin yatay olmayan karşılıklı değişkenliğinde olabileceği bir alandır (Waltz, 2001).

Siyasi düşünce geleneği olarak bilinen realizm, yüzyıllar boyunca uluslararası ilişkiler düzeninde etkili olmuştur. Kelime anlamı olarak da realizm, realist teori üzerine çalışan yazarlar ve siyaset teorisyenleri tarafından dünyayı olması gerektiği gibi görmemektir (Viotti ve Kauppi, 2013:55). Siyasal realizm olarak da bilinen realizm, uluslararası politikada bir düşünce rekabeti ve çatışmacı politika olarak görülmüştür. İdealizm veya liberalizm, uluslararası alanda işbirliğini vurgularken, realizm uluslararası politikada işbirliğini dikkate almaz. Realist teori, devletin uluslararası arenada güvenlikleri ile ilgili anahtar oyuncu olduğunu, ulusal çıkarları gözetme ve güç (power) için mücadele etme konusunda hareket ettiğini vurgulamaktadır (Karpowich, K. ve Julian, W. 2018). Önemli realistlerden biri olan Carr’a göre, realizm barışçıl bir dünya bulmanın arzu edilebilir olduğu konusunda hemfikirdir, ancak güvenlikçi anlayış rekabeti ve savaşların olması bu gerçek dünyadan kaçınmanın kolay bir yolu değildir. Barışçıl bir dünya kurmak kuşkusuz büyüleyici bir fikirdir, fakat pratik değildir. Realizm, mevcut güçlerin dayanılmaz gücünü ve mevcut eğilimlerin kaçınılmaz karakterini vurgulama eğilimindedir. Böylece realizm uluslararası arenada söylemsel (discourse) davranıştan ziyade gerçek niyetlerin ve politikaların peşinden giderek egemenliği elde etmeye odaklanmaktadır (Mearsheimer, 2001:55-6).

Realizm, pratik olarak devleti uluslararası arena da rasyonel bir oyuncu olarak görmenin zorluklarının farkındadır. Fakat, uluslararası ilişkilerde devleti hem üniter hem de rasyonel aktör olarak görmektedir. Devlet üniter olarak tanımlanır, çünkü devlet içindeki siyasi temsilciler arasındaki fikrin farklılıkları belirlenir ve devletin tek sesli olması sağlanır. Realizmin hipotezleri devletlerin oyun teorisinin uygulanmasında, caydırıcılıkta, silah kontrolü, güç dengesinin sağlanması ve kullanımında rasyonel seçeneklerin uygulanması temel amaçlardır. Belirli amaçlar göz önüne alındığında, devletler mevcut hedefleri ışığında bu hedeflere ulaşmak için kabul edilebilir alternatifleri de düşünmektedir. Rasyonel devlet, gerçek dünyanın bir açıklaması değil, realist bir varsayımdır (Viotti ve Kauppi, 2012:56). Bu yüzden realizm, Soğuk Savaş boyunca baskın bir teorik gelenek olmuştur. Realizm, uluslararası siyaseti, kendileriyle ilgilenen devletler arasında güç mücadelesi olarak gösterir ve çatışma-savaş olasılığı konusunda genellikle olumsuzluk gösterirdi. Dolayısıyla, her iki tarafın savaşmak için olumlu beklentisi varsa ve savaşın beklenen faydaları, beklenen barış yararlarından daha büyükse, savaş mantıklı olabilir. Realist olanlara göre, güç çatışması ve rekabeti uluslararası politikanın gerçek yüzleridir (Walt, 1998:31-32).

Realizm, çeşitli kuramsal bir gelenek olan çeşitli yaklaşımlar ve iddiaları içermektedir. Kurucuları arasında; Thucydides, Machiavelli ve Hobbes sıklıkla başvurulan isimlerdir. Bugün klasik gerçekçiliğin yerini neo-realizm almıştır. Ancak, her iki teori de onu liberal, eleştirel ve postmodern düşünce olarak temsil eden uluslararası ilişkiler teorisyenleri tarafından eleştirilmiştir.

Devletler kazanmaları için gereken güce erişmek ve hedeflerini gerçekleştirmek istemektedir. Birçok realist için, egemenlik devletler arasında güç için mücadele veya güç kullanımı uluslararası ilişkilerin merkezinde yer alır. Önemli realist teorisyenlerden biri olan Morgenthau, Uluslararası Politika kitabındaki güçten şöyle bahsetmektedir: “Uluslararası politika, tüm politikalar gibi, güç mücadelesidir. Uluslararası politikanın nihai amaçları ne olursa olsun, gücü elde etmek her zaman doğrudan hedeftir ”(Morgenthau ve Thompson, 1985: 31). Morgenthau, gücün devletler için 'acil hedef' olduğunu geniş bir şekilde açıklamaktadır. Bu noktadan itibaren, realist akademisyenler uluslararası güç konularını anlamak için tanımlayıcı bir terim olarak 'power (gücü)' etkili bir şekilde tekelleştirdiler. Temel olarak askeri kapasiteleriyle ilgili betimlemeleri karakterize ettiler ve devletleri sınıflandırmak ve davranışlarını netleştirmek için gücü kullandılar (Berenskoetter ve Williams, 2007:2-3). Carr, Morgenthau ile hemfikirdi çünkü politikanın da bir anlamda tüm zamanların güç politikası olduğunu belirtti. Uluslararası siyasette önemli bir kuramcı olan Frederick Schuman'a göre, tüm siyasetin güç mücadelesi üzerine kurulduğunu iddia etmekle birlikte, güç; iç politikada farklı amaçlara erişmek bir araç olarak bakılmaktadır fakat uluslararası siyasette, güç amaç olarak görülmektedir (Schmidt, 2007:44-45). Devletler sonunda özgürlük, güvenlik, refah veya güç arayabilirler. Dolayısıyla devlet ekonomik, sosyal refah veya dini gibi amaçlarını belirler. Bu anlamda güç, uluslararası poker oyununda yüksek kartların tutulmasını ima edebilir. En iyi kartları göstermeniz durumunda, diğerleri muhtemelen ellerini düşüreceklerdir. Açıkçası, elinizi verimsiz ya da yenik bir şekilde oynarsanız, oyunu kaybedebilirsiniz (Viotti ve Kauppi, 2012).

Diğer taraftan gücü elde etmek için egemen devlet olmak gerektiği realistler tarafından ifade edilmektedir. Realistler ‘Egemen devlet (sovereign state)’ terimini, uluslararası politikadaki kritik anahtar kelimelerden birisi olarak değerlendirilmektedir. Egemen devletin tanımı, uluslararası ilişkilerde, coğrafi bir alan üzerinde yönetilen merkezi bir hükümet tarafından temsil edilen fiziksel olmayan tüzel kişiliğe sahip bir kimliktir. Uluslararası siyasette egemen olan devlet merkezli teorilerin temeli, devletlerin tanım olarak baskın olduğu varsayımına dayanmaktadır. Varsayım etmenin amacı, etkin bir şekilde var olan egemen unsur, devletler arasındaki işbirliği nedeniyle ortaya çıkan evrensel sonuçları kavramak, açıklığa kavuşturmak ve öngörmektir. Egemenlik de devletin bir özelliğidir ve diğer devletler tarafından saygı görür (Thomson, 1995:212).

On yıllardır Uluslararası İlişkiler teorisyenleri egemenliği araştırmakta ve tartışmaktadır. Realizm, liberalizm ve eleştirel teorisyenler arasındaki tartışma, egemenlik kavramını uluslararası hukuk ve siyaset felsefesi alanlarındaki soyut, gizli ve steril tartışmalardan teorik ve pratik anlamların öne çıktığı alana taşımıştır. Egemenlik (sovereignty) artık Uluslararası İlişkilerin araştırma gündeminde öne çıkmaktadır. Liberal teorisyenler için egemenlik, devletin sınırları içinde ve ötesindeki aktörleri ve faaliyetleri kontrol etme kabiliyeti açısından tanımlanır. Realistler için ise egemenliğin özü, devletin yetkili kararlar verebilme yeteneğidir, yani savaş yapma kararının

verilmesidir. İki okulun egemenliğin bu farklı yönlerine odaklanması göz önüne alındığında, Uluslararası İlişkiler teorisyenlerinin Soğuk Savaş sonrası dönemde egemenliğin durumu hakkında çelişkili ve bazen taban tabana zıt iddialarda bulunmaktadır. Bu durum ise egemenlik alanındaki tartışmaları derinleştirmekte ve zenginleştirmektedir (Thomson, 1995:213:14).

Egemen devletler Westphalian sistemi ile ortaya çıktı ve bu sistem günümüzde devam etmektedir. Devletler arasındaki ilişkilerle ilgili Westphalia antlaşması ve Westphalian düzeninin merkezinde bazı temel ilkeler vardır. Birincisi, uluslararası ilişkiler alanını egemen bir din üzerine belirli bir alanda tanımlar. İkincisi, her kral kendi krallığında imparatordur; dolayısıyla tüm devletler bağımsız ve eşittir. Yani, bu prensip ile Westphalian barışı ile devletlerin egemen eşitliği getirilmiştir. Son olarak ise hiç kimse diğerlerinden daha güçlü olamaz - uluslararası politikanın temel ilkesi olarak güç dengesinin korunması gerekmektedir (Encyclopaedia Britannica, 2018). Bugün, 1948'deki Birleşmiş Milletler bildirisi, her devletin ve milletin eşit ve bağımsız olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, 21. yüzyıldaki bölgesel devletin egemenliği, 16.yüzyılda kabul edilen Westphalia sistemin karakteristik özellikleri altında şekillenmiştir.

Realist düşünce ekolünün aksine İngiliz Okulu, bölge ve egemenlik arasındaki karşılıklı yapıyı tanımaktadır. İngiliz okulu neo-realizmin yapısal determinizmini reddetmektedir. Devletlerin uluslararası toplumun ilkelerini ve kurumlarını kabul ettiklerini varsaymaktadır. Çünkü ortak değerler etrafında düzenin sağlanması gerektiğini belirtirler. Bu yüzden birbirlerinin egemenliklerinin karşılıklı olarak tanınması, uluslararası toplumun temel kuralıdır. Diğer taraftan Cooper, Keohane gibi liberal teorisyenler için egemenlik, devletin sınırları içinde ve dışındaki aktörleri ile faaliyetleri kontrol etme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. 1980'lerin başından itibaren liberal teorisyenler, devlet merkezli paradigma saldırılarının, egemen devletin karşılıklı ekonomik bağımlılık, küresel teknolojiler ve demokratik politika tarafından aşındığını iddia etti. Bu sonuçtan yola çıkan Liberaller, devletlerin artık sınırlarını kontrol edemeyeceklerini iddia etmektedir. Modern teknoloji, devlet dışı veya alt diğer alanlardaki oyuncuların devlet sınırlarının ötesinde mal, para, insan ve bilginin akışını kontrol etmek için devlet müdahalesinden kaçınmasına izin verir. Özellikle sermaye, mali ve para politikalarını belirlemek için başka bir ülkeye veya para birimine geçebilir (Thomson, 1995:217). Egemen devletleri üzerinden liberal düşünceye yönelik eleştirilerde liberaller, egemenlik ve karşılıklı bağımlılık arasındaki ilişkiler konusunda belirsizdir. Devletler arasındaki karşılıklı bağımlılığın artmasının egemenlikten taviz vermek anlamına gelip gelmediği ise açık değildir. Liberal kesimlerin sistemsel açıdan önemli gördükleri karşılıklı bağımlılık, savaş veya çatışma durumlarında gerekli olan açıklamaları her zaman yapamaz.

Ruggie ve Ashley, egemenliğin devletin ebedi mülkiyeti olmadığını ifade ederler. Ayrıca global Siyaseti de çağdaş devlet sisteminin rakibi olmadan oluşturmanın imkanlarından bahsederler. Aslında modern devlet sistemi, üyeleri arasında otorite açısından bir fark görmemeleri konusunda benzersizdir. Her devlet, kendi topraklarında güç kullanma konusunda nihai ve münhasır otorite olarak kabul edilir (Thomson, 1995:218).. Bu noktada Waltz, egemenliğin temelini, devletin 'iç ve dış sorunları ile nasıl başa çıkacağına kendisinin karar verici olduğunu ifade eder. Devletler, egemenlik olgusunu öne sürdüklerinde egemen olarak kabul edilirler; yani devletler, iç ve dış tehditlere karşı otoritelerini savunabildiklerinde egemenliklerini ilan etmiş olurlar (Waltz, 1979: 96).

Egemenlik kavramı realist düşüncede uluslararası düzenin anarşi olduğu fikrinin benimsemesiyle daha anlamlı bulunmaktadır. Uluslararası anarşi, kapsayıcı yasa ve otorite eksikliğinde etkileşime giren egemen devletlerden çok daha fazlasını içermektedir. Devletlerin silahlanması ve çıkarların çakışması birbirlerine tehdit oluşturmaktadır. Esasında egemen devlet politikaları savunma gibi görünüyor, ancak savunma durumunda kullandıkları sistemler esasında saldırgan olabilir. Oyun teorisi bu durumu açıklamada yardımcı olmaktadır. Bazı realist teorisyenler için oyun teorisi, anarşik gücün devletler arasında dağılımını koşullar itibarıyla açıklamaktadır. Oyun teorisi, rekabetçi bir durumda rasyonel seçeneği veya ideal bir stratejiyi belirleme yoludur. Her bir oyuncu, her oyuncunun adımlarını tahmin etmeye çalışır ve maksimum fayda elde etmek için gerekli bilgileri, adımları hesaplar. Böylece olası hasarını en aza indirmeye odaklanır. Uluslararası ilişkilerde de çıkar çatışmasında egemen devletler arasında zararı en aza indirmenin yolları aranmaktadır (Donnelly, 2015:394-96).

Realizmin egemen devlet kavramını Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Libya politikası açısından ele aldığımızda konunun daha iyi anlaşılması öngörülmektedir. Doğu Akdeniz'de birçok egemen devletin çıkarları için orada bulunması, ülkeleri karşı karşıya getirmektedir. Anarşik ortamda hayatta kalmak, kendi kendine yetmek, bu durumun olmaması halinde ise benzer çıkarılara sahip ülkelerle ittifak ilişkisi içerisinde olmak kaçınılmazdır. Ayrıca ittifakların ve karşı ittifakların olduğu bir bölgede en ufak bir kıvılcımda çatışma kaçınılmaz olabilir. Her ülkenin kendi çıkarını maksimuma ulaştırması ve güçlü görünmeyi sürdürmek için diğer ülkelerin politikasını dikkatli takip etmesi gerekmektedir. Türkiye'de bu konuda kendi çıkarlarını ve egemenlik alanlarını korumak için her iki gücü, yani sert güç (hard power) ve yumuşak güç (soft power) araçlarını aynı anda kullanmaktadır.

2. Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Libya Politikası

Zengin doğalgaz ve petrol yataklarının bulunmasından sonra Doğu Akdeniz'de egemenlik güç çatışması şiddetlenmeye başlamış ve bölgenin stratejik konumu artarak önem kazanmıştır. Doğu Akdeniz'in Hint Okyanusu'ndan Avrupa'ya giden ticaret yolunda olması, Orta Doğu bölgesinden batıya giden enerji yollarına sahip olması, Bakü-Ceyhan boru hattı ile Kafkas petrolerini taşınması, Süveyş kanalı üzerinden gemi taşımacılığı gibi konular açısından bakıldığında jeostratejik önemi çok açık ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlarla beraber, Akdeniz'de adeta bir uçak gemisi konumunda olan Kıbrıs adası da uluslararası politika açısından, tarihte olduğu gibi bugün de önemini korumaktadır.

Türkiye'nin yukarıda ifade ettiğimiz stratejik önlemler ve faaliyetler dahilinde Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarının ortaya çıkarılması ile kimlerin söz konusu bölgede oyun kurucu olup olamayacağı önem kazanmıştır. Amerika'nın Jeoloji Araştırmaları Kurumu (USGS) raporlarına göre doğu Akdeniz'de 3.45 metreküp doğalgaz ve 1.7 milyar varillik petrol kaynağı olduğu tahmin edilmektedir. Aslında bu rakamlar bölgesel kaynakların küresel anlamda da güçlü bir etkiye sahip olacağını ortaya koymaktadır. Doğu Akdeniz, son zamanlarda Jeopolitik konumu, hidrokarbon potansiyeli ve tarihten gelen bir çok özelliği yüzünden emperyal güçlerin, özellikle Kıbrıs'ın etrafında güç elde etmek için sürekli bir mücadele alanı olmuştur (Özgür, 2017:31-32). Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin Doğu Akdeniz temelli politikaları Libya üzerinden incelenmeye çalışılacaktır. Esasında Türkiye'nin Libya ile olan ilişkilerinin geliştirmesinde ana etken Doğu Akdeniz'de kendisine karşı oluşturulan ittifak grubunu pasifize etmek ve Libya ile imzalanan anlaşmadan doğan hukuki haklarını uluslararası hukukta ve fiiliyatta kullanabilmektir.

Türkiye'nin doğu Akdeniz üzerinde sahip olduğu hakları, Akdeniz'e 1792 km ile en uzun kıyı şeridinde sahip olmasının yanında, 1959 Zürih ,1960 Londra anlaşmaları ile Kıbrıs adası üzerinde Yunanistan ve İngiltere ile birlikte garantörlük hakkı bulunmaktadır ve bu haklar uluslararası hukuk açısından da geçerli haklardır. Türkiye, Akdeniz'de en uzun kıyı şeridinde sahip olması ve uluslararası hukuktan doğan yasal haklar, Türkiye'yi bölgenin en etkin aktörü yapmaktadır (Duman,2019:215).

GKRY ve Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de yaptığı doğal gaz ve petrol çalışmalarına karşı Türkiye ilk olarak 1974 yılında cevap vermiştir. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına (TPOA) verilen ruhsat ile Rodos Adası'nın güney bölgesinde arama çalışmalarına başlamıştır. Türkiye bu kararı ile söz konusu bölgenin karasuları dışında olmasına rağmen, kıta sahanlığı içerisinde olduğunu ifade etmiş ve bir anlamda Doğu Akdeniz'in geleceği ile ilgili kendi politikasını da ortaya koymuştur. Yine Türkiye, Doğu Akdeniz politikası çerçevesinde 2007 yılında 36 16 18 meridyenleri arasındaki bölgede TPAO'ya arama ruhsatı vermiştir. Bu kararla Türkiye, son zamanlarda daha da önemli hale gelen Doğu Akdeniz ve Münhasır Ekonomik Bölge politikasının çerçevesini de ortaya koymuş oldu. Türkiye'nin aldığı kararlar genel anlamda Doğu Akdeniz politikasının çerçevesini oluşturmasının yanı sıra, 2007 yılında GKRY'nin ilan ettiği ve uluslararası hukuka aykırı 13 parselden oluşan MEB alanlarını da tanımadığını belirtmiştir (Kütükçü & Kaya, 2016:92-94).

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerin izlediği deniz yetki alanları politikalarına karşı ancak 2011 yılından itibaren aktif olarak bir politika ortaya koyduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu ülkelerin ortaya koydukları politikalara karşı Türkiye genel anlamda notalar vererek ve tepki göstererek protesto etmiştir. 2011 yılında ilk olarak KKTC ile yaptığı anlaşma ile artık Türkiye ciddi anlamda inisiyatif almaya başlamıştır. Yine bu dönemde TPAO'ya verdiği petrol-doğalgaz arama

ruhsatları ile Türkiye benimsediği realist politikaları fiiliyata geçirmiştir. Doğu Akdeniz'deki MEB, Kıbrıs adası etrafındaki üç bölgeden ibarettir. Birinci bölgede, Suriye, KKTC ve Türkiye, ikinci bölgede KKTC ve Türkiye, üçüncü bölgede ise Türkiye, Yunanistan, KKTC, Mısır, İsrail ve GKRY kıyıları bulunmaktadır. Türkiye'nin söz konusu bölgede ilan ettiği MEB toplamda 145.000 kilometrekare deniz yetki alanını ifade etmektedir. Aşağıdaki haritada, Türkiye'nin daha önce bahsettiğimiz haklarından doğan münhasır ekonomik bölge ve Avrupa birliği destekli Seville haritasındaki Yunanistan ve GKRY'nin iddia ettiği hakların karşılaştırması yapılmıştır (III. Uluslararası Güvenlik Sempozyumu Raporu, 2019:56-59).

Harita-1: Yunanistan ve GKRY'nin Türkiye'ye bıraktığı yerler ve Türkiye'nin talebi ettiği alanların karşılaştırması (III. Uluslararası Güvenlik Sempozyumu Raporu, 2019:56-59).

Yunanistan ve GKRY sürekli olarak Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki haklarını yok saymaktadır ve Türkiye'yi Akdeniz havzasından dışlamaya yönelik politikalar izlemektedir. Doğal olarak Türkiye, her defasında bu politikalara itiraz etmiş aksini ifade eden gerekli çalışmaları da yapmıştır. Türkiye yine Yunanistan'ın ortaya koyduğu adaların kıta sahanlığı fikrini kabul etmemekte birlikte eşitlik ilkesi doğrultusunda çözümler ortaya koymayı tercih etmiştir. Aslında uluslararası deniz hukukuna göre de Yunanistan'ın iddialarının dayandığı herhangi bir temel bulunmamaktadır. Yapılması gereken, coğrafyanın ortaya koyduğu özellikler, kıyı uzunlukları ve hakkaniyet çerçevesinde çalışarak eşitlik ilkesine uyan bir paylaşım yapılmasıdır (Günel, 2018:198-202). Uluslararası mahkeme ve tahkim kararlarında Türkiye'nin adaların kıta sahanlığı olmadığı tezini destekler mahiyetinde kararlar bulunmaktadır. Esasında Doğu Akdeniz'deki problemin çözümüne 1982 yılında Libya ve Tunus arasında yaşanan problem ve yine 1978'de Birleşik Krallık ile Fransa'nın Manş Denizi'nde yaşadığı sıkıntı önemli anlamda örneklik teşkil etmektedir. Her iki örnek de uluslararası hukuk ve adaletli paylaşım konusunda önemli çaba sarf eden Türkiye'nin tezlerini güçlendirmektedir (Ercümen, 2019).

Doğu Akdeniz, egemen devletler arasındaki rekabet alanı olarak tanımlanmaktadır. Küresel ve bölgesel ülkelerin buradaki amacı çıkarlarını en üst düzeye çıkarmaktır. Türkiye'de realistlerin benimsediği güvenlik ve egemen devlet yetkisi ve kapasitesi dahilinde bölgedeki haklarını korumak için askeri anlamda da önemli çalışmalar yapmaktadır. Türkiye Ege ve Akdeniz'in kesiştiği noktadaki Aksaz deniz üssünü kurarak bu anlamdaki en önemli icraatını ortaya koymuştur. Askeri teçhizatlarla donatılan deniz üssü, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki politikalarının gücünü artırmak ile beraber konunun ciddiyetini de ortaya koymuştur. Bunun yanında, Mersin Ağalar limanının inşa edilmesi Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerinin artmasına sebep olmuş, bölgedeki varlığını pekiştirmiştir. Yine Türkiye'nin 2006 yılında başlattığı Akdeniz Kalkanı Harekati, 1997'de başlattığı 'Açık Denizlere Doğru Stratejisi', Doğu Akdeniz'deki enerji ve egemenlik haklarına verdiği önemi göstermektedir (Yaycı, 2020: 136-144).

Liberalizmin benimsemiş olduğu uluslararası işbirliği ve barışçıl bir düzen kurma fikri her ne kadar büyüleyici olsa da bölge ve küresel güçlerin Doğu Akdeniz'deki politikaları incelendiğinde realist argümanların ve politikaların öne çıktığı görülmektedir. Bu pragmatik yaklaşım çerçevesinde Türkiye, Akdeniz'de askeri tatbikatlar yaparak Yunanistan ve GKRY'nin iddia ettikleri münhasır ekonomik bölge alanı içerisinde verdikleri ruhsatların geçerli olmadığı ve kabul etmediği mesajını vermektedir. Bunu yanında gambot diplomasisini etkin bir şekilde kullanan Türkiye, sürekli olarak Doğu Akdeniz'de askeri tatbikatlar ve eğitim faaliyetleri icra etmektedir. Soğuk Savaş döneminin şartları gereği Türkiye, Rus tehdidine karşı daha çok Karadeniz sularında aktif durumda idi. 1974 Kıbrıs harekâtı Türkiye'nin Ege ve Akdeniz de varlığını kuvvetlendirdi. Bunlara ek olarak 2019'dan itibaren belirlenen Mavi Vatan stratejisi ile Türkiye, yüzü aşkın gemi ile eşzamanlı olarak tüm denizlerde eğitim çalışmaları ve tatbikatlar yapmıştır. Yakın tarihimizin en önemli ve en büyük tatbikatlarından olan mavi vatan tatbikatı Türk Silahlı kuvvetlerinin tüm unsurlarının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu önemli ve hassas faaliyetiyle hem gambot diplomasisini kullanmak hem de Türkiye'nin egemenlik haklarını korunacağına dair güçlü bir mesaj vermek istemiştir (Genç, 2019).

2017 yılında Türkiye, Doğu Akdeniz'de gerginliğin artması ve egemenlik haklarının dikkate alınmadığını düşünerek araştırma gemisi olan Barbaros Hayrettin Paşa'yı daha önce KKTC ile yapılan anlaşma çerçevesinde belirlenen bölgelere gönderdi. Devamında ilk sondaj gemisi olan Fatih'i bölgeye sevk etti ve GKRY'nin iddia ettiği bölgelerde çalışma başlattı. Bu durum, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki haklarından taviz vermeyeceği konusunda net bir mesaj olmuştur. Oruç Reis adlı ikinci bir araştırma gemisi ve Türk Ordusuna bağlı savaş gemilerinin koruma sağlamak üzere bölgede bulunması, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki gücünün arttığının en açık ifadesi olarak yorumlanabilir (Arslan, 2019).

Bölgede bütün bunlar yaşanırken Türkiye henüz Münhasır Ekonomik Bölge sahasını resmi anlamda ilan etmemiştir. Bu çerçevede Türkiye, Akdeniz'de Yunanistan ve GKRY'nin iddialarını boşa çıkarmak ve etkilerini kırmak için Akdeniz'deki bütün parametreleri değiştiren deniz yetki alanı sınırlandırma anlaşmasını Kasım 2019'da Libya ile imzalamıştır. Aslında yapılan bu anlaşma sadece söz konusu taraf ülkelerin değil kıyıdaş diğer ülkelerinde dikkatini çekmiştir. Bazı ülkeler kendi aralarında antlaşmalar imzalanmış olmasına rağmen, Türkiye; coğrafi üstünlük, eşitlik ilkesi ve hakkaniyet çerçevesinde diğer ülkeler ile de müzakerelere açık olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye'nin Libya ile anlaşma imzalaması, münhasır ekonomik bölge sınırlarının belirlenmesi açısından önemlidir. Dolayısıyla, Yunanistan'ın tek bir sahil şeridi olarak kabul ettiği Girit'ten Meis'e kadar olan bölge ile GKRY ve Mısır ile yapılan anlaşmaların hukuki temeli zayıflamıştır. Türkiye'nin Akdeniz'in batısı için 2004 yılında BM'ye bildirdiği kıta sahanlığı dış sınırı, Libya ile yapılan anlaşmanın hukuki açıdan herhangi bir sorun doğurmasının da önüne geçmiş bulunmamaktadır (Çaşın, 2019).

Aşağıdaki harita Türkiye Dışişleri Bakanlığının paylaştığı Türkiye-Libya deniz yetki alanı sınırlandırmasını göstermektedir;

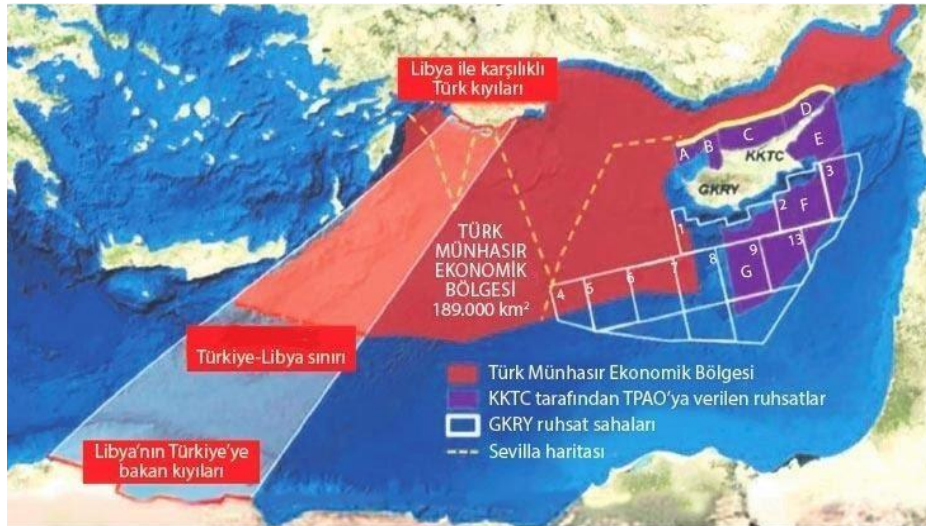
Harita-2: Doğu Akdeniz'de Libya ile Türkiye'nin yaptığı anlaşma ile belirtilen münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığını gösteren harita (AA,2019). <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/disisleri-bakanligi-turkiyenin-dogu-akdenizdeki-kita-sahanligi-ve-meb-sinirlarini-paylasti/1661261#>

Tablo-1: Doğu Akdeniz'e yönelik bölge ülkelerinin 2019 Yılında görüşme trafiği (Yaycı, 2020:123). 2016 yılı itibariyle Yunanistan-Mısır-GKRY-İsrail-Ürdün-İtalya ve Fransa gibi devletler toplam 26 kez devlet başkanları, Dışişleri ve enerji bakanlarının bir araya geldiği görüşmeler gerçekleştirmiştir.

	Ülkeler	Katılım	Tarih/Yer	Anlaşma/Açıklama
1	Yunanistan-GKRY-Mısır	Yunanistan Dışişleri Bakan Yardımcısı. Mısırlı Yetkililer, GKRY Başkanlık Komiser	10 Ocak 2019- Kahire	Diaspora ve NOSTOS olarak bilinen Köklere Geri Dönüş Programı hakkında görüş alışverişi
2	Yunanistan-GKRY-İsrail-Ürdün-Mısır-Filistin-İtalya	Enerji Bakanları	14-15 Ocak- Kahire	Doğu Akdeniz Gaz Formu İcra Edilmiştir, formun her yıl düzenli olarak yapılması kararlaştırılmış.
3	Yunanistan-Fransa-İspanya-Portekiz-İtalya-Malta-GKRY	Başbakanlar - Devlet Başkanları	29 Ocak Güney Lefkoşe	MED-7 Zirvesi çerçevesinde, enerji, göç, iklim değişikliği, Kıbrıs sorunu ele alınmıştır.
4	Yunanistan-Mısır-GKRY	Meclis Başkanları	11 Şubat 2019 Güney	Bölgesel işbirliği, enerji konuları, turizm ve eğitim alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi

			Lefkoşe	
5	İsrail-GKRY-Yunanistan	Başbakanlar	20 Mart 2019, Kudüs	Doğu Akdeniz ve Orta Akdeniz'de enerji bağımsızlığı ve güvenliğinin sağlanması
6	Yunanistan-Ürdün-GKRY	Devlet Başkanları	13 Nisan 2019- Amman	Enerji, Tarım, turizm, eğitim ve ticaret konularının geliştirilmesi,
7	Yunanistan-GKRY-Mısır	Dışişleri Bakanları	31 Temmuz 2019	Doğu Akdeniz'deki gelişmelere yönelik konular ile liderler zirvesinin Ekim 2019'da yapılması kararlaştırılmıştır.
8	Yunanistan-Mısır-GKRY	Devlet Başkanları	08 Ekim 2019	Doğu Akdeniz'de işbirliğinin artırılmasına yönelik ortak deklarasyonda bulunulmuştur.
9	Yunanistan-Mısır-GKRY	Savunma Bakanları	5 Kasım 2019	Doğu Akdeniz'de işbirliği ve terörizme karşı ortak irada beyanı.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde GKRY ve Yunanistan'ın öncülük ettiği girişimler sonucunda bölge ülkeleri Türkiye'ye karşı bir kamplaşma içerisindedir. Yunanistan ve GKRY, kendi iddialarını ve politikalarını Türkiye'ye kabul ettirmek için geniş bir ittifak arayışı içerisindedir. Bu doğrultuda Yunanistan'ın Mısır ve GKRY ile yaptığı anlaşmalar aslında Türkiye'nin haklarına ve menfaatlerine ciddi anlamda zarar verebilecek durumdadır. Aşağıdaki haritada açıkça ortaya konduğu gibi Avrupa Birliği destekli Seville haritasının işleme konması ile birlikte Türkiye 144.000 kilometrekare deniz yetki alanına kaybedip, sadece 41.000-kilometre karelik bir alana sıkıştırılıyordu. Türkiye, kendisine karşı oluşturulan cephelere ve politikalara iddia ettiği kıta sahanlığı içerisindeki GKRY ve diğer ülkelerin arama çalışmalarını engelleyerek, oluşturulan çevreleme politikalarına karşı harekete geçmiştir. Zaten Libya ile yapılan anlaşma, GKRY'nin ilan ettiği 13 bölgeden oluşan münhasır ekonomik bölge alanını da yok saymaktadır. Türkiye'nin ortaya koyduğu bu ciddi itiraz ve kararlı tutum, Akdeniz'de petrol araması yapan yabancı firmaların bölgedeki çalışmalarını durdurmalarına ve bölgeden çıkmalarına neden olmuştur (Yaycı, 2019). Yunanistan ve GKRY, çeşitli uluslararası kuruluşları kullanarak dünyayı Seville haritası konusunda iknaya çalışmış, aşağıdaki haritada görüleceği üzere Türkiye'yi Antalya Körfezi civarına haps etmeyi planlamışlardır.

Harita-3: Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin MEB sınırlarını gösteren Harita (Milliyet, 2019)
<http://www.milliyet.com.tr/siyaset/akdenizde-denge-lehimize-degisti-6090379>

Cihat Yaycı (2019), üzerinde çalıştığı haritalama metodu ile Türkiye'nin Libya'dan karadan komşusu olduğunu göstermek için bir takım haritalar çizmiştir. Yukarıdaki harita çizim metodunda Libya ve Mısır için Ortay hat yöntemi dikkate alınmıştır. Yaycı'ya göre; Marmaris, Kaş, Fethiye kıyıları ile Libya'ya ait olan Bordiya, Tobruk ve Derne kıyılarının karşılıklı kıyılar olması nedeniyle Libya ile Türkiye arasında bir sınırlandırma anlaşması yapılmasının gerekliliği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra Yaycı bu hattın Anamur kıyılarına kadar kaydırmanın mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Fakat, daha önce Mısır ile öngörülen ortay hat ile çakışmaması için bu hattın Kaş-Deveboynu arasında olmasının uygun olacağını iddia etmektedir. (Yaycı, 2019:84).

Diğer taraftan Yunanistan, GKRY ve Mısır gibi ülkeler Libya'nın içinde bulunduğu durumdan faydalanarak enerji jeopolitiğini yönlendirme ve enerji kaynaklarında söz sahibi olmak için sınırlandırma anlaşmaları yaparak hem Libya'ya hem de Türkiye'ye fiili durumu kabul ettirme arayışı içerisinde. Bu durum hem Türkiye hem de Libya'nın egemenlik alanlarının ihlali anlamına gelmektedir. Bu kapsamda Türkiye, Arap Baharı olayları başlamadan önce Libya ile deniz sınırlarının çizilmesi konusunda bir takım görüşmeleri başlatmıştı. Fakat Arap Baharı başladıktan sonra Kaddafi'nin devrilmesi ile süreç uzamıştır. Libya'da iktidara gelen yeni yönetimi Türkiye hemen tanımış ve büyükelçisini atamıştır. Ayrıca 2013 yılında askeri ilişkileri geliştirmeye yönelik Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşmasını da imzalamıştır. Ocak 2020'ye kadar Türkiye-Libya arasındaki askeri ilişkiler bu anlaşma çerçevesinde yürümüştür. Ocak 2020'de TBMM'den geçen Libya tezkeresi ile Türkiye daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Bu kapsamda Libya'ya yönelik askeri teçhizat ve eğitim programlarını yoğunlaştırmıştır. Bugüne kadar Türkiye'de 1000'e yakın Libya'lı askerler eğitim görmüştür. Bunların 285'i denizcidir (Yaycı, 2019:82-84).

Türkiye'nin Libya'da Ulusal Mutabakat Hükümetine (UMH) açıktan askeri, ekonomik ve siyasi anlamda destek vermesi, bölge ülkelerinin tepkisini çekmiştir. Türkiye'nin ulusal menfaatlerini korumak ve kollamak için Libya'daki siyasi iktidarı desteklemesi gerekmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin Libya'daki rolünün jeopolitik etkilerine baktığımız zaman önemli kazanımlar olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin Libya politikası, Akdeniz havzasındaki ülkeler dahil, dünyanın en önemli ve etkin kullanılan ticaret yollarının ve bölgedeki doğal kaynakların kontrolü ve dağıtımını konusunda rekabet halindeki ülkeler için önemli bir hamledir. Bu nedenle Türkiye'nin Libya ile imzaladığı anlaşma GKRY, Yunanistan, Mısır, İsrail gibi ülkelerin Doğu Akdeniz'deki paylaşma planlarına ciddi bir darbe anlamına gelmektedir.

Diğer taraftan, Libya'da Hafter'i açıktan destekleyen, BAE, Suudi Arabistan, Mısır, Fransa ve Rusya gibi ülkeler Türkiye'nin Libya politikasından rahatsız olmaktadır. Özellikle Mısır ve BAE'nin Türkiye karşıtı politikaları her alanda vuku bulmaktadır. Libya'ya yönelik BMGK'nin silah ambargosu devam etmesine rağmen 2014 yılından itibaren BAE milyonlarca dolarlık silahı ve paralı askerleri Eritre, Ürdün ve Mısır üslerinden kargo uçaklarıyla Hafter'e teslim etmiştir (Domazeti, 2020). Hafter yönetimi ayrıca petrol bölgelerini kontrol ederek İtalya, Fransa ve Rusya petrol şirketleriyle anlaşma imzalamıştır. İtalya, Libya'da tarafsızlığını belirtmekle birlikte her iki tarafla da iletişim halindedir ve çıkarını korumaya çalışmaktadır. Bu kapsamda Hafter yetkilileri ile İtalyan petrol şirketi ENI, Bahr Esselam Faz 2 sahasının %50 hissesine, Melitah ve Sabrata doğal gaz tesislerinin modernizasyonu ile Wafa sahasında yeni sondaj faaliyetleri için anlaşma yaptıkları bilinmektedir. Fransa'nın TOTAL şirketi el-Şarara'da %30, Murzuq'da %24 ve Waha'da %16 civarında hissesi olduğu bilinmektedir (Yaycı, 2019: 64-66). Rusya'nın ise Doğu Akdeniz'de egemen güç olma isteği 2013 yılında Putin tarafından ilan edilmiştir. Dolayısıyla Rusya'nın hem üs hem de enerji kaynaklarından pay almak için Hafter ile görüşme yaptığı bilinmektedir. Rusya, Libya'da Rus paralı askerleri 'Wagner' aracılığıyla doğrudan Hafter'e destek vermektedir. Hafter için bu kadar ülkenin destek vermesi Libya'daki yasal hükümet olan UMH'yi tedirgin etmiş ve siyasi olarak geleceği tehlikeye girmişti. Türkiye ile 27 Kasım 2019 tarihinde imzaladığı anlaşma ve TBMM'de Ocak 2020'de çıkartılan Libya teskeresiyle birlikte UMH, gücünü korumaya çalışmaktadır. Türkiye'nin Libya'da oyun değiştirici olarak sahaya girmesi birçok dengeleri alt üst etmektedir (Crisis Group, 2020: 17-20).

Türk dış politikasında benimsenen realist re-aktif politikalar meyvesini vermektedir. Çok taraflı, yapıcı, bölgesel ve güvenlik alanında izlenen pragmatik politikalar Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de elini güçlendirmektedir. Önceki sayfalarındaki haritalarda da görüleceği üzere Yunanistan,

GKRY, Mısır ve İsrail tarafından desteklenen East-Med projesi, Türkiye'yi Doğu Akdeniz'de dışlamaya yönelik en önemli projelerin başında gelmekteydi. Libya ile imzalanan deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşması bu projenin çökmesindeki en önemli unsurdur. Ayrıca Türkiye bu anlaşma ile KKTC'ninde haklarını koruma altına almıştır. Türkiye'nin bu kazanımlarını engellemek için Hafter ve destekçileri anlaşmaya şiddetle karşı çıkmaktadır. UMH'nin çökmesi ve Libya'nın tamamını Hafter kontrol etmesi için operasyon başlatılmış ve yoğun destek vermişlerdir. Bu kapsamda Türkiye, Libya'daki askeri varlığını artırmak için Tunus ve Cezayir ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu iki ülkeden UMH'ye yardım için üs talebinde bulunduğu çeşitli mecralarda basına yansımıştır. Dolayısıyla Türkiye için Libya, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının paylaşımı ve deniz sınırlarının belirlenmesi noktasında stratejik bir önem arz etmektedir.

SONUÇ

Türkiye, geçmiş yıllarda Doğu Akdeniz'de uzun süre kendi menfaatlerine karşı yapılan faaliyetlere gerekli tepkiyi göstermek de geç kalmıştır. GKRY ve Yunanistan'ın yaptığı usulsüz faaliyetlere genel olarak nota ve kınama metinleriyle cevap verilmiştir. Bunun yanı sıra GKRY, AB ile olan ilişkilerini kullanarak Kıbrıs adasının tek temsilcisi gibi davranmaya devam etmiştir.

2011 yılına gelindiğinde, Türkiye ve KKTC arasında imzalanan anlaşma ile birlikte Türkiye, Doğu Akdeniz'de aktif ve etkin politikalar izlemeye başlamıştır. Türkiye, Doğu Akdeniz'deki söz konusu sınırların paylaşım konusunu 1982 tarihli BMDHS'nin 74. ve 83. maddesinde yer alan 'eşitlik ilkesi' ve 'adil çözüm' kapsamında ele almaktadır. Aslında Türkiye, söz konusu anlaşmaya taraf olmamakla birlikte, ortaya koyduğu prensipleri Doğu Akdeniz için uygun bulmaktadır. Yunanistan'ın kabul ettirmeye çalıştığı Meis adası ve diğer adaların kıta sahanlığı önerisi hem uluslararası hukuk açısından hem de BMDHS'de yer alan ilgili maddelerde bir karşılığı bulunmamaktadır. Yunanistan ve GKRY'nin İsrail, Mısır ve Lübnan ile beraber Doğu Akdeniz politikaları genel olarak Türkiye aleyhinde yürümektedir. Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğalgaz ve petrol yatakları ile ortaya çıkan gerginlik çatışmaların yanında, GKRY'nin Kıbrıs adasının tamamı üzerinde hak iddia etmesi ve Kıbrıs Türklerinin varlığının eşit ölçülerde kabul edilmemesi uluslararası hukuku çiğnenmesine yol açmaktadır. Türkiye ise KKTC'nin ve kendisinin haklarını korumak için gambot diplomasisi eşliğinde Doğu Akdeniz'e savaş gemileri göndermiş ve gerektiğinde egemenlik haklarını kullanmaktan çekinmeyeceğini açıkça belirtmiştir.

Türkiye, Libya ile yaptığı deniz yetki sınırlarını belirleme anlaşmasıyla Doğu Akdeniz'deki egemenlik alanlarını kontrol altına almak istemektedir. Libya'ya verdiği siyasi, askeri ve ekonomik destek bu perspektiften ele alındığında Türkiye'nin izlediği politikanın daha iyi anlaşılacağı değerlendirilmektedir. Libya'daki Trablüs hükümetine verilen destek, aynı zamanda Ortadoğu'da Türkiye'nin rekabet ettiği ve karşı karşıya geldiği BAE, Mısır, ve Suudi Arabistan gibi ülkelerle de mücadelesini sürdürmek anlamındadır. Bu ülkelerin kendi otoritelerini korumak için bölgedeki demokrasi yanlı hareketlere ve hükümetlere karşı oldukları kamuoyu tarafından bilinmektedir. Türkiye hem bölgesel çıkarlarını korumak hem de Hafter yönetimine engel olarak UMH'nin iktidarda kalmasını sağlamak için aktif politikalar izlemektedir. Diğer taraftan Türkiye'nin bu politikalarının engellenmesi için AB'nin de girişimleri olduğu bilinmektedir. BMGK'nin Libya'ya yönelik ambargolarını denetlemek için AB üyelerinin 31 Mart 2020'de 'İrini' adını verdikleri operasyonu başlatma kararı bunun en somut örneğidir. Amaç deniz yoluyla Libya'ya giden silahların engellenmesi olarak açıklanmıştır. Fakat, esasında Libya'ya yönelik ambargoyu ihlal eden Hafter destekçisi ülkeler için herhangi bir denetim söz konusu değildir. Çünkü BAE, Mısır, Fransa, Rusya ve Suudi Arabistan, kara ve hava araçlarını kullanarak Hafter'e silah yardımı yaptıkları kamuoyuna yansımıştır (Anadolu Ajansı, 2020). Bu yüzden Türkiye, Doğu Akdeniz'deki jeopolitik hedeflerin korunması ve bölgedeki itibarını korumak için Libya'daki UMH hükümetine sahada askeri gücünü de kullanarak destek vermektedir. Genel olarak Türkiye'nin Doğu Akdeniz üzerinden Libya'daki kısa ve orta vadedeki politikası, Yunanistan, İsrail, Mısır ve GKRY'nin kurduğu Doğu Akdeniz Enerji platformunu işlevsizleştirmek ve Med-East boru hattını engellemektir. İsrail ve Mısır ile yapılacak bir MEB anlaşması, Türkiye'nin bölgedeki egemenlik haklarını güçlendirecek gelişmelerdir.

KAYNAKÇA

Anadolu Ajansı. (2019). 'Dışişleri Bakanlığı Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Kıta Sahaneliği ve MEB sınırlarını Paylaştı'. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/disisleri-bakanligi-turkiyenin-dogu-akdenizdeki-kita-sahanligi-ve-meb-sinirlarini-paylasti/1661261> (Erişim:24/12/19).

Anadolu Ajansı, (2020). Malta, AB'in İrini operasyonundan çekilmeye hazırlanıyor, Erişim: 22.05.2020. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/malta-abnin-irini-operasyonuna-destegini-cekmece-hazirlaniyor/1834040>

Arslan, R (2019) Doğu Akdeniz'de sondaj Faaliyetleri: 6 Başlıkta bilmeniz gerekenler <https://tr.euronews.com/2019/07/19/dogu-akdeniz-sondaj-faaliyetleri-bilmeniz-gereken-hersey-dogal-krizi-turkiye-kibris-ab> (Erişim:19:12.2019).

Berenskoetter, F. and Williams, M.J (2007) *Power in World Politics*. London: Routledge Taylor & Francis Group.

Çaşın, M.H. (2019) 'Türkiye-Libya Anlaşmasının Hukuki ve Stratejik Boyutları', <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-libya-anlasmasinin-hukuki-ve-stratejik-boyutlari/1668270> (Erişim:24.12.2019)

Crisis Group, (2020). *Turkey Wades into Libya's Troubled Waters*, Europe Report, No:257.

Donnelly, J. (2015) 'The Discourse of Anarchy in IR' *International Theory* 7:3, pp.393-425.

Domazeti, R. (2020). "Libya'da dengeler değişiyor mu?", İNSAMER, 20.04.2020

Duman, S. (2019). 'Doğu Akdeniz'de Emperyal Girişimler ve Türkiye'. *Karadeniz Araştırmaları*, 16:62, ss.213-230.

Ercümen, F. (2019) 'Doğu Akdeniz'de Yetki Alanlarının Belirlenmesinde Adaların Rolü', <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdenizdeki-yetki-alanlarinin-belirlenmesinde-adalarin-rolu/1670572#> (Erişim:12.05.2020).

Genç, D. (2019c). 'Türkiye'nin Mavi Vatandaki Dev Tatbikatı Göz Kamaştırdı', <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/mavi-vatandaki-dev-tatbikat-goz-kamastirdi/1411433> (Erişim:12:05:2020).

Karpowich, K. and Julian, W. (2018) 'Political Realism in International Relations' in Zalta E.N (ed) *the Stanford Encyclopaedia of Philosophy*. Stanford University: Metaphysics Research Lab. Available at URL=<https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/realism-intl-relations/> Accessed on 25 November 2018].

Günel, R.V. (2018). *Milletlerarası Hukuk*. İstanbul: Savaş Yayınları.

Kedikli, U. & Deniz, T. (2015). 'Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı'. *Alternatif Politika*, 7:3, ss.399-426.

Kütükçü, M.A. & Kaya, İ.S. (2016). 'Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz'deki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları ile Türkiye'nin Hukuki Durumu', *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt:6, sayı:2/1, ss.81-06.

III. Uluslararası Güvenlik Sempozyumu Raporu, (2019) *Doğu Akdeniz'den Basra'ya Krizler ve Düzen*, Rapor no:22.

Özgür, H.K. (2017). 'Hydrocarbonization of the Cyprus Problem'. *Perception*, Volume:22, number:2-3, pp.31-56.

Şafak, E. (2019). 'Doğu Akdeniz'de Enerji Bağlamında Değişen Dengeler'. *Yakın Doğu Enstitüsü*, Rapor no:2.

Mearsheimer, J.J (2001) *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: Norton.

Morgenthau, H.J and Thompson, K.W (1985) *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: McGraw-Hill.

Schmidt, B.C (2007) 'Realism and Facets of Power in International Relations' in Berenskoetter, F. and Williams, M.J. (ed) *Power in World Politics*. London: Routledge Taylor & Francis Group, pp. 43-63.

Thomson. J.E (1995) 'State Sovereignty in International Relations: Bridging the Gap between Theory and Empirical Research' *International Studies Quarterly* 39:2, pp.213-233.

Yaycı, C. (2012). 'Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılma Sorunu ve Türkiye'. *Bilge Strateji*, 4:6, ss.1-72.

Yaycı, C (2019). Türkiye-Libya Arasındaki Anlaşmanın Sonuç ve Etkileri, <https://kriterdergi.com/dis-politika/turkiye-ve-libya-arasindaki-anlasmanin-sonuc-ve-etkileri> (Erişim:24.12.2019).

Yaycı, C. (2019). *Libya Türkiye'nin Denizden Komşusudur: Doğu Akdeniz'de Deniz Alanlarının Sınırlandırılmasında Libya'nın Rolü*. ASAM: İstanbul

Yaycı, C. (2020). *Doğu Akdeniz'in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Viotti, P.R and Kauppi, M.V (2012) *International Relations Theory*, 5th ed. London: Longman.

Waltz, K.N (2001) *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press.

Waltz, K.N. (1979) *Theory of International Politics*. London: Addison-Wesley Publishing Company.

Walt, S.M (1998) 'One World, Many Theories' *Foreign Policy* 110, pp. 29-46.

Encyclopaedia Britannica, (2020). Westphalia, Erişim: 10.05.2020. <https://www.britannica.com/place/Westphalia>

Evrensel ve Yerel Arasında Bir Okuma Denemesi; Modern Mimarlığın Beş İlkesi ve Corbusier Konutları

Büşra DİLAVEROĞLU¹

Özet

Modern mimarlığın kurucularından biri sayılan Le Corbusier, Sanayi Devrimi ve İkinci Dünya Savaşı sonrası toplumları için işlevsel, ekonomik ve fakat çağın gerekliliğine uygun biçimde yeni bir üslup yaratmayı amaçlamıştı. Özellikle Şark Seyahati ve bu seyahati sırasında, az gelişmiş olarak saydığı toplumların ürettiği mimarlıktan oldukça etkilenen mimar, hayatının geri kalanında bu teknikleri, yeni bir standartlar sistemi kurup, bu sistemi evrensel alanda yaymaya adanmıştır. Le Corbusier'in bu yerellik okuması, çoğu zaman, yerele bir övgü gibi sayılır ve yerellik kavramı, Le Corbusier ile birleştirilerek yüceltilir. Bu nedenle bu çalışma Le Corbusier bağlamında iki soruyu tartışmaya açıp yanıt aramanın peşindedir. Biri, yerellik ve evrensellik mefhumlarının Le Corbusier düşüncesindeki yeridir. İkincisi ise yerelden yola çıkarak kurduğu standartlar sisteminin, evrensel sahnede bulunduğu yankının izini sürmektir. Bu bağlamda Le Corbusier'in konutları bulunduğu coğrafyalar ile beş ilke bağlamında karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Araştırma yöntem olarak Dilthey'in Hermeneutik okuması çerçevesinde yapılmıştır. Bu yöntem ile metinler arası bütüncül bir okuma yapılarak, yerel ve evrensel arasındaki arayışların izleri sürülmüştür. Yapıların söz konusu ilkeleri taşıyıp taşımadığı da, plan-kesit-cephe düzenlemelerinden okunarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Le Corbusier, Yerellik, Evrensellik, Modern mimarlığın beş ilkesi

An attempt to read between Universal and Local; Five Principles of Modern Architecture and Corbusier Houses

Summary

Le Corbusier, who is considered to be one of the founders of modern architecture, aimed to create a functional, economic and yet a new style for the post-World War II societies, due to technological developments, improvements of construction, and new materials. After his travel to Orient, the architect impressed by the architecture of simplicity of the societies which he defines as primitive. For the rest of his life, He tried to establish a universal system of standards and spread his ideas to the universal field. Most of the studies in the field of vernacular read Le Corbusier's understanding of vernacular architecture as a tribute to the locality. Thus, this study aims two things; one is focusing on the notions of locality and universality in Le Corbusier's thought and the second one is; the system of standards founded by Le Corbusier. The houses which are designed by Le Corbusier will be investigated according to their location and according to their condition to five principles. The study analyses texts and their relations to be able to understand the universal and local dichotomy according to Dilthey's Hermeneutik reading.

Keywords: Le Corbusier, Universality, Locality and Five Principles of Modern Architecture

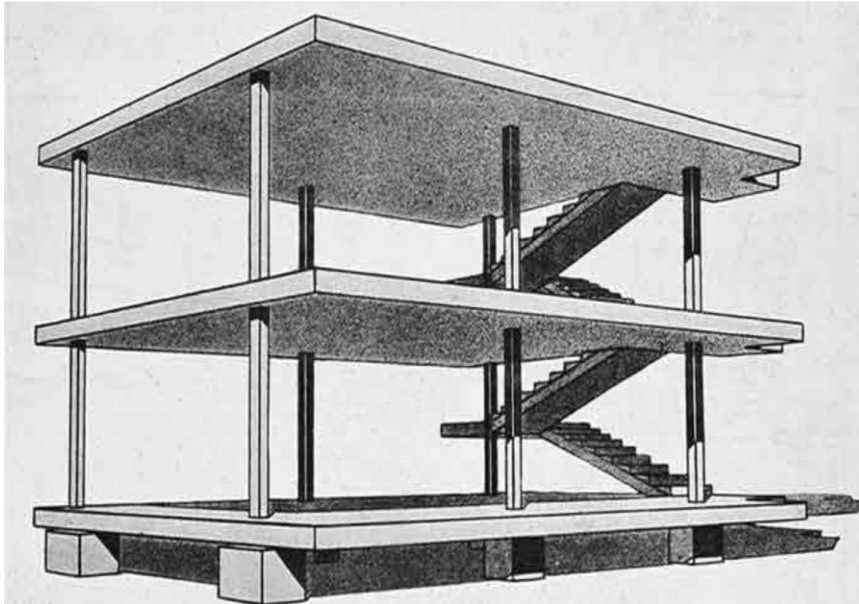
¹ Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Araştırma Görevlisi, bdilaveroglu@fsm.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0001-6312-6944>

Makale Geliş:06.06.2020-Kabul: 26.06 .2020

GİRİŞ

Sanayi devrimiyle birlikte gelişen teknolojik koşullar ve yeni malzeme olanakları şehirler için, İkinci Dünya Savaşı'nın izlerini ve ekonomik açmazlarını ortadan kaldırmanın bir yolu olarak görülüyordu. Ortaya çıkan konut sorununu ve ekonomik bunalımı ortadan kaldıracak olan şey bu nedenle, basit, ekonomik, coğrafi koşullardan bağımsız ve standart elemanlarla üretilebilecek olan yeni yapı biçimleriydi(Le Corbusier, 2017). Le Corbusier bu arayışı tutku haline getirmiş ve modern mimarlığın çehresinin şekillenmesinde epey etkili bir mimar haline gelmiştir. Müzeden, konuta, fabrikadan toplu konuta kadar pek çok yapı türü üretmiş fakat kuramını çoğunlukla konut yapıları üzerine şekillendirmiştir(Le Corbusier, 2017).

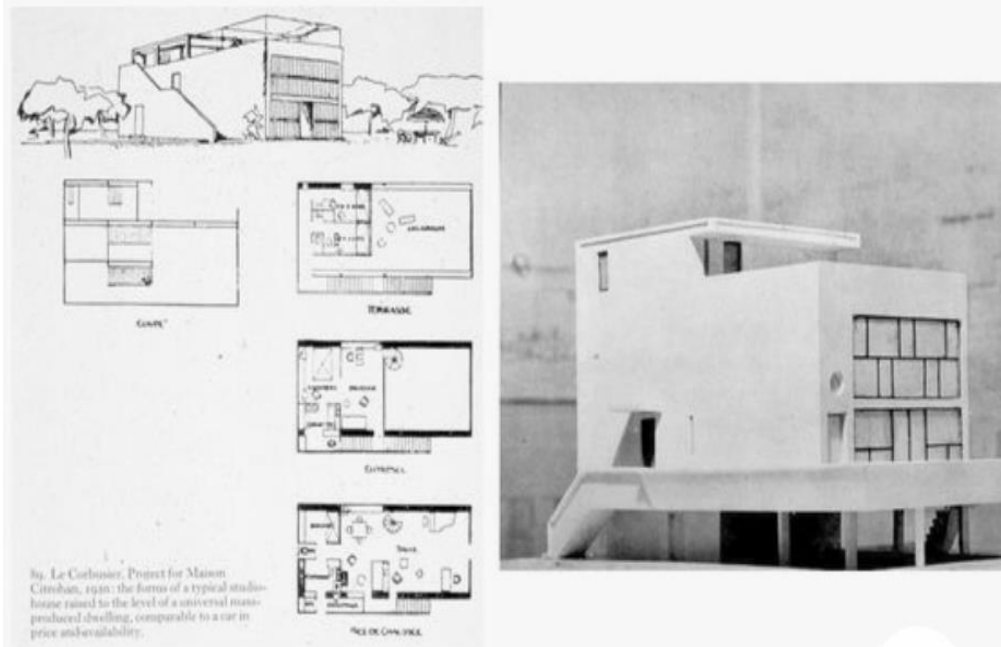
Modern mimarlığın stilinin oluşmasındaki en önemli etkilerden biri Le Corbusier'in öne sürdüğü beş ilkedir. Bu ilkelerini, kuramsal bağlamını en kuvvetli biçimde yansıtan yazısı, “ Yeni bir Mimarlığa Doğru Beş Nokta” bildirisi 1926 yılında ortaya çıkacaktır (Jeanneret, 1991). Bu mimarlık biçiminin ilk ilkesi taşıyıcılardır, taşıyıcılar noktasal olarak yerleştirilerek duvarların yerini alırlar ve iç düzenleme düşünülmezsizin, eşit aralıklarla yerleştirilerek oluşturulurlar. İkinci öge, çatı bahçeleridir. Çatı bahçeleri Le Corbusier için, kent içinde parselden kaybedilen alanı kazanmak ve zaman geçirmek için, başka bir açıdan da betonu nemli tutarak fazla çalışmasını önlemek adına, yararlı bir ögedir. Taşıyıcıların bağımsız planlanmasıyla her katta özgün bir planlama olanağı açığa çıkar, bu serbest mekan anlayışını doğurur, bu Le Corbusier'in üçüncü ilkesidir. Dördüncü ilkesi de betonarme sistemin gelmesiyle özgürleşen pencere açıklıklarıdır. Le Corbusier, bir taşıyıcıdan diğerine kadar uzanan bant pencereleri, yine taşıyıcıların verdiği serbestlik ölçüsünce mekana yerleştirir(Jeanneret, 1991). Beşinci ve son ilkeyse, cephenin özgürce tasarımıdır. Döşeme, yapıyı çevreleyen bir balkon gibi taşıyıcının ötesine uzanabilir, bu da cephenin taşıyıcıdan bağımsız olarak üretilebilmesi anlamına gelir ve cepheyi özgürce tasarlama olanağı da beraberinde getirir (Jeanneret, 1991).

Şekil I Dom-ino (Corbusier, 2010)

Bu standart elemanlardan oluşan ve kolayca inşa edilen yapıım sistemi esasında, İkinci Dünya Savaşı sonrası açığa çıkan konut ihtiyacına da verilen bir cevaptır (Aureli, 2014). Kitlesel üretimin prototipini, tekrarı ve yeni teknolojinin potansiyellerini açığa vurur (Eisenmann, 1979). Dahası, mimarlığın minimum durumlarını tanımlayabilir bir diyagram olması açısından da önemli bir referans noktasıdır (Eisenmann, 1979). Le Corbusier'in Domino (şekil I) ile olan ilişkisi, tıpkı Modulor ile olan ilişkisindeki gibi, her yerde kurulacak olan bir standartlar sistemi inşa etmektir. Bunun için de malzeme ve teknolojik araçları kullanmanın sınırlarını aramıştır.

Uçak, otomobil gibi teknoloji araçları Le Corbusier için mantık çağının araçlarıydı (Le Corbusier, 2010). Bu mantık nasıl gündelik hayatın hareket sorununa mantiki ve rasyonel bir sorun olarak yaklaşır, çözdüyse günün mimarlığı da, konut sorunları da belli türden bir problem çözüm yaklaşımına ihtiyaç duyar. Bu da makine çağının konutudur, dolayısıyla konut da bir makinedir (Corbusier, 2010). Makine gibi algılanmalı ve tasarlanmalıdır. Dom-ino’da bunun için işlevsel bir girişimdir. Malzeme açısından da bulunduğu çağ, uçak ve otomobil gibi çağın gerekliliklerini karşılama gücüne sahipti. Bina yapımındaki ürünlerin seri üretime başlaması, demir ve çimento evrimi mimarlığı, geçmiş ile olan bağından tamamen koparıyordu. Corbusier’e göre bu biçimler açısından bir devrimdi, ve bu biçimler artık eskisi gibi var olamazlardı (Corbusier, 2010). Bu nedenle de mimarlıkta da bir devrime ihtiyaç vardı, onu mühendisler gibi ileriye taşıyacak bir devrimdi bu. Matematiksel hesaplarla yönetilen ve ekonomi yasalarından esinlenen bir mimarlığın biçimlerinin devrimi(Corbusier, 2010). Bu devrimin gücünü de makinede bulduğunu söylemek zor değil. Bu nedenle Le Corbusier’in yazılarında da yapılarında olduğu gibi gündelik hayatta devrim yapmış gibi görünen bu nesnelerin imgeleri çok yoğundur. Konutun içinde yaşanılan bir makine olması, savaş sonrası ekonomik koşullar ile birleştğinde, ucuz ve ekonomik ama daha çok işlevsel gereksinimleri karşılayacak bir makine olmalıydı. Le Corbusier bu konuda o kadar ileri gider ki tasarladığı evlerden birine, Citroen arabasının markasından esinlenerek, “Citrohan” (Şekil II) diyecektir(Corbusier, 2010).

Şekil II Citrohan Konutu (Foundation, n.d.)

Corbusier bu devrimin kökenlerini barınak fikrinde bulur. Barınak insanlığın en zorunlu gereksinimi ve ilk tasarladığı gerektir (Corbusier, 2010). Bu nedenle geçmişin dogmatik inanışları üzerine kurulmuş olan konut da artık bağımsızlığını ilan etmelidir. Bu konuda en büyük sorumluluk Le Corbusier için mimarlığa düşer. Çünkü toplum, yetersiz bir eğitimle kendi alışkanlıkları doğrultusunda bir görsel düzen arayacaktır, yani geçmişe bağlı kalacaktır. Bu noktada mimarın görevi, duyuları etkileyecek, görsel istekleri tamamıyla karşılayacak, tüm duyuşsal belirimleri dışa vuracak bir düzenlemeyi üretmek ve bunu anlatmaktır. Bu biçimler Le Corbusier’e göre, basit geometrik biçimlerdir. Mimarlık asal geometrik formlar ile üretilmelidir. Yüzeylerle etkileşim kurmalı, pencere, kapı gibi bölücülerin yüzeyleri işgal etmesine engel olmak gerekir(Le Corbusier, 2010).

Le Corbusier için yüzey ve kütle ikilisini uzlaştırmanın bir yolu, yine Sanayi Devrimi sonucunda ortaya çıkan fabrika yapılarıydı. Belirli bir mimari görüşü benimsemeyen, işlev odaklı, salt geometrik formlara sahip bu yapılar, modüler hale gelerek yüzey/kütle ikiliğini de aşıyorlardı. Plan da Le Corbusier için dikkat edilmesi gereken üçüncü etmendi, planın kendisinde önceden belirlenmiş bir

düzen var olmalıydı ve bu düzen en basitten en karmaşığa kadar, yatayda ve düşeyde düzeni sağlamalıydı (Le Corbusier, 2010).

Corbusier evrenin matematik bir hesaba dayandığını düşünüyordu. Bu nedenle mimarlıkta da ahenkli bir ölçüyü yaratmanın “yüreğimizdeki ve ruhumuzdaki devinimleri belirleyeceğini ve güzelliği” duyumsatacağına inanıyordu (Corbusier, 2010; 33). Düzenleyici bir takım elemanların gerekliliği, Le Corbusier için mimarın varlığının olağan bir sonucudur. Esasında, Le Corbusier için matematiksel düşünce mimarlığın varlığını maddileştirerek var etme çabası gibi yorumlanabilir. Çünkü , Le Corbusier bu matematiksel yorumun mimarlığı keyfilikten kurtaracağını düşünüyordu (Le Corbusier, 2010). Rasyonalite ve standartlar oluşturma fikri, bu nedenle Le Corbusier yapılarında öne çıkan unsurlardır. Le Corbusier’in kuramı bu nedenle yerellik ve evrensellik arasında bir arayışın sonuç ürünüdür. İsviçre asıllı Fransız mimar, bu nedenle uzunca bir Avrupa seyahati sırasında geliştirdiği fikirlerini yerelden başlayarak, evrensele uzatır. Bu nedenle bu çalışma yerellik ve evrensellik ara yüzünde, Le Corbusier’ in üretimlerini bağlamsal açıdan ele alacaktır.

1. Le Corbusier ve Yerellik Mevhumu

Le Corbusier 1911 yılında çok bilinen Şark Seyahati ile Berlin’den başlayarak Edirne, İstanbul Selanik, Atina, İtalya güzergahı üzerinden Avrupa turuna çıkar(Le Corbusier, 2000). Bu seyahati sırasında, İstanbul’da daha sonra Cezayir’de ve Fas’ta da bulacağı modül anlayışını keşfettiğini ifade etmiştir (Le Corbusier, 2010; Le Corbusier, 2000). Le Corbusier, içten dışa doğru büyüyen kütsel kompozisyonları ve basitliği ile bu mekanların kurgulanışına hayran kalmış gibi görünse de, çağdaşı Loos’un, “Süsleme ve Cürüm” makalesindeki “öteki” anlayışına benzer bir yaklaşımı da geliştirmiş gibi görünüyor(Loos, 2014). Loos, bir tavır olarak, süslemeyi medeniyet dışı bireyler için olağan buluyordu. Süs’ün süs olmasının olanaksız olduğu evren medeniyet evreniydi, yani şehirdi (Loos, 2014). Benzer biçimde, 19. Yüzyılın Evrensel sergilerine bakıldığında da benzer sonuçlar açığa çıkmıştır. Zeynep Çelik’in “Şark’ın Sergilenişi” isimli eserinde de benzer sonuçlara rastlanır. Şark’ın Evrensel Sergilerde varlığı, bir ötekileştirme biçimine dönüşmüştür(Çelik, 2005; Said, 2016). Fakat Le Corbusier, kitabını sarmalayan oryantalist tavrın özüne inildiğinde, gerçekten Berberi kabilelerin kübik evlerinden, İstanbul’un ahşap konutlarından etkilenmiştir, fakat bu etkileniş, tıpkı Loos’un dövmeyi medeniyet dışı bireylerde olağan bulması gibi, basitliği medeniyet dışı bireylerde olağan bulmasıyla benzeşir. Bu söz konusu basitlik, Endüstri Devrimi’nin ve İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik bunalımdan da kurtulmak için, Le Corbusier’in ihtiyaç duyduğu ve sıkça bahsettiği devrimdir (Le Corbusier, 2010). Genellikle yerelliğe övgü olarak nitelendirilmesi de bu bağlamda yanlış bir okuma sayılabilir.

Başka bir mesele de, üslup anlayışıdır. Üslup Le Corbusier için bir dönemin genel üretiminden doğan ve herkes tarafından kabul görüp beğenilen ortak bir anlayıştır(Le Corbusier, 2019b). Bu nedenle de bir süsleme formu sayılamaz, çünkü olağan olarak devam edegelmiş işlerin gerçekleştiği plastik bir sistemdir (Le Corbusier, 2019b). Bu anlamda Le Corbusier’in üslupta bulduğu değişiklik, modern mimarlığın “süsleme” ile kurduğu karşıtlıktan başka bir biçimde ifade bulur. Modern mimarlık, Loos’un “süsleme cinayettir” isimli vecizesiyle(Loos, 2014), mimari biçimler ve süsleme arasında katı bir karşıtlık kurmuştu. Süsleme ancak, geri kalmış toplumların bireylerinin bedenlerinde barnabilecek bir mevhumdu (Loos, 2014), şehir içinde süslemenin getirdiği kimliklere insanların ihtiyacı olmadığı gibi, mekanların da ihtiyacı yoktu. Le Corbusier için üslupla kurduğu ilişki böyle bir karşıtlık değildi, Corbusier üslup meselesini bir zamana ait toplumsal uzlaşısı gibi görmüştür ve zamanı geçen diğer şeyler gibi üslup da bir kenara bırakılmalıdır (Le Corbusier, 2010). Yüksek kültür seviyesi üslupları modası geçen şeyler gibi bir yana bırakılmaya mahkum kılmıştır(Le Corbusier, 2019b). Çünkü üslup önceden tasarlanmamış bir düzenin tezahürüdür ve estetik bir meseledir. Evrensel de yalnızca insanı merkeze alan bir estetiğe yönelmelidir(Le Corbusier, 2019b). Bu nedenle de beyaz çıplaklık, boşluk ve özgürlüğün kodları demek olacaktır (Le Corbusier, 2019e).

Le Corbusier yerelliği hız ve teknoloji çağının arkada bıraktığı bir olgu olarak ele almıştır. Ona göre uçakların, gemilerin ve otomobillerin yüzyılında artık yavaşlığın bir parametre olarak ele alınması

mümkün değildir, bu nedenle de artık yerellikten söz etmek mümkün değildir. Evrensel bir dünya için de evrensel bir dil gerekir. Le Corbusier'in Modülör'ü ve modern stili, bu nedenle her yerde gerçekleştirilecek olan evrensel dili aramanın peşindedir.

1.1. Kitle İletişim Araçları ve Yerellik

Modern fotoğraf ve askı teknikleri bugüne kadar kullanılan iletişim biçimlerini ve sınırlarını yeniden tanımlamıştır (Le Corbusier, 2019). Le Corbusier için, kitap, taşbaskı, sabit projeksiyon, renkli fotoğraf gibi araçlar atmosferi tarih ve coğrafya üzerinden algılamak açısından olabilecek en keskin dönüşümü yaratmıştır. Çünkü, sanat artık taşınabilir bir nitelik kazanmıştır ve her yerdedir.

Aynı keskin dönüşüm mimarlık için de geçerlidir. Colomina'nın ifade ettiğine göre, kitle iletişim araçlarının ortaya çıkması, bir tür "dergi mimarisi" de ortaya çıkarmıştır. Fotoğrafın mimarlıkta ortaya çıkışı bir açıdan mimariyi yeni bir yöntemle sunmak anlamına gelse de, başka bir açıdan da kitlelerle iletişim biçimlerini ve dünya kavrayışını da dönüştürdüğünden karakterinin de dönüşümünü gerektirecektir (Benjamin, 2016; Colomina, 2011). Bu açıdan demiryolunun şehirlere yaptığını da böylece fotoğraf mimarlığa yapmış olur (Colomina, 2011). Kitleler tarafından tüketilmek üzere hızlandırılmış ve yerinden edilmiş görüntüler, tıpkı yerelliğin kendisini evrenselleştirme durumuna bırakması gibi, yerlerini terk ederek, dolaşıma çıkmış gibi görünürler. Bir yere bağlı olan herhangi bir şeyi yerinden etmek, bir soyutlama sürecini de başlatacağından, nesne artık halesini ve kendisine kimlik kazandıran karakterini kaybederek tanınır olmaktan çıkar (Colomina, 2011). Bu bir anlamda mimarlık bağlamında, yapının bulunduğu yerden (yerellikten), evrensele uzanması anlamındadır.

2. Le Corbusier ve Evrenselleştirme Mefhumu

Le Corbusier için mimarlık nesnelere önce aklın yoluyla bir araya getirmenin bir formuydu. Başka bir deyişle, bilimdeki ilerlemeden kaynaklanan bir paradigma değişimini nesnelere aktarmanın bir yoluydu. Le Corbusier için, bilimin ışığında üretilen mimarlık biçimleri, kolektif bir uzlaşma olarak kabul edilen üslup biçimlerinin önündeydiler. Bu mimarlığın pratik alanı açısından bakıldığında, üslubun, (ışık, oran-orantı gibi) kullanım amaçlarından ya da denge, mukavemet gibi problemlerden sonra gelmesi anlamına geliyordu (Corbusier, 2019b). Dolayısıyla, Le Corbusier için, hesap sanatının en güvenilir temelidir, çünkü onunla mimari üretim de evrensel standartlara ulaşır. Le Corbusier'in bilimle ve hesaplama kurduğu bu yakın ilişki, sonra konstrüksiyona etki eden malzeme ve yapı gibi olanaklar üzerinde deneyler yapmak anlamına da gelecektir. Demir, cam, çimento, betonarme gibi malzemelerinin dayanıklılıkları üzerinde deneyler yaparak belirli standartlar elde etmek, tam da bu nedenle Le Corbusier için bir tutku ve amaç haline gelir. Bu standartları üretebilmek de mükemmelle ulaşmak ve evrensel ahengi yakalamak anlamındadır. Le Corbusier bu evrensel mimarlık fikrini, insan oranını doğa ile benzeştirecek olan Modülör fikrinin oluşturulmasında bulur, evrensel insan için oluşturulan tasarım fikri, evrensel standartlara göre oluşturulmalı ve dünyanın her yerinde ekonomik, standart ve insan için mimarlığı üretmeye yardımcı olmalıdır.

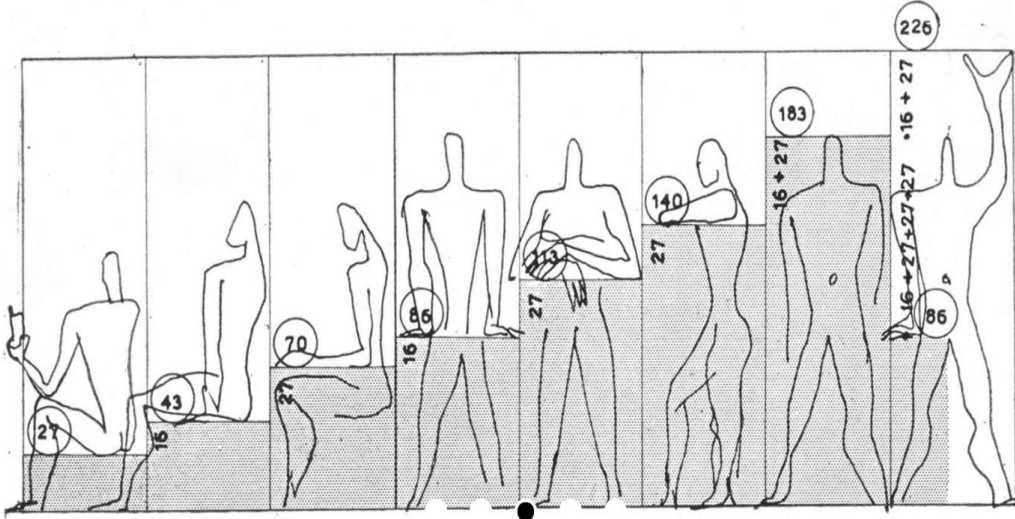
2.1 Modülör ve Evrensel Mimarlık

Modern öncesi hayatın ölçüsü Le Corbusier için yürümektir, girişimlerin uzaklıkların, ihtiyaçların ritmini belirleyen şey bu nedenle adımdır. Fakat modern havacılığın ve hızlı araçların yüzyılında, değişen yer değiştirme pratikleri ile, nesnelere üretmekte kullanılan ölçü hala yerel kalabilir miydi? (Corbusier, 2014a). Bu soru işareti Le Corbusier'i uzun süre takip edeceği bir araştırma sürecine itti. Mimar bu nedenle, uzun araştırmaları sonucunda, zamanın İngiliz, Fransız ölçü birimleri ile altın oran ve insan bedeni arasında paralellikler kurarak bir sistem ortaya çıkarmaya çalışmıştır (Corbusier, 2014a, 2014b, 2019d). Le Corbusier'in yeni bir sistem icat etmekteki temel savı, geleneksel dünyanın merkez aldığı temel ölçü birimi olan inç'in (inç başparmak ölçüsünü verir) Fransız devrimiyle dönüşerek daha evrensel olan bir birim olan metre'ye geçişle birlikte ortaya çıkan ikili ölçü sistemidir (Corbusier, 2014a, 2014b, 2019d). Metre, dünya meridyenlerinin kırk milyonda biri olarak formüle edilmişti (Corbusier, 2019d). Fakat mimarlık için hala insan bedenine

bağlılık söz konusuydu. Le Corbusier, Fibonacci'ye referansla, insan bedeninin ayak, kafa, kollar kaldırılmış halde parmak uçlarını mekanı işgal eden bedenin referans noktaları olarak kabul ederek kendi sistemini geliştirdi(Le Corbusier, 2019d).

Le Corbusier için kütleler algılanabilir oranlara göre düzenlendiğinde hakiki varlığını bulurlar. Algılanması, insan varlığının merkezine kurulması anlamına gelir, tam da bu nedenle insanın ölçülerine göre yapılmış olan tüm yapılar dikkate değerdir. İnsan ölçülerinden referans alınarak yapılan yerel yerleşimlerin imgesi bu noktada Le Corbusier'in Şark Seyahat'inden aşına olduğu bir imgeydi. İnsani boyutların sırrını da bu geleneksel yerleşimlerde çözdüğünü daha önce pek çok kez ifade etmiştir (Le Corbusier, 2019a). Çoğu zaman Arap mimarlığını(Le Corbusier, 2010), İstanbul'daki yapıları yada Berberi evlerini(Le Corbusier, 2000), Cezayir'i (Colomina, 2011) örnek gösterir. Bu yapıların ölçek ve oranları, Le Corbusier'e göre, primitif bir teknolojiye sahip olduklarından ötürü, insanidir(Le Corbusier, 2000). Bu nedenle yapılar insan ölçeğinden, dirsek, parmak, başparmak gibi ölçü ve oranlara göre düzenlenmişlerdir (Le Corbusier, 2019d). Le Corbusier' in Şark'tan aldığı söylediği en büyük ders bu "insani ölçek" olgusudur.

Fransız Devrimi sonrası gelen hümanizma akımının, bilim ve sanat için olanaklar sunması bu nedenle insan merkezli mimarlık için de böyle bir kanalın açılması anlamına gelmiştir (Corbusier, 2019d). İnç² sistemi değiştirilerek, metre ölçüm sisteminin kurulması, kimliklerden ve herhangi bir göndergeden uzak olan, "dünya meridyenlerinin kırk milyonda biri olan metre" ye dönüşmesi tam da bu açıklığa işaret ediyordu. Mimarlığın insan bedeniyle kurduğu zorunlu ilişki ve metrik sistemin bedenden bağımsızlaşması da Modülör'ün doğuşuna neden olmuştur. Fibonacci'ye (Şekil III) referansla insan bedeninin ayak, kafa, kollar kaldırılmış halde parmak uçları ile bir dizi referans noktasını esas olarak oluşturulan Modülör, başta Le Corbusier'in beden ölçülerini (175cm) esas almıştır(Corbusier, 2014a). Fakat bu oranı her ırktan ve boydan insan bedeni için uygun olmasının gerekliliği ortaya çıkınca, en büyük insan ölçüsü esas alınarak, İngiliz askerlerinin beden ölçülerine (113+70+43=226) dönüştürmüştür. Le Corbusier, büyük olanın tüm insanlık için ideal olduğunu, şeylerin büyüklüğünün kimseyi rahatsız etmeyeceğini düşünmüştür.

Şekil III Corbusier'in Modülör Çalışmaları (Corbusier, 2014a, 2014b)

Modülör merkeze insanı almasına rağmen, ortaya çıkardığı sorun, onu aşırı soyutlaştırarak sabitlemesiydi. Dünyanın herhangi bir yerinden bir insanın gündelik hayatının merkezini, evrensel olmak adına İngiliz birinin vücut ölçülerine sabitleyor ve bunda herhangi bir sorun bulmuyordu. Şehircilik için önerdiği parselasyon sistemlerinde de aynı sorunlar ortaya çıkmıştır. Tek bir insan ölçüsüne sabitlenmiş tasarımların, yapıdan şehir ölçeğine varıncaya kadar bitimsiz bir referansa dönüşmesi, insan merkezli kurulmuş bile olsa, insanın varlığını Le Corbusier düşüncesinin dışarısında

² Uzunluğu 2.5 cm olan İngiliz ölçü birimi

birakır. Tıpkı demiryolunun icadının şehirleri birer durak kılarak soyutlaması, fotoğrafın icadının yapıyı bağımsızlaştırarak köklerinden koparması gibi, insan ölçeği üzerine kurulan Le Corbusier sistemi de zamanla insansızlaşacaktır. Fakat yine de, oluşturmaya çalıştığı evrensel hareket, ASCORAL (Mimari Yenileme için İnşaatçılar Kurumu) ile birlikte “CIAM Şehircilik Izgarası” ismini verdiği kurulu organize etmekten başlayarak, CIAM Şehircilik Izgarası adını verdiği bu sistemi tasarlamasına, Yedinci Bergamo CIAM Kongresi’nin (1949) ve Sekizinci Hoddesdon CIAM Kongresi’nin düzenlenmesine olanak sağlamıştır. Bütün bu çalışmalar bir süre sonra Fas’ta zorunluluk haline gelecek, Bogoto’da pilot plan oluşturulmasına neden olacak ve Hindistan’da, Pencap’ın yeni başkenti Chandigarh’ın inşasında kullanılacaktır (Le Corbusier, 2019c). Le Corbusier’in kurmaya çalıştığı evrensel standartlar sistemi ve evrensel estetik böylece sayısız farklı kentte hayat bulmuştur.

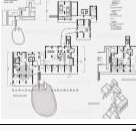

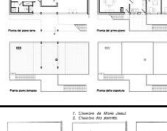

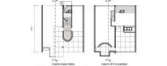

Sonuç

Le Corbusier’in yapıları yapı yapmaya başladığı tarihten, son yapısını inşa edinceye değin sayısız şehirde inşa edilmiştir³. Modüler bir sistem olarak kabul görmese bile, kurduğu standartlar sistemi, dünyanın pek çok yerinde ses getirmiş ve Le Corbusier’e yapı yapma erkini de kazandırmıştır. İnşa ettiği yapılar ve kurduğu evrensel standartlar dünyanın pek çok yerinde inşa ettiği yapılarda tekrar etmiştir. Bu bağlamda tutarlı bir sistem olarak algılanabilir. Fakat, coğrafyadan bağımsız bir biçimde, yapının içinde bulunduğu koşullara da adapte olabilmektedir. Fransa’da inşa ettiği Jaoul evi ve Hindistan’da inşa ettiği, Sarabhai bu bağlamda malzeme çizgisini değiştirdiği, yapının içinde bulunduğu ekonomik koşullar ile inşa edilmesine dahil olan diğer aktörlerin yaşamlarına has programlara adapte edildiğini söylemek mümkündür. Jaoul evi özelinde, ekonomik sıkıntılar nedeniyle malzeme değişirken, Sarabhai’de iklimsel koşullar, coğrafi durum ve ekonomi duruma yaklaşımını etkilemiştir.

Le Corbusier’in standartlar sistemi esasında konut fikri üzerine kurulmuştu. Mimarlığın beş ilkesinde de, prensipler konut çevresinde yoğunlaşır. Le Corbusier’in, Mimarlığın beş ilkesini yayınladığı 1926 yılından sonra tasarladığı tüm konutlara bu perspektiften bakınca, Le Corbusier’in inşa ettiği tüm yapılarda görülen en temel prensibin serbest mekan ve serbest cephe nosyonları olduğu görülür. Bunun dışındaki diğer prensipler coğrafyadan bağımsız biçimde şekillenebilirler. Özellikle Fransa’da inşa ettiği Jaoul Evi (Şekil IV), beş ilkeye bakıldığında çizgi dışına kayan bir tasarım olarak görülebilir. Bunun dışında, Hindistan’da inşa ettiği iki ev, Villa Shodhan ve Villa Sarabhai da bu ilkelerden bazılarını taşımaz. Fakat Le Corbusier yine de bu ilkeleri Hindistan’da ya da Arjantin’de, Fransa’da inşa etmenin verdiği farklı coğrafi etkilere göre şekillendiriyor gibi görünmez. Bu nedenle de her konutun kendi içindeki programı, gereklilikleri ve inşai koşullarının bu ilkeler doğrultusunda bir yorumunun üretildiğini söyleyebiliriz. 1926’dan sonra üretilmiş 11 konutun yalnızca ikisinde beton ve cam dışında, ahşap ve tuğla karışımları da kullanılmıştır. Dolayısıyla, Le Corbusier’in mimarlığın beş ilkesi olarak ortaya koyduğu bu standartlar dizisi, bir değişmez kanun değildir. İklim, parsel, koşullara, yapının programına ve parselin gereklerine göre dönüşen değişen bir yorumlama biçimidir. Mimar bu ilkeleri, tıpkı artan ve azalan bir modül sistemi gibi, söz konusu koşullara adapte ederek bir cetvel gibi kullanmıştır. Bu bağlamda Le Corbusier’in standartlar sisteminin, dünyanın her yerinde, modern mimarlık için kullanılabilir bir el kitabı niteliğine dönüştüğünü düşünmek mümkün hale gelir.

³ Fransa, Almanya, İsviçre, Hindistan, Tunus, Amerika, Rusya, Japonya, Belçika, Arjantin, İtalya, Irak üretimini tamamlayabildiği kentlerdir. Ayrıca, Şili, İngiltere, Cezayir Ve Fas da önerilerde bulunduğu fakat yapılarını inşa etme şansı bulmadığı kentlerdir. (Foundation, n.d.)

Corbusier'in Konut İ levli Yapıları ve Mimarlığın Be İlkesine Göre Analizleri

				sırbest mekan	sırbest cephe	teras	bant	pencere	plöforler
Villa Savoye	Fransa	1931							
Villa Sarabhai	Hindistan	1951							
Maison Guiette	Belçika	1926							
Curutchet Evi	Arjantin	1949							
Frugès Konutu	Fransa	1926							
Jaoul Evi	Fransa	1951							
Villa Shodhan	Hindistan	1951							
Villa Stein	Fransa	1926							
Villa Tarnisien	Fransa	1926							
Villas Weissenhofsien	Almanya	1927							
Villa Cook	Fransa	1926							

Şekil IV Corbusier 'un Tasarladığı Konut Yapıları, Tasarlandıkları Yerler ve Mimarlığın Be İlkesi Kuramına Göre Analizleri. (Grafik içindeki bilgiler Le Corbusier Vakfı'ndan edinilerek, görselleştirilmiştir.)

Kaynakça

- Aureli, P. V. (2014). The Dom-ino Problem: Questioning the Architecture of Domestic Space. *Anyone Corporation, No. 30*((Winter 2014)), 153–168.
- Benjamin, W. (2016). Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı. In *Pasajlar* (p. 277). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Colomina, B. (2011). *Mahremiyet ve Kamusalık Kitle İletişim Olarak Modern Mimri* (1. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Corbusier, L. (2010). *Bir Mimarlığa Doğru*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Corbusier, L. (2014a). *Modulor*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Corbusier, L. (2014b). *Modulor 2*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Corbusier, L. (2017). *Katedraller Beyazken*. İstanbul: Daimon Yayıncılık.
- Corbusier, L. (2019a). Folklor Geleneklerin Canlı İfadesidir. In B. Demirhan (Ed.), *Le Corbusier, Kendi Penceresinde bir Adam* (pp. 131–139). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Corbusier, L. (2019b). Mimarlık ve Pürizm. In B. Demirhan (Ed.), *Le Corbusier, Kendi Penceresinde bir Adam* (pp. 47–55). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Corbusier, L. (2019c). Modern Mimarlığın Ödevleri Üzerine Prensip Bildirgesi. In B. Demirhan (Ed.), *Le Corbusier, Kendi Penceresinde bir Adam* (pp. 183–198). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Corbusier, L. (2019d). Modulor, Mimarlıkta ve Mekanikte Evrensel Olarak Uygulanabilir, İnsan Ölçeğinde Bir Armonik Ölçü. In B. Demirhan (Ed.), *Le Corbusier, Kendi Penceresinde bir Adam* (pp. 175–181). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Corbusier, L. (2019e). Sondaki Notlar. In B. Demirhan (Ed.), *Le Corbusier, Kendi Penceresinde bir Adam*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Çelik, Z. (2005). *Şark'ın Sergilenişi 19 Yüzyıl Dünya Fuarlarında İslam Mimarisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Eisenmann, P. (1979). Aspects of Modernism: Maison Dom-ino and the Self-Referential Sign. *Oppositions*, 30(15/16), 139–151. <https://doi.org/10.1007/s13398-014-0173-7.2>
- Foundation, L. C. (n.d.). Le Corbusier Projects.
- Jeanneret, P. (1991). Le Corbusier/ Pierre Jeanneret: Yeni Bir Mimarlığa Doğru Beş Nokta. In U. Conrads (Ed.), *20. Yüzyıl Mimarisinde Program ve Manifestolar* (p. 169). İstanbul:

Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.

Le Corbusier. (2000). *Şark Seyahati*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Le Corbusier. (2019). Paul F. Damaz'ın L'art Dans L'architecture Moderne En Europe Kitabına Önsöz. In B. Demirhan (Ed.), *Le Corbusier, Kendi Penceresinde bir Adam* (pp. 201–205). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.

Loos, A. (2014). Süsleme ve Suç. In *Mimarlık Üzerine* (pp. 163–175). İstanbul: Janus Yayıncılık.

Said, E. (2016). *Oryantalizm*. İstanbul: Metis Yayınları.